

O. Pappas

U.S. Department of State

h. 11

1930

891.99

12-81

19 NOV 2011

Арм.
3-4601/II. Ե. ԹՈՐԳՈՄՅԱՆ

ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ

ՀԱՏՈՐ ՇԵՐԿՐԱՐԳ

ИИВН/27189.

Г.П.Б-ка обяз. экз.
Литр. 1930 г.
Акт № М-560

391.99
2-81

ՍԱԽԵԼԳԱՄԻ
ԹԻՖԼԻՍ-1930

22.04.2013

31669

31669

08148

4864-87

Ա. Բ. Մյանիկյան ան. հրատարակչու թ. Զարյա Վոստոկա-ի
Պատվեր № 1505 Բանակ 2009 Դրամ 1698

ՍՈՒԿԱՐ ՄԻՆԱՍԸ

Ամուսնութեան նախորդ զիշերը սովոր* Մինասը
յերկնցել ճոճուան թախտին՝ նայում էր մի անորոշ կե-
տի: Յերկհարկանի շինութեան տակ չողած նրա կիսա-
մութ նկուղը նման էր մի քարայրի և մուսլ խորշերի
պես լուսամուտները հազիվ էյին կարողանում գետ-
նահարկից լույս աշխարհը տեսնել: Պատին կպցրած
փոքրիկ, սևացած լամպից վախվախելով դուրս էյին
ցայտում լույսի դալուկ ցոլքեր, մոխրագույն դաճով
ծեփած պատերն իվեր սողսողում և դեռ նկուղի ան-
կյունները չհասած՝ խախտից հաղթահարվելով՝ մը-
նում էյին կիսաճամբին:

Թաղիքի վրա ննջել էր վորդին, վորի չնչառու-
թյունը թույլ, խղճովու ճայներ էր հյուսում, իսկ կող-
քին կծկվել, կծիկ էր դառել թափամաղ կատուն, նրա
մարմնին հաղորդելով ջերմություն և ախորժեղի շո-
յանք:

Մինասի թուխ, ճաքճաքած դեմքը մուսլվել, թըթ-
վել էր, ճակատը կնճիռներով ակոսվել, դարձել դար-
ու փոս:

*) Զուստ կարող:

«Պատկերը կստացվեմ, բաժանան և ո՞րտեղ փարի-
ջան մնաց, մեղք եմ, երեխի տեր: Բայց յիթե Գյուլ-
նալը վորտեղից վոր և վերադառնա՞...»

Մուսլ մտքերը գրկեցին նրան և տարան հեռու-հե-
ռու տեղ, դեպ այն ահալի ձորը, յերը նրանք վախի
տարին, մի սարսափելի գիշեր, տուն ու տեղը թողած,
բնավեր թաշունների պես փախչում էին...

Զարանուկալ թշնամին հանկարծակի հարվածով
կիսեց փախտապանների շղթան, հայրը վորդու, կինն
ամուսնու, յեղբայրը քրոջ վրա մուրրից ու գայլահա-
լած հոտի պես ցիրուցան յեղավ, ամեն մեկն իր գլխի
ճարին:

Մինասը չալակեց վեց տարեկան վորդուն՝ Վադ-
դենին ու փախավ խելակորույս, բայց կինը մնաց թըշ-
նամու ողակի մեջ...

Այնուհետև Մինասը շատ դեպ ու դեռ ընկավ, հարց
ու փորձեց, փնտռեց, իզո՞ր. իր կինը չկար, Գյուլ-
նալը...

Հինգ տարի անցավ:

Հինգ տարի ծանր դրկանքների մեջ ապրեց Մինա-
սը: Առավոտից մինչև իրիկուն մեջքը ծռած աշխատում
էր, չուտո կարում կամ սրա-նրա մաշված կոշիկները
կարկատում: Տունը հավաքող, մաքրող, կեր-կերա-
կուր յեփող ձեռք չկար: Ինքն ու տղան անխնամ էին,
կեղտոտ: Վորդին, մանավանդ, հողացող ձեռքից և
սւշաղիր աչքից զուրկ՝ թափառում էր փողոցից-փո-
ղոց, անաղատտան յերեսանեղին բնկեր գառել, հալ
ու մաշ էր լինում:

«Տունն ատանց կնկա տվերակ և, Մինաս ախպեր,
պսակվիր ու շնորքով մարդ դարձիր, յերեխա ունեա,
բաժանան և քաղցած ու տկուր սրա-նրա դռանը քաշ
դա...»:

Այսպես էին խորհուրդ տալիս ծանոթները, վո-
րոնք տեսնում էին զրկանքով լի նրա կյանքը, խրդ-
նում:

Աւ Մինասը վորոշեց ամուսնանալ:

Այն կնոջը, վորի հետ պիտի ամուսնանար, վաղուց
էր ճանաչում, իրենց թաղումն էր բնակվում: Մի քա-
նի անգամ պատուոված կոշիկներ էր տվել իրեն կար-
կատելու: Այլի կին էր: Ծանոթները մեջ ընկած, յեր-
հուստեք խոսեցին և դործը գլուխ բերին:

«Բայց Գյուլնալն ուրիշ բան էր, ուրիշ»...

«Ե՛խ, է՛խ նալաթ չար սատանին, ինչ որ էր տեսավ
Մինասը...»:

Ամուսնությունը շատ համեստ անցավ: Մի քանի
ծանոթ հայրենակիցներ՝ փինաչի, սուկար, չխառիջի,
նալթալաճառ հավաքիցին, զինի խմեցին, ուրախա-
յան, ու ալդպես պսակվեց սուկար Մինասը:

Այժմ տանը կին ուներ — Յեղսանը, մի բարձրա-
հասակ, թխաղեմ, չրթունքները հաստ և աղվամա-
ղով պատած կին: Գյուլնալի պես գրավիչ չէր (Գյուլ-
նալի գեղեցկությունը Մինասի հոգում մնաց վորպես
մի հեռավոր, ախորժեյի հուշ), բայց տան գործերին
հմուտ էր, բլացող, մաքրող, կարկատող: Սկզբի որե-
րին Վադդենը խեթ նայեց խորթ մորը, ծաղկանիչ գլը-
խաշորով, ծիրանեգույն դոլունով իր սրբելի մայրիկը

էր... Բայց այս նորեկը տունը կարգի բերեց, նոր շտրեր հագցրեց յերեսին և վերջինս հետզհետե վարժվեց նրան:

Շուտով Յեղսանն ամբողջ տունն ձեռքը հալաքեց, կարգադրողն ու գեկալարը դարձաւ: Մինասը բարեհամբույր մարդ էր, յերեսկապ, ամեն բանի համակերպող. նրան հեշտ եր գործի գնել, թելադրել:

Հարեանները լսում էին, թե ինչպէս Յեղսանը, յերբ առաւիտ վաղ ճամբու յեր գնում մարդուն, բարձր, աղամարդային ձայնով կանչում եր.

— Մինա՛ս, այսօր ճաշի համար միս բեր, ինձ համար մի պսպղուն կոշիկ առ հագնեմ, կանաչ ու հաց բեր, րոզկը չմոռանաս, Մինա՛ս:

Մանկները հարցնում էին, թե արդյոք Մինասը դո՞ւ է Յեղսանից:

— Փառք մնաք, յոյա կերթանք, ի՞նչ ունենք բաժանելու, վոր կովտենք, ինձի հարմար կին ե, իշտե...

Հետզհետե կյանքը կանոնավոր հունի մեջ մտաւ: Մինասի գետնահարկ նկուղն սլոմ կարգի յեր բերված, ճոճուն թախտեր կային շարված աջ ու ձախ, սեղան կար, աթոռներ, հալեր ել ունեյին, ու հաճախ լսվում եր Յեղսանի բարձր, աղբու ձայնը, յերբ հալերը քրչբչալով դալիս մտնում էին ներսը.

— Գա՛, քր՛չ, անտեր մնաք, կորեք ե՞ր...

Կրակարանի վրա տաք կերակուր եր պատրաստվում. սեղանին քլթքլթում եր փոքրիկ ինքնայնոր: Յուրա յերեկոները վառարանի շուրջն եր հալաքվում

ամբողջ ընտանիքն ու տաքանալով զրուցում: Մինասը չա՛տ դո՛հ եր.

«Ե՛հ, կյանք ե, իշտե, կապրինք, որ մը լալ, որ մը վատ, յոյա կերթանք, իշտե...»

Մինասն այժմ ավելի կարգին եր հաղնվում: Առաջվա գզգզված, հազար ու մի տեղ կարկատան շարած հազուստը չկար վրան:

— Տեսա՞ր, ինչպէս Յեղսանը քեզ կարգի բերեց, առաջ ինչի՞ եյիր նման. հիմի մարդավարի մարդ ես, շենք-չնորքով:

Յեզ Մինասը միանգամայն համաձայն եր ծանոթների այս գիտողությանը: Պակասություն յեթե կար, այդ Յեղսանի դուրազբոյն, թարս բնավորությունն եր, կամակոր եր, իր ասածին: Ամուսինը չեր կարող հակառակել: Հաճախ հարեանների հետ լեզվակովի յեր բռնվում հալի կամ այլ մանր-մունր հաշիւների համար: Հարեանները դանդաղում էին Մինասին, թե՛ «կինդ լեզվանի յե, կովարար, սանձի՛ր, վոր լալ պահե իրեն...»

— Ձանր՛մ, յոյա գնացեք, կովելու վա՛խտ դտաք, կիսելու ի՞նչ ունիք վոր, բոլորս ել մեր քրտինքով աւրող մարդ ենք, — հանգստացնում եր դրացիներին Մինասը հեղահամբույր Ժպիտով:

Յերբեմն լեզվակովին այնքան եր բորբոքվում, վոր փոխվում եր բռնցքամարտի, և զաղաղած, մոլեգնած կանայք մի պահ գործերնին թողած, սկսում էին իրար հըշմոկել, մաղերից քաջքել: Բանն այնտեղ եր հասնում, վոր աղամարդիկն անգամ ստիպված էին լինում միջամտել: Սակայն հաղթանակը միշտ ել Յեղ-

սանին եր մնում, վորովհետեւ վոչ միայն նրա ձայնն եր
ամենից ուժղին ու բարձր հնչում, այլ Փիլիքոսպես շատ
ուժեղ եր: Բացի այդ, ով ել ինչ ել վոր խոսեր, Յեղ-
սանը կպատասխաներ այնքան, մինչեւ վոր հակառա-
կորդը հոգնելով լռեր և վերջին խոսքը մնար իրեն:

— Դե՛, հիմի գնա, ձենդ փորդ քաշի ու տանդ
նստի, քովթա՛ս, ել հավերդ ու խողերդ մեր կողմը
չգան...

Ուրիշի հավը կամ խոզն իրավունք չուներ իր տան
սահմաններին մոտենալ, իսկ իր հավերը կարող էյին
ուրիշների սահմաններն աղտոտորեն անցնել, վորովհե-
տեւ նրանք Յեղսանին էյին պատկանում:

Մինասն ամոթ եր համարում այդ բոլորը:

«Ախրը, ինչի՞ դատարկ բաների համար կույտել
դրացիների հետ, բարեկամի փոխարեն թշնամի՞ վառ-
տակենք, ամոթ չե՞...»:

Բայց նա չե՛ր կարող աղդել կնոջ վրա, և յերբ վեճի
ժամանակ մյուս կանանց ամուսինները միջամտում
էյին, Մինասը տնից դուրս չեր գալիս, քաշվում եր:

— Ե՛ր, դու խո՞մ սպասարդ չե՞ս, լաշակս փաթու-
թեցիր գլուխդ նստար տուն, կինդ պաշտպանել չդի-
տես, — բացականչում եր Յեղսանը և բարկաճայթ
աչքերն ամուսնու վրա վորորում:

Վաղդենի հետեւ ել հաճախ լեղվախլովի յեր բռնվում
Յեղսանը, չեր համարում նրա նիստ ու կացին. «Կեղ-
տոտ ե, ասում եր, շատակեր, փնթի յե, փնթի՛, հայրն
ու վորդին մի սանրի կտալ են...»

— Ձանը՛մ, յուր գնացեք, ասածու սիրուն, կոխի-
ղալմաղալ չե՞մ սիրեր, ախրարս, չե՞մ սիրեր, — խընդ-
բում եր Մինասն աղբրսող ձայնով:

Նման դեպքերում նրա դեմքի մկաններն ամփոփ-
վում էյին, հոնքերը կխավում, աչքերն աշնալիսի ար-
տահայտություն ստանում, վոր կարծես արցունքի
բաղմաթիվ կաթիլներ դուրս պիտի ցայտեն:

Յերկրորդ տարին նրանք ունեցան մի աղջիկ, Յեղ-
սանը ծանրորուրս դարձավ, յերեխայի խնամքով տար-
վեց: Վեճերն ու լեղվամարտերը սակավադեպ դար-
ձան: Թեեւ այժմ ընտանիքը բաղկացած եր չորս հո-
գուց, բայց մի կերպ ապրում էյին: Մինասն ուրն ի բուն
աշխատում եր հին կոշիկների ու կարկատանների մեջ
թաղված, ձեռները կոշկոտված, ճակատին բաղմաթիվ
կնճիւռ, կոնակին նստել եր մի փոքրիկ բլուր, իսկ աչ-
քերը խորն էյին ընկել, դառել փոքրիկ, դեղնավուն
զուռնա: Յեղսանի մոտ այնպես եր, ինչպես մի խոնարհ
զինվոր: Իր առնական, կոպիտ ձայնով և դեմքի պղնձ-
ձային արտահայտությամբ կինը պերել եր նրան, բռան
մեջ հավաքել:

— Մինա՛ս, դու տան գործերին մի խառնվի, ու-
րիշների մոտ մի խոսի, ծախի չափ խելք չունես, թող
էեւ խոսե՞մ ու կարդադրե՞մ ինչ վոր պետքն ե:

Բայց Մինասին սիրում եր Յեղսանը, դիշերներն
այնպես եր պինդ գրկում, համբույրներ տեղում մա-
կառատ դեմքին, վոր նրա գրկում Մինասը հարվում եր,
անուշ յերադներով որորվում:

— Ա՛յ մարդ, մի չթրաշխե՛ս, տե՛ս, վորքան մաղ
ե բուսել յերեսիդ:

Յեւ ի հառադատութիւն իւր խոսքերի՝ ապտակի թեթեւ հարվածներ եր հրամցնում նրա աշտերին, մեծըն ու կռնակը չարաճճիորեն խտտում:

«Թեև կինս կոպարար ե, կծան ու ճչան, բայց լավ սիրտ ունի, լավ սիրտ», — մտածում եր ինքն իրեն Մինասը և մխիթարվում:

Ուրիշ յերկրներ ճեռ հազարավայրեր լինող քաղաքներ և Պարսկաստան ու Միջագետք աղանդաւոր զաղթականներն սկսեցին վերադառնալ:

Մինասի հայրենակիցներից մեկը պատահարաւ հանդիպելով նրան փողոցում հայտնեց, վոր Գյուլնաղը վողջ ե և ապրում ե Բաղդադում...

Այս լուրը շիկացած յերկաթի պէս խոցեց նրա սիրտը և նրա մտքերի կենտրոնական լարը դարձավ:

«Յեթե Գյուլնաղն իր տեղն իմանա և վերադառնա՞...»:

Մտածում եր Մինասն իր փոքրիկ խանութում աշխատելիս, յերբ կանեիից հյուսիսը ամբողջին թելով կոշիկ և Կարկասում կամ կրունկները մեխերով ամբացնում: Մի պահ ձեռները կանգ եյին առնում, միտքը սլանում, սլանում եր ինչ վոր տեղ ու աչքերը բնականօրում եյին ինչ վոր կետի: Յեւ նրա հոգում մեկը, մի անծանոթ, չարագուշակ մեկը՝ վկայում եր, թե չուտով վորտեղից վոր ե Գյուլնաղը պիտի գա... Այդ չարագուշակ մեկը վերջերս շարունակ հետապնդում եր նրան, գիւլային քրքիջներով աղմկում, շուրջ — բոլորը պատում մեղ ու մատախուղ, ու, յերբ նա ուշքի յեր

գալիս ու նորից խրվում աշխատանքի մեջ, նորից պատկերվում եյին փոքրիկ, տախտակաշեն խանութը, հասար ու մի կարկաստաններն ու մեխերը, կաշու մեծ ու փոքր կտորները, իր մրաթաթախ գոգնոցը, փողոցն իր սալերի ճիւղ ու ճռնչով և մարդկանց տաղտկայի գոռգոռոցներով:

Գիշերները Մինասն ընկնում եր մտորումների գիրքի: Բյուրավոր մտքեր պաշարում եյին նրա ուղեղը, շարշարում, և յերբ Յեղսանն զգում եր, վոր մարդն ինչ վոր պատճառով չի քնում, ջլախանում եր:

— Ա՛յ մարդ, ինչի՞ չես քնում, մտածելուց վոսկոր դարձար, նախորդ կինդ խոմ միտքդ չի՞ բնկել, հը՛...:

Մինասը կծկվում եր վերմակի տակ, կոտրվում ինչպէս կծիկ, բարձրաձայն շնչում, խոխուռ և այնպէս ցուլց տալիս, թե քնում ե, թող չանհանգստանա Յեղսանը...

Մի մատախապատ յերեկո Մինասը նոր վերադառնալով աշխատանքից, կոշիկներն եր տեղավորում նկուղի անկյունում: Յեղսանը թեյի բաժակներն եր դարսում սեղանին, իսկ Վաղդենը թախտի վրա խաղում եր փոքրիկ աղջկա թաթիկների հետ: Դրսից լսվեց ինչ վոր կանացի ձայն: Հարեանի չունը հաջեց մի քանի անգամ և լուց: Մեկը, մի անծանոթ կին, բակում սուղկար Մինասին եր հարցնում: Հարեանուհին ցուլց տվեց Մինասի բնակարանը:

Յերբ անծանոթ կինը մոտեցավ իրենց դռանը և կրկին հարցրեց, նկուղի խորքում գտնվող Մինասի

կրծքից ասես մի բան պոկեցին, կոշիկները դցեց ձեռքից և վախուչ հայացքն ուղղեց դեպի դուռը: Վաղ-դենը ներքև թռավ թախտից և վաղեց ընդատաջ, նրա աչքերը տարակուսորեն նայում էին անծանոթուհուն, վրբը վողջագուրեց նրան սրտազին, ուրախ հնչյուններով:

— Ա՛խ, բալիկս, այդ վորքա՛ն քե՛ծացել ես, բոյ քաշել...

Յե՛վ պինդ-պինդ համբուրեց Վաղդենին:

Մինասը մի ծուլլ, վարանոտ շարժում դորձեց առաջ դնալու, բայց Յեղսանն իր ահալոր հայացքով անեղեց նրան տեղն ու տեղը և ինքն առաջ անցավ:

— Ո՛ւ՛մ կհարցնես, ա՛յ կին, մի գործիդ անունն ասա և ապա ներս խժկվիր, — բացականչեց Յեղսանը, հաղթին մարմնովը կանգնեց պարսպի պես և պահեց անծանոթուհուն դռան մոտ:

— Մինաս, ե՛րբ Մինաս, ի՞նչ ես քար կարել կանդ-նել, կինդ է յեկողը, Գյուլնաղը, — ասաց նորեկ էլինը կերկերուն ձայնով:

— Ի՞նչ Մինաս, ի՞նչ Գյուլնաղ, այստեղ ուրիշի ատեն ե, սիրալ տեղ ես ընկել, յետ դարձիր, հայդ՛ա, — գոռաց Յեղսանն ուժգին չեչտով:

— Յե՛ս իմ տունն եմ յեկել, երկանո մոտ, դարձ-բությունից եմ դառնում, — պատասխանեց Գյուլնաղը և դառնալով դեպի Մինասը կանչեց. — Ա՛յ մարդ, քեզ հետ չե՞մ, ընչի՞ չե՞ս շարժվում, կինդ յեկել ե, չու-րախանա՞ս, չվաղե՞ս:

— Կե՞ս, հա՛, հա՛, մեկ եղ եր պակաս, մի մարդ կարո՞ղ ե յերկու կնիկ ունենալ: Կինը յես եմ, սատանի

ճուտ, Մինասը մի կին ունի միայն և մի աղջիկ, յերկու-րորդ կնիկ չի կարող տուն բերել:

Յեղսանի խոսքերը չմեղրին Գյուլնաղին, ի՞նչ, Մինասը կրկին պտակվե՞լ ե, աղջի՞կ ել ունի, վա՛յ, անաստված, վա՛յ...

— Ա՛յ դու անաստված, խիղճ չունե՞ս, կնոջդ կես ճամբին թողիր, թշնամու հրի ու սրի բերանը, նա-պատաղիկ պես վախալ ու գլուխդ ազատեցիր, հիմի կնիկ ել ունե՞ս, անսիրտ, անհողի... բացականչեց Գյուլնաղը մոլեգին: Նրա նիհար դեմքը, վոր նախորդ սրերի գեղեցկութունն եր մատնում, սպրդնել եր, այլալվել:

Ոջախին, մարդուն ու վորդուն անհունորեն տեն-չացող կներ, տարիներ շարունակ հարավի կիզիչ տ-բեի տակ թափառելով, վերջապես ծանոթներից իմա-ցել էր ամուսնու հասցեն, հաղար նեղություններով վերադարձել ու ախպես դուրս եր չարտվում իր ա-մուսնու տնից...

— Բաս դու չեյի՞ր ասում, վոր կինս վաղուց մե-ռել, դնացել ե, չկա, — ասաց Յեղսանը դառնալով դե-պի ամուսինը, վոր քաթանի պես դունատ դեմքով կրծ-կրվել, մեխվել եր պատի մոտ:

— Սաղ-սաղ ստանո՞ւմ եյիր կինդ, — կանչեց Գյուլնաղը լացակամած, — սիրտդ պողպատի՞ց ե չին-ված, անխի՛ղճ:

— Տո՛ւ, ի՛չի մոռեթ, քեզ չասի՞ն, վոր քու մարդն ուրիշ տեղ ե աղրում: Սուկար Մինաս ուրիշ տեղ ել կա՛: Դնա՛ն դսիր, ի՞նչ ես դեի պես ցցվել և աներեւո-աներես կանգնել. — գոռաց Յեղսանը կրկին դառնալով դեպի Գյուլնաղը:

— Մինա՛ս... — Հծծեց Գյուլնազը դառնազին, — կլե՞ս ինչ կըսեն, կուզես երթամ ջո՞ւրն ընկնեմ, խիղճ ունեցիր, Մինա՛ս...

Մինասը յերկու քայլ առաջ յեկավ, բայց դեմ առ դեմ պատնէշի պէս կանգնած գտավ Յեղսանի հաղթ մարմինը։ Մթնշաղի մեջ կայծկլտող Յեղսանի հուր աչքերից նրա վոսկոբները սարսում էին։

— Հը՛, ուր կերթաս, ո՛ւր, հարամդադա։ Տեղդ կանգնիր ու կա՛ց, յես ես քալթառին ճամբու կղնեմ։

Իսկ Վաղգենը պինդ բռնած Գյուլնազի փեշերից՝ ասում էր.

— Մայրիկ, եղ ո՞ւր եյիր եսքան խամանակ, քեզ միշտ հիշում եյինք...

— Դու հիշում եյիր բայա ջան, բայց քո հերը մոռացել էր...

— Հիմի դու չար սատանի պէս կանգնել, չես ուզում հեռանալ, հա՞, — բացականէց Յեղսանը համբերությունը հատած։

— Իսկ դու չար սատանի պէս ցցվել ճամբիս՝ չես թողնում ամուսնուս մոտ լնամ, հա՞, — պատասխանեց Գյուլնազը և ճարպիկ վոստյունով ցատկեց դեպի Մինասը, բայց գաղաղած Յեղսանը վրա հասավ և ձեռներով պինդ բռնեց նրան։

— Յես քո կաշին կքերթեմ, մազերդ թել-թել գլլխիցդ կպոկեմ, — մոլորաց ատամների արանքից Յեղսանը, իր սուր յեղունգներով քաշքշեց Գյուլնազին և մի ուժգին հարված տալով յետ մղեց։ Գյուլնազն էլ իր վտիտ, բայց չարքաշ կյանքում պնդացած ձեռներով սկսեց պաշտպանվել։

Նկուղում տիրեց սոսկալի աղմուկ, ճիչ, իրարանցում։ Իրար հրմշտկելուց դիպան սեղանին և մի քանի բաժակ ջարդ ու փշուր արին։ Թախտին պատկած յերեսան սուր ճիչ արձակեց և սկսավ աղիողորմ լաց լինել։ Մինչ Վաղգենը ձեռներով պաշտպանում էր Գյուլնազին, վահան հանդիսանում և չեր թողնում, վոր Յեղսանը հարվածի։

«Վա՛յ, վա՛յ, ինչ սե ուր յեկավ գլխիս, ինչ պատուհաս, վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ...», վշվշում էր Մինասը, ծնկները կոծում, գլուխը հուսահատորեն թափահարում։ Նա կծկվել, կուչ էր յեկել պատի մոտ, վախենում էր, վոր ահա կբռնեն, հալի պէս թափ կտան իրեն, կճղմեն, կտրորեն... Յեւ փնտռում էր մի տեղ, մի ապահով անկյուն, վոր կուչ գա, թաքնվի և այս ամոթ-խայտառակությունից գլուխն ազատի։

Տան մեջ փրթած աղաղակ — իրարանցումից հարեւանները հավաքվել զարմանում էին, թե եղ ինչ բան է։ Նրանք դիտեյին Յեղսանի կոմարար բնավորությունը, բայց վեճի պատճառը պարզ չեր նրանց։ Մինչև անդամ փողոցից մարդիկ յեկան։ Սակայն դժվար էր կրօնականներին իրարից բաժանել։ Յերկու կանայք պինդ բռնեցին իրար, քաշքշում էին, ճվճվում։

— Ես իմ տունն ե, իմ տունը, Մինասն իմ երիկն է։

— Դու ո՞վ ես, անառակ, յես եմ տան տերը, — ճչում էր Յեղսանն ամբողջ կոկորդով։

— Դու ո՞ւր եյիր, վոր յես ու Մինասը մի բարձի վրա եյինք գլուխ դնում, անառակը դուն ես, — պատասխանում էր Գյուլնազը հեկեկալով։

— Անառակ չլինեյիր, տունս չեյիր խուժի և ոչ
չափս չեյիր կեղտոտի, լի՛րբ:

— Լիրբը դուն ես, դուն...

— Դե՛...:

Նեղուղում լցված բազմությունը չնկատեց, թե ինչ-
պես մի փոքրիկ մարդ քաջքոված, կոխված, ինչպես
փողնի, մարդկանց արանքից կամացուկ անցավ և ճու-
թած, ահաբեկ աչքերով դնաց բակը:

Վոչ վոք չնկատեց, բացի մշեցի ծերուկ գոնադա-
նից, վոր արդեն ըմբռնել էր բանի էյությունը, տես-
նելով կուչ յեկած և արագորեն հեռացող մարդուն, յե-
տևիցը կանչեց.

— Մինա՛ս, սո՛ւր կերթաս, կնիկներդ չխաղա-
ղեցնե՞ս, յերկու կնիկ ես ունեցել, Մինա՛ս...

Բայց Մինասն առանց ծպտունի, քամու արագու-
թյամբ անցավ ընդարձակ բակից: Աչքերին պատել էր
մեզ ու մլար, ամեն ինչ չարժվում էր չուրջը,
խառնակվել, չգիտեր, թե դնում է, ինչ է անում: Փո-
ղոցի դռան մոտ վերջին անգամ ականջին զարնվեց
Գյուլնազի լացաթաթախ կանչը.

— Ա՛խ, ես ի՞նչ արիր, տունս քանդեցիր, Մի-
նա՛ս...

Յե՛վ Յեղսանի բարձրականչ պատասխանը.

— Սո՛ւս, սատանի ձագ...

Այնուհետև ել բան չլավեց: Յե՛վ փողոցի հատու-
կաոր անցորդները նկատեցին, թե ինչպես գլխաբաց,
անվերարկու, չփոթված հայացքով մի մարդ՝ արագու-
րեն քայլում է ցեխոտ փողոցի յերկայնքն ի վար:

Քայլում է ու կանդ չի անում...

Ահադին ճիգերից հետո դբացիները հաղիվ կարո-
ղացան Գյուլնազին աղատել Յեղսանի ճանկերից և
նրան ու Վաղդենին գիշերը մի կերպ պատասխարեցին
իրենց մոտ:

Այժմ Յեղսանը դարձյալ սպրում է իր տանը, մե-
ծացնում աղջկան, լեզվակովի յե բռնվում հարևանե-
րի հետ, աղջկա հետ խոսելիս՝ ցույց տալով հոր կար-
կատաները՝ ասում.

— Ես քո հարամդագա հայրիկի կարկատաններն
են, յերբ վերադառնա, քեզ մի լա՛վ չուստ կկարի...

Իսկ Գյուլնազը Վաղդենի հետ բնակվում է քաղա-
քի ծայրամասում, ուրիշներին լմացք — աղախնու-
թյուն է անում և մի կերպ սպրում է: Նրա յերեսին
դեռ մնացել է Յեղսանի յեղունդներից գոյացած սալին:
Հաճախ է հիշում Մինասին և, յերբ Վաղդենի կոշիկ-
ները մաշվում են, դլուխն ուրորում է և հառաչելով աս-
ում.

— Ա՛խ, ո՞ւր ե, ո՞ւր ե հայրդ, վոր դար նորը կա-
րեր քեզ համար:

Գյուլնազն ու Յեղսանը վոխերիմ թշնամի են իրար
և յեթե իրար հանդիպեն, դուցե մեկն ու մեկը նրան-
ցից կենդանի չպրծնի:

Յե՛վ ամեն մեկն իր տանը սպասում է Մինասին,
վոր, սակայն, ահա անցնում են յերկա՛ր, յերկա՛ր տա-
րիներ, չի վերադառնում...

1923 թ.

ՄԻԼԻՏՈՆԻ ԴԱԽԼԸ

Տիկին Հայկանուշը չա՛տ գոհ էր, վոր ամուսնացա՛ով Միլիտոնի հետ: Առաջին ամուսնու մահից հետո, մի քանի տարի ալի մնաց, սրա-նրա տանն աշխատելով՝ գլուխ պահեց, հին ու մին շոր ծախելով: Թեև գեղեցիկ էր, խոսք չկա, բայց տղամարդիկ նրա գեղեցկությանը նայում էին ուրիշ աչքով, վոր չէին նայում, հենց են է, ուզում էին կուլ տալ... Բայց Հայկանուշը ձգտում էր ընտանիք կազմել, ընտանեկան հարկ ունենալ, «նամուսով» կին դառնալ, ինչպես ասում են: Ու բախտը ժպտաց նրան: Պատահաբար հանդիպեց Միլիտոնին, սա մեջ ընկավ, նա, իրար հավանեցին, ու մի ուր ել, ահա, Հայկանուշը յեկավ Միլիտոնի տունը:

Բարեբախտ էր զգում իրեն Հայկանուշը. մի ընդարձակ սենյակ ձեռքն ընկավ, համեստորեն կահավորված, լուսավոր, ողավետ սենյակ: Առաջ տեղ չունեի գլուխ դնելու, աղբակամների տանն էր ապրում, ներքնահարկ նկուղներում, այն ել ինչ ապրուստ: Այժմ տեսեք, թե վրտեղ է թառել, յերկրորդ հարկի վրա...

Ո՛ր, մի չլսված բան էր նրա համար այս անակնկալ հաջողությունը: Իսկ ամուսինը, Միլիտոնը, մոտ յերեսունհինգ տարեկան, նիհար, վրասկաքիթ մի մարդ,

վոր վաղ առավոտից մինչև յերեկո փռան մեջ ալյուրի ու խմորի մեջ թաթախված՝ աշխատում էր շարունակ:

Թեև Միլիտոնի փուռը գտնվում էր քաղաքի մի յետ ընկած փողոցում, բայց բանով էր, առևտուրը շատ: Մուշտարիները հեռուներից գալիս իր հացն էին գնում, մաքուր ու համով էր թխում հացը, մանավանդ բոքոնը. վարպետ էր թե խմոր հունցելու և թե հաց թխելու մեջ: Հապա ի՞նչ բերկրալից արտահայտություն էր ստանում նրա դեմքը, յերբ ալրաթաթախ գոգնոցը կապած, գետնի փոշին լիզելու չափ յերկար ծայրերով շարվարը հագին, մինչև արմուկները մերկ թևերով, սպիտակ արախչի գլխին կանգնում էր խմորի տաշտի մոտ, ու արագ-արագ, ինչպես մեքենա, խմորից գնտեր էր պատրաստում, վրոպում ձեռքի մեջ, տփտփում, հացի ձև տալիս ու շարում հացատախտակի վրա, կամ թե չէ դեմքը բոցավառ, փռան ալյուր գոլի դիմաց, կրակի հրեղեն լեզվակների տարափի տակ, մի կողմից խմորի գնտերն էր ուղարկում ներսը, կրակի մոտ, քարաչեն սալի վրա, ու հետո դուրս հանում արդեն յեփված հացը, տաք տաք, թաղար-թաղար, վորի անուշ հոտը և բարակ, դյուրալի դոլորչին բարձրանում էր նրա թուխ դեմքն իվեր, շոյում, վոգելորում նրան... Կամ թե չէ, առևտուրի ժամանակ, յերբ Միլիտոնը հանդիսավոր դեմք ընդունելով կանգնում էր դախլի մոտ, հացեր վաճառում ու դրամը բարձրաձայն հաչում (նա բոլորովին անգրագետ էր և հաչիվն անում էր բանավոր), արծաթյա փողերը զընդ-ընդ գցում դախլի մեջ...

Հենց յեկած ուրից Հայկանուշը դառավ տան տերն ու տնորենը: Միլիտոնը թուլակամ, համեստ ու աղ-

նիւ մարդ եր: Ամենից ավելի ուրիշներէ խորհուրդներին եր լսում, քան ինքն եր խորհուրդ տալիս: Հաճախ էյիք տեսնում նրան արափողով պատած, փռան խորքում աշխատելիս, իսկ կինը դախլի մոտ առ ու ծախս եր անում: Յեւ Հայկանուշը հաց վաճառելու գործում ճարպիկ դուրս յեկաւ. նախկին անողնական կյանքը, գոյության դեմ մղած դաժան պայքարը նրան տվել եր համարձակություն և տոկունություն: Ամուսինը լսում եր նրան, հալածում:

Միլիտոնի կյանքն այժմ ավելի կարգի յեր բերված, սենյակը սարքված, տաք կերակուր եր ուտում, առաջ հաց ու պանրով եր կերակրվում միայն: Բայց Միլիտոնը ֆիզիկական ավելի թույլ եր, քան կինը, մենամարտության յեթե դուրս դային, կինը անպայման կհաղթեր նրան, կդետներ... Հաճախ եր պատահում, յերբ Հայկանուշն ուզում եր կատակել ամուսնու հետ, բռնում եր նրա շինքից կամ մեջքի փափուկ տեղերն եր խտտում ու գլորում թախտի վրա, փոքրիկ մանուկների պես, վորոնք չարաճճի խաղեր սարքելով, բոթրոթում են իրար, քաշքշվում ճովողուն ձայներով:

Միլիտոնի դրախ գործերը կինն եր վարում, խանութի վարձը, հարկերը նա յեր վճարում, աննւիր-տառիքի հաշիվը կնոջ ձեռքումն եր:

Խանութի պատենտը կնոջ անունով սարքեց Միլիտոնը, վորպեսզի հեշտ լինի պետական հիմնարկների հետ ունեցած առնչությունը:

— Ինչու չես, մարդուդ դարձրել ես կին, հեծել վրեն, քեֆ ես քաշում, ամուսնուդ գդակը գլխիդ ես դրել, Հայկանուշ...

Ասում էյին ծանոթ կանայք և Հայկանուշն իհարկե հակաճառում եր նրանց, ապացուցում, վոր նրանք սրբալ են իրենց կարծիքի մեջ, բայց ներքուստ հրճվում եր, ինքնարափանդությամբ լցվում, վոր ինքն այդպես զոչախ կին և յեղել, և յեթե ուրիշ կանայք տըրտնջում էյին իրենց ամուսնական կյանքից, բողոքում ամուսինների դեմ, վորոնք իրենց ձեռն ու վոտը կապել, չէյին թողնում, վոր ապատ չարժեն, Հայկանուշը հպարտությամբ շիկով ձեռները հայտարարում եր.

— Այդ կողմից իմ մարդը հատը չունի, ինչ ուզեմ կանեմ, ամեն ինչ ձեռքիս և, անեմ-ծախել, կարգադրել, անորինել, իմ մարդը հոգի յե, հոգի'...

Հացի առետուրն սկսեց կրկնապատկվել, մուշտարիները հեղհեղ ավելանում էյին, մենակ այլևս դրվվար եր աշխատել, ողնական ձեռք եր պետք, խմոր հունցող կամ հաց թխող: Այս մտահոգության մեջն եր Միլիտոնը, յերբ պատկառելի հայրենակիցներից մեկը խնդրեց նրան իր քով վերցնել մի յերիտասարդ հայրենակցի, վոր յեկել և արտասահմանից, անգործ և և ծայր աստիճան կարիքի մեջ:

— Ծառ լավ, թող դա խմոր հունցե ու ապրե, — համաձայնից Միլիտոնը ժպտալով:

Նորեկ յերիտասարդի անունը Գուրգեն եր, մոտ քսանյոթ տարեկան, միջահասակ, համակրելի դեմքով, սև փափուկ աչքերով: Հայկանուշը, վոր դախլի մոտ կանգնած հաց եր վաճառում, մանրակրկիտ—սուր հայացքով նայեց յերիտասարդին և հրավիրեց նստել: Միլիտոնը ձեռքի խմորները մաքրելով, դեմքին և ուսե-

իին ալրափոշի, ներսից դուրս գալով, ծանոթացաւ և
ասաց .

— Ա՛, բարով յեկար, հաղար բարով, մեզ մոռ
լնալ ե, չենք կոմտի, աշխատենք, մեկմեկի ոգնենք ու
ապրենք . . .

Տիկին Հայկանուշի շրթունքների արանքումնկար-
վեց մի բարյացակամ ժպիտ :

Այնուհետև խմորը Գուրգենն էր հունցում, սպի-
տակ գոգնոցով, ներս ու դուրս էր անում շարունակ :
Միլիտոնը շա՛տ լավ էր նրա հետ, աշխատէր վարժում,
կարծես հարազատ յեղբայրը լինէր, աշխատում էր ա-
մեն կերպ, վոր յերիտասարդ հայրենակիցը դո՛ւ մնա,
չվշտանա վորմէ բանից :

«Հայրենակից մարդ ե, — մտածում էր Միլիտոնը
ինքնիրեն, — պարապ-սարապ, ջահել տղա, պրտյուճ մը
հաց ե գտել, թող ուտի . . . » :

Գուրգենը վոչ վոք չունէր, գիշերելու տեղ ել չու-
նէր . դրա համար ել փնտումն էր քնում :

Հետզհետև Միլիտոնի առևտուրն ալիւացաւ : Մի-
լիտոնն որնիրուն չարաչար աշխատում էր : Յերեկոյան
խիստ հոգնած լինելով՝ չուտ էր պառկում քնելու,
վորպեսզի առավոտը վաղ աշխատանքի գնա : Թեև
փոնումն այժմ ուրիշ աշխատաւոր ձեռք ել կար, բայց
իր գործը չթեթեացաւ, Գուրգենին շատ չէր ծանրա-
բեռնում :

«Ինչքան չլինի ոտար մարդ ե, ալիւին բռնելու
իրաւունք չունեմ, — մտածում էր Միլիտոնը :

Գարնանային տաք ու պայծառ յերեկոներ էլին :
Քաղաքի բնակիչները դուրս էլին թափւել զբոսանքի :

Հայկանուշը մենակ ձանձրանում էր տանը, ամու-
սինը քնում էր, իսկ ինքը ձանձրուլթից ու տոթից նեղ-
ված դուրս էր գալիս անցնում դեպի մոտակա կայարա-
նը կամ նստում փռան դիմաց գտնվող փոքրիկ պարտե-
զում և զրուցում Գուրգենի հետ : Լուսնյակ գիշերներին
հարեանները նկատում էլին, թե ինչպես Հայկանուշն
ու Գուրգենը բարձրանում էլին մոտակա բլուրը, նըս-
տում քարերի կամ կանաչների վրա ու յերկա՛ր, յեր-
կար զրուցում . . .

Միլիտոնը մի անգամ հետաքրքրվեց, թե ինչո՞ւ
կինն առհասարակ ուշ ե վերադառնում տուն և ո՞ւր ե
գնում զբոսնելու, ո՞ւմ հետ :

— Հե՛լ, Միլիտոն, մեր Գուրգենի հետն էլի, նըս-
տել պարտեզում խոսում էլինք, ինչ անեմ հաղա, գու-
քնում ես չուտ, իսկ իմ քունը չի տանում, գնամ Քուռն
ընկնե՞մ, ի՛նչ ե . . .

Միլիտոնը վոչինչ չէր ասում, ինչ կա վոր, Գուր-
գենը պատվական տղա յե, թող ման գան, ինչո՞ւ չե . . .

Ամառվա սկզբներին Միլիտոնն իրեն վատ զգաց,
ընդհանուր թուլութուն և ջղայնութուն, բժիշկները
խորհուրդ տվին նրան գնալ ամառանոց կաղզուրվելու :

— Վա՛, ինչպես գնամ, հապա փո՛ռա, գործե՞րս,
— մրթմրթում էր նա գլուխը թափահարելով :

— Դու միամիտ յեղիր, Միլիտոն, յես ու Գուրգենը
հիանալի կերպով կտանենք գործերը, — միամտացնում
էր կինը և Գուրգենի հետ միասին խորհուրդ էլին տա-
լիս, վոր Միլիտոնն անպայման ամառանոց գնա :

Ամառանոցում Միլիտոնն անհանգիստ էր, խելքն
ու միտքը չարունակ դեպի տուն, կինը, մուշտարինե-

բը, իր սիրելի դախը... Անտառում, խշխշան ջրերի արին, թե բլուրն ի վեր բարձրանալիս՝ առաջն ելին պատկերվում խմորով լիքը տաշտը և թեժ կրակով այրվող հնոցը, զգում եր նոր թխած հացի արոտիւնը և կարոտով լցվում: Վատ եր ապրում, աշխատում եր քիչ ծախսել դրամը:

«Վատ ժամանակներ ենք ապրում, քիչ ծախսում, վոր դրամ ավելանա ալյուրի համար...»

Կինը կանոնավոր կերպով նամակ եր գրում և խորհուրդ տալիս Միլիտոնին, վոր յերկար մնա ամուսնացում, վրան գործերը լավ են գնում, թող չմտածի ամուսինը, ինքն ու Գուրգենը ցանկանում են միայն: Վոր նա լավ ուտի, ման դա ու կաղղուրված վերադառնա րոտն, միայն այդ են ցանկանում, ուրիշ վոչինչ:

Կնոջ նամակներն ուրիշներին եր տալիս, վոր կարգան, մեծ բավականությամբ եր լսում Միլիտոնը, բնում եր ու ընկնում զմայլանքի մեջ:

Իր տունն ու փուռը դտավ նույն փիճակում, յերր նա վերադարձավ ամառանոցից: Հայկանուշը հագել եր բոլորովին նոր շորեր, պսպղուն կոշիկներ, շրթունքներն անդամ ներկել եր վարդագույն ներկով:

Գուրգենն ել նոր հագուստ եր հագել, վոր շատ եր սաղում նրան: Կնոջն առաջարկով Գուրգենն սկսեց նրանց հետ ճաշել:

— Թող մեզ հետ ճաշի, մենակ մարդ ե, ընկերոջի ավելի ուրախ կանցնի ժամանակը...

Միլիտոնը չառարկեց կնոջ կարգադրությանը: Առանք նրա համար մեկ եր, վորովհետեւ ժամանակին չեւր

ճաշում, գործերի պատճառով ավելի ուշ եր ճաշում մյուսներին:

Նորից նրա ձեռները թաթախվեցին խմորի մեջ, գլխին և ուսերին նստեց մի մատ ալյուրի ուղի, նորից սկսվեց ծանր ու միտրինակ աշխատանքի շրջանը:

Ջմրան սկզբներին Հայկանուշն ամուսնուն առաջարկեց, վոր Գուրգենն իրենց սենյակում գիշերի:

— Փոխումը գիշերը ցուրտ ե լինում և խոնավ, իսկ մենք ընդարձակ ու տաք սենյակ ունենք, մի անկյունում վարդուլյով կանջատենք նրա թախտը, մենակ տղա յե, մեր հարազատը, ինչ կա վոր...

«Մեր հարազատն ե, ինչ կա վոր...» կրկնեց Միլիտոնն իր մտքում և լուռ մնաց: Յեվ Գուրգենն իր թախտով տեղափոխվեց և սկսեց ապրել նրանց սենյակում:

Ֆեռալուսյան Միլիտոնը շատ վաղ եր գնում գործի, դեռ բոլորովին մութն եր, յերր նա մտնում եր փուռը, մոմը վառում ու կաշում աշխատանքի: Յերկար ժամանակ եր անցնում, մինչև Գուրգենի դալը:

Առևտրի շատանալով կարիք զգացվեց, վոր մեկը շարունակ դախիլ ու կշեռքի մոտ կանգնի: Կինը մեծ մասամբ զբաղված լինելով տան գործերով, հնարավորություն չունեւ շարունակ դախիլ մոտ կանգնելու, և Միլիտոնը չորս ձեռք եր դարձել, մեքենայի արագությամբ գործում եր թե ներսումը և թե դախիլ մոտ. քրտինքը պատում եր ամբողջ մարմինը և ճակատիցը ծոր-ծոր ներքե թափվում: Մինչ Գուրգենը խմորը հունցելուց հետո փողոցն եր յեկնում ու նստում փռան մոտ, սրա-նրա հետ խոսակցում կամ, յեթե Հայկանուշն եր դալիս, նրա հետ խոսքի բռնվում:

— Միլիտոն, թող Գուրգենն էլ կանգնի դախի մոտ, ինչ էս տասը կտոր լինում, դու հացին մտիկ տուր, վոր չայրվեն, առանց են էլ մուշտարիքը տրտնջում են, վոր վերջերս այրված հաց ենք ծախում: Կարծում ես, թե Գուրգենն առետուր անել չգիտի...

Միլիտոնին շատ ծանր թվաց կնոջ առաջարկը, դժվարացավ համաձայնվել և ընկավ յերկմտանքի մեջ: Ինչպե՞ս՝ ուրիշին հանձնել իր սիրելի դախը, վորի մոտ մեծ բավականությամբ էր ննջում յերկար, յերկա՛ր տարիներ... Այո՛, Միլիտոնին շատ ծանր թվաց այդ առաջարկը, բայց կինը, վոր լավ էր ուսումնասիրել նրա բնավորության թուլ լոգմերը, ուղեց փաստի առաջ կանգնեցնել նրան և ասաց Գուրգենին.

— Գուրգեն, դնա դախի մոտ, Միլիտոնս խեղճ է, հոգնում է, խո՞մ տասը կտոր չի՞ լինելու, թող քիչ հանգստանա կամ ներսը դնա հացին մտիկ տա...

Գուրգենն էլ կարծես հենց դրան էր սպասում, առաջ վազեց ու ինքն սկսեց վաճառել հացը: Տեղը նեղվածք լինելով, Միլիտոնը մի կողմ հրվեց, գլուխը քեռեց, նիհար դեմքն արտահայտեց անբավականություն և դժկամություն:

— Տեսա՞ր, այ մարդ, փոնց աշխույժ-աշխույժ ծախում է, հենց Գուրգենի գործն է դա... բացականչեց Հայկանուչն ուրախության ժպիտով և, յերբ նկատեց, վոր ամուսինը դեռ համոռում է դիրքերը ղեջել և ընկել և տատանման մեջ, ավելացրեց.

— Միլիտոն, կանգնելու վա՞խտ դուռար, ներս դնա, հացերն երվեցին...

Յեւ Միլիտոնը գլխահակ, առանց ծպտունի հեռացավ հնոցի մոտ:

Միլիտոնի գանձարկղն այնուհետև անցավ Գուրգենի ձեռքը: Սկզբի որերին, ամեն յերեկո, Միլիտոնը հաշվում էր զրամը և վերցնում: Յերբեմն էլ հաշվինքի պատճառով թեթե խոսվա՞տուք էր լինում նրանց մեջ:

— Ե՛հ, դուք էլ դահլա եք տանում, հաշվապահ էլ պետք է բերենք, վոր ամեն որ ձեռ հաշիվները պահի: Այ մարդ, փողերը խո՞մ չեն կորչում, Գուրգենին չե՞ս վստահում, ինչ է...

Միջամտեց նրանց խոսվա՞տքին մի անգամ Հայկանուչը և այդպիսով կամաց-կամաց հաշվետվությունն էլ վերացավ, և Գուրգենն ամբողջովին տերն ու տնորենը դարձավ գանձարկղի:

Յերեկոները Հայկանուչն ու Գուրգենը հաճախ գլում էյին թատրոն կամ ուրիշ տեղ: Միլիտոնը հոգնած լինելով պառկում էր կամ փռան մեջ ինչ վոր աշխատանք կատարում: Պատահում էր, վոր նրանք յերեքով էյին թատրոն դնում, և անծանոթ մարդիկ նրանց նախելով, ավելի շուտ կարծում էյին, թե Գուրգենն է Հայկանուչի մարդը, վորովհետև Հայկանուչն ու Գուրգենն ավելի լավ էյին հագնվում. Միլիտոնը չէր սլում կոկիկ հագնվել, իր հին բաձկնով յուրա էր գլում, ինչի՞ լավ հագներ, ռւմ դուր գար, նո՞ր պիտի ամուսնանար, աղջիկներին դուր գալու միտք չունեի Միլիտոնը: Գուրգենը ջահել էր, չպսակված, Հայկանուչն էլ, դե՛ կանայք սիրում են լավ հագնվել, նրանց էլ եղ է պետք...

Մի անգամ, մի մոտիկ աղբական, վորին շատ էր հարգում ու լսում Միլիտոնը, գործով յեկավ փուռը և չա՛տ վարմացավ, յերբ Գուրգենին տեսավ դախի դը՛-

խին, իսկ Միլիտոնին ալրաթաթախ շորերի մեջ փառն խորքում: Մեկնելու պահուն աղբահանը Միլիտոնին մի կողմ տարավ և ասաց.

— Ես ի՞նչ եմ տեսնում, Միլիտոն, նոր խաղեյի՞ն ես բերել ու նստեցրել զլխիդ, կինդ ել ամեն յերեկո դուրսն և. դախլիդ ուշք դարձրու, Միլիտոն...

Յեզ խեղապես Միլիտոնի գանձարկիդ կամաց-կամաց պարպում էր, զրամբ բոլ-բոլ ծախսվում ո՞ւմ և ինչի՞ համար, հայտնի չէր: Առաջ Միլիտոնի յեկամու-տը փոշ միայն ծախսվում էր, այլ և կոտորակում: Կա-րգանում էր մեծ քանակությամբ այլուր գնել և ամ-բարել, նույնիսկ դրամ յետ գցել: Իսկ այժմ ծախսի համար ել դրամ չէր ճարվում և մինչև անգամ պատու-հում էր, վոր Միլիտոնի գրպանը մնում էր առանց կու-պեկի...

«Վայ, աման աստված, ես ինչ արի,»—մտածում էր Միլիտոնը, հիշում աղբահանի խոսքերը, գլխին վայ տալիս: Բայց ինչ անել խեղճը, ինչպես խոսք բանար այդ մասին: Վորոչեց նախ և առաջ խոսել կնոջ հետ: Բայց կինը ծիծաղեց և ամուսնու ուսերը պինդ թափ տալով բացականչեց.

— Ես ինչ թաղա քամի յե փչում, Միլիտոն, դործ-ներս կարդին են գնում, դեռ խոսո՞ւմ ես: Իսկի եսպես լիււլի ապրե՞լ եյինք, միտք ունես կտիլ, զարմաղա՞լ գցել տահր...

Միլիտոնն ընկավ խորը մտածմունքի մեջ և սկսեց ներքուստ կսկծալ: Ամեն անգամ, վոր անցնում էր դախ-լի մոտից ու Գուրգենին տեսնում աշտակ, սիրտը լըց-վում էր բուռն աստվածությամբ: Բարկությունն ու հա-

կակրանքն ավելի ու ավելի խորացավ նրա մեջ դեպի աշդ մաքուր հաղնիամ, ոսլացած չապիկով, անուշա-քուշը չուղերով ոծված յերիտասարդը... Ետ ո՞ւմ փո-ղերովն էր աշդպես զուգվում, ինքն իր փոնումը որն ի լուռ քրտինք թափի, դրպանում սե կոպեկ չունենա, ուրիշները վայելե՞ն, աչքդ բաց Միլիտոն, վրեդ հե-ծել, տրորում են քեզ, Միլիտոն...

Մուշտարիններն անգամ հարցնում էյին Միլիտոնին, թե ինչու նա այլևս հաց չի վաճառում, ուրիշ մարդ և կանգնել կչեոքի մոտ, իամ՝ մարդ, վոր գնորդների հետ վարվել չի իմանում, ջղային և, թարս. ափսոս չե՞ր Միլիտոնը, քաղցրաւկու, համբերատար Միլի-տոնը...

Յեզ Միլիտոնը վորոչեց դախլը նորից ձեռքն առ-նել: Առաջուս դեռ Գուրգենը չէկած՝ Միլիտոնը կանգ-նել էր կչեոքի մոտ. ինե դախլի բանալին գտնվում էր Գուրգենի ձեռքին, բայց Միլիտոնը՝ նոր ույժ ու յե-ռանդ առած՝ սկսեց հաց վաճառել: Յերբ Գուրգենը պապիրոսը բերնին ֆրանս հագնված ներս մտավ, շատ զարմացավ վոր Միլիտոնն իր տեղիցը չչարժվեց:

— Միլիտոն, դու գնա հացերին մտիկ տուր, յես աղկեն յեկա...

— Սրանից հետո դու հնոցի մոտ կաշխատես, իսկ դախլի մոտ յես կկանգնեմ,—հայտարարեց Միլիտոնն ասանց նրա վրա ուշադրություն դարձնելու:

— Ի՞նչ, հանաք խոմ չես անում, Միլիտոն,—ա-սաց Գուրգենն ել ավելի զարմացած:

— Հանաք անելու ժամանակ չունեմ, փուռն իմս չե՞, ինչպես ուղեւ կվարվեմ:

Առանց ծագուուն հանելու Գուրգենը հեռացավ և քիչ հետո վերադարձավ Հայկանուշի հետ:

— Միլիտոն, ինչո՞ւ մարդուն չես թողնում, վո՞ր անցնի իր դործին, — ասաց կինը մեղմ ձայնով:

— Եվ իմ բանն է, սրանից հետո յես եմ կանգնելու դախլիս մոտ:

— Միլիտոն, ինչ է ընկել միտքդ, ուզում ես դործներս խանդարե՞լ, ինչ է, — ձայնեց կինը հուզված:

— Եվ իմ բանն է, խանդարե՞լ եմ, թե՞ չինում, Գուրգենը իմոր հունցող է, թող իր դործը կատարե, ուրիշ վոչինչ:

— Այ մարդ, լավ մտածիր, թե ինչ ես ասում. մի խայտառակի մեզ խախիս մոտ:

— Դու մի խառնվի իմ դործերին: Դու կինարմատ ես, լավ չես հասկանում մեր դործը: Յես դիտեմ, ինչ եմ անում:

— Գուրգեն, դու Միլիտոնին մի լսի, նրա խելքն եսոր մի քիչ տեղիցը խախտվել է, գնա՛ ու կանգնիր քո տեղը:

Յերիտասարդը լուռ կատարեց Հայկանուշի կարգադրությունը, փորձեց կանգնել կշեռքի մոտ, բայց Միլիտոնը հրեց նրան և վճռական տոնով ասաց.

— Յեթե ինձ չլսես, ես ժամանակ դու ալլես իմ փռնումը դործ չես ունենա:

— Ես փռուն իմն է, Միլիտոն, դու իրավունք չունես կարգադրություն անել ալստեղ, — բացականչեց կինը ջղախին ձայնով:

— Ի՞նչ, — ճչաց Միլիտոնը խիստ վրդովված, — փռունը քո՞նն է, եղ ինչեր եմ լսում:

— Այո՛, իմն է փռունը, յե՛ս պետք է կարգադրություններ անեմ ալստեղ:

Միլիտոնը մի պահ մնաց չձմած, քարացած, չեր իմանում ինչ անի, կնոջ խոսքերը նրան թվում էին անիմանալի, աներևակայելի բան: Բայց չուտով ուշադրությունն ամփոփեց և ինչ վոր արտակարգ ուժով լցված՝ Գուրգենին կրկին հրեց գոռալով.

— Դո՛ւրս իմ խանութից, յես քեզ քաղցից փրկեցի, աշխատանք տվի, հիմի ուղում ես գլխիս նստե՞լ, դո՛ւրս...

Սակայն Գուրգենն ավելի ուժեղ լինելով՝ Միլիտոնին քեց մինչև սեղանի ծայրը: Փռնումը տիրեց աղմուկ, իրարանցում, քաջքուր: Դրսից բավական թվով մարդիկ հավաքվեցին, յեկավ նաև թաղամասի վոստիկանը: Նրանց միջամտությունը չոգնեց, վորովհետև վիճող կողմերից և վոչ մեկը չեր գիջում: Նրանց տարան վոստիկանատուն, վորտեղ Հայկանուշը վորպես ավելի լեզվանի և ուսախոս, կարողացավ իր խղսքն առաջ տանել, պատենտը ցույց տալով համոզեց, վոր փռունը պատկանում է իրեն և Գուրգենին, իսկ Միլիտոնը աշխատում և վորպես բանվոր... Միլիտոնը կոտորված ուսերենով վորքան աշխատեց սաշտսալանել իր իրավունքները, չեղավ, վոստիկանապետը տեսնելով խնդրի անորոշությունը՝ արձանագրություն կազմեց, դործն ուղարկեց դատարան և արավ ժամանակավոր կարգադրություն, վոր Միլիտոնը պետք է փռան մեջ աշխատի վորպես վարձու մարդ, հակառակ դեպքում պետք է հեռանա, վորպեսզի կոխվ, դալմալալ չլինի, մինչև վոր դատարանը քննի դործը:

Յեւ Միլիտոնը դուրս յեկաւ վոստիկանատնից գլխիկոր, ճնշւած. զայրուիթից ատամները կրճտացնելով զնաց աղգականի մոտ խորհրդակցելու: Լսելով ամբողջ անցուղարձը, աղգականը գլուխը շարժելով ասաց.

— Յես վաղուց եյի զգում, վոր քո կինն ու եղանամուս լակոտը մի ոյին պիտի հանեն գլխիդ... — Ապա մի փոքր լռելուց հետո ավելացրեց, — Խեղճ Միլիտոն, փուռդ, փողերդ, կինդ ձեռքիցդ առի՛ն...

Ռումբի պես այդ խոսքերը պայթեցին Միլիտոնի գլխին, կարծես նա նոր ըմբռնեց իրերի իսկական ընթացքը: Աչքերը լայն-լայն բացած մի պահ մնաց լուռ, քարացած, ապա տեղիցը ցատկելով յերկու ձեռքով բռնեց գլուխը և հուսահատորեն կանչեց.

— Անաստվածնե՛ր, տունս քանդեցին, տունս...

Այս աղետարէ բացականչութեան մեջ ամեն ինչ՝ կար—հունահատութուն, տառապանք, ցասում...

Աղգականը չէր խմանում ինչով մխիթարեր նրան. նա յեւ եր ջղախնայել ու ընկճվել:

— Հապա ինչ անեմ, հա՞, զնամ ջո՞ւրն ընկնեմ, — մըթմըթաց Միլիտոնը հուսահատված:

— Լա՛վ կլինի զնան փուռդ և առաջվա նման սուսուսիտ աշխատես մինչև դատի ուրը: Մենք վկաններով և փաստերով կվերականգնենք արդարութունը, — խորհուրդ տվեց աղգականը:

Միլիտոնը նրա մոտից հեռացավ խորը մտքերի մեջ ասելով. ճանապարհին մի վարկյան կանգնեց և մըտմըտաց ինքնիրեն.

«Չե՛, յես եւ եղ փուռը վոտք չեմ զնի, մինչև վոր են անիծած շուներ չհեռանա...

Այսպէս մտմտաց Միլիտոնը և սկսեց թափառել քաղաքի փողոցներում: Քայլելիս՝ շարժական պատկերներ յլես նրա մտքից անցնում եյին որովա դեպքերը, վորոնք նրա համար միանգամայն անսպասելի լինելով, թվում եյին նրան վորպէս ծանր մղձավանջ: Այդ բոլորն այնքան զարմանալի ու տարօրինակ չեյին, վորքան իր կնոջ վերաբերմունքը. զարհուրանքով եր վերհիշում կնոջ սպառնական խոսքերը՝ փոռնում և արհամարհանքն ու հեղնանքը՝ վոստիկանատան... Մի՞թե նա իր հարազատ կինը չէր, խոմ յերազի մեջ չի՞ր գլուխում Միլիտոնը...

Գրպանումը մի քանի որովա ապրուստի դրամ կար միայն, ո՞ւր պիտի դնար և ի՞նչպէս պիտի ապրեր... Իրիկնադեմին փողոցում պատահաբար հանդիպեց մի ծանոթ փռապանի, վորն արդեն լսել եր նրա հետ պատահած փորձանքը: Միլիտոնն ավելի մանրամասն պատմեց յեղելութունը և խնդրեց ծանոթին ժամանակավոր տեղ և աշխատանք տալ իրեն: Ծանոթ փռապանը սիրով համաձայնեց և Միլիտոնը տեղավորվեց նրա մոտ:

Մի քանի ուր հայրենակիցների և ծանոթների խոսակցութեան առարկան Միլիտոնի հետ պատահած դըժբախտութեանն եր: Բոլորը մեղքնում եյին նրան, պարսպով կնոջն ու Գուրգենին և յեռանդով պատրաստվում դատարանում պաշտպանելու նրա դատը:

Հետեյալ ուրը կինը վորտեղից վոր ե իմանալով Միլիտոնի տեղը, մարդ ուղարկեց նրա մոտ առաջարկելով վերադառնալ և հաշտվել նրանց հետ:

Բայց Միլիտոնը չվերադարձավ:

Մ'ութն ընկալ, յերբ Միլիտոնը դուրս յեկալ և սկսեց թախտուել քաղաքի փողոցներում: Այդ մի քանի ուրվա ընթացքում նա սաստիկ մաշվել էր, դեմքը դեղնեւ ու մարմնին պատել ընդհանուր թուլություն: Ուղեղը չէր գործում; Ժանդոտ մեքենայի նման ծանրացել էր: Պատահած դեպքն աշնան էր աղբել նրա վրա, վոր չէր կարողանում հաշիւ տալ, սառնորեն վերլուծել իրերը, վորոչ յեղբակացութեան հանգեւ. փոթորկից տարված նալի նման քշքշում էր դեռ ու դեն առանց կայանի ու հենակետի: Յերկա՛ր, յերկա՛ր քայլեց անհպատակ ու մոլոր. կես գիշերին հոգնած յետ դարձալ, փոսն դուռը բացալ (ծանոթի փուռն էր գիշերում) և ներս մտալ քնելու: Անկյունում փռած անկողնու վրա նստեց, քունը չէր տանում, գլուխը հենեց ծնկանը, յերկար մնաց ալդպես նստած: Յերբեմն, յերբեմն փոսն մեջ տիրող խորին լուռութեան և խալարի գրկում լսվում է յին ախ ու վախի հատուկտոր ձայներ: Հանկարծ նա գլուխը բարձրացրեց և մի նոր միտք գոսած մարդու պես՝ փայլկտող աչքերը հառեց մի կետի, նրա ուղեղում թևալորակց ինչ վոր հանդուգն, ահալոր միտք... Վեր յեկալ տեղիցը, աշխույժ ու կայտառ, թարմ ուժերով զինավառ, մթան մեջ առաջ գնալով վերցրեց պատին հենած յերկաթյա ծանր շիշը և փողոց յեկալ առանց գլխարկի, բաճկոնակի ոճիքը դեն հրված, ձեռներում անորինակ ուժ: Դուռը կամացուկ կողպեց և քայլերն ուղղեց դեպի իր տունը...

Կես գիշերից շատ էր անց: Փողոցներն ամայացել է յին. ամառվա տոթը տակավին համառում էր ճնշել ամենքին: Յերբ Միլիտոնը հասալ իր բնակարանի մո-

տերքը, քայլերը դանդաղեցրեց և սկսեց կամացուկ, վստենի ծայրերին դնալ. նրան թվում էր, թե հետեւում են, կարծես ամեն տեղից անհայտ աչքեր դիտում են իր շարժումները: Զգուշութեամբ իրենց բակը մըտալ, սանդուխով բարձրացալ մինչև յերկրորդ հարկը, գրպանում մնացած բանալիով բաց արալ դուռը և կանգնեց բալկոնում: Վոչ վոք չկար, բոլոր կենողները ընկել է յին խոր քնի մեջ: Զգուշութեամբ, դողդող քայլերով առաջ գնաց: Շոգ լինելու պատճառով իր սենյակի դուռը կիսաբաց է յին թողել: Մի բոպե տատանվելուց հետո, յերկաթյա շիշը պինդ սեղմելով ձեռքում, սենյակը մտալ, վառվող ճրագի աղոտ լույսերի տակ նշմարեց իր անկողինը, ուր կինն էր պառկել, իսկ կողքին Գուրգենը, գլուխ-գլխի...

Կնոջ մերկ թևը վերմակից դուրս էր ընկել ու փաթթվել Գուրգենի վզին: Արյունը խուժեց Միլիտոնի յերակներում, աչքերը մթնեցին, չմեց: Բայց մի հրդոր ձայն հնչեց նրա ուղեղում, թե՛ «Միլիտոն, արադ շարժվիր, թե չե, յեթե Գուրգենը զարթոնց, կտորկտոր կանի քեզ»: Այդ ձայնը նրան գերմարդկային ույժ տվեց ու մթնշաղի մեջ Միլիտոնի ձեռները բարձրացան և յերկաթյա շիժ ծանր ծայրը իջալ Գուրգենի ճակատին, հարվածը կրկնվեց մի քանի անգամ: Միայն Հայկանուշը շարժվեց, աչքերը դարհուրանքով մի վարկյան բաց արալ, ծղրտաց, բայց նրա գլուխն էլ ջախջախեց յերկաթի ծանր հարվածների տակ...

Եւ այնուհետեւ Միլիտոնը չիմացալ, թե ինչ կատարվեց սենյակում...

Առավոտյան հարեանները բաղկոնից անցնելիս, բաց պատուհանից ու դռնից նայելով մահճակալի վրա արյուն տեսան և արյունաշագախ գլուխներ: Այդ մասին իսկույն տեղեկացրին վոստիկանության, վրը ներկայացավ և սենյակում, մահճակալի վրա դտավ իրար հետ սրտկած յերկու դիակ՝ ջախջախված գլուխներով:

Մահճակալի մոտ, գետնին ընկած եր արյունաթաթախ չիչը, իսկ սենյակի մյուս անկյունում, թախտի վրա քարացած—նստած եր Միլիտոնը, սպրթնած, դեղնած դեմքով, կովի աչքերով ուր վոր նայելիս...

Միլիտոնին ձերբակալեցին: Քննիչը յերկար—բարակ արձանագրություն կազմեց, կատարվեց բժշկական քննություն և գործը հանձնվեց դատարան:

Յերկու ամսից հետո դատարանի ընդարձակ դահլիճը լիքն եր հոծ բազմությամբ, Միլիտոնի դատն եր: Հայրենակիցներից, փոստականներից շատերը, հարեանները և նույնիսկ մուշտարիներից մի քանիսը յեկել նստել էին հանդիսականների և վկաների շարքերում:

Բացվեց դատաստանական նիստը: Դատավորը կարգաց թե՛ փռան և թե սպանության արձանագրությունները: Մեղադրյալի աթոռին նստել եր Միլիտոնը խորշոմներով լի տանջված դեմքով: Դատավորի հարցերին կցկաուր պատասխաններ եր տալիս: Այն հարցին, թե ո՞վ կատարեց սպանությունը, Միլիտոնը հայտնեց, վոր ինքն ե կատարել, իսկ թե ինչո՞ւ յե սպանել, նա կերկրուն ձայնով ասաց.

— Վորովհետեւ նրանք ինձ սպանել էին արդեն...

Տիրեց քար լուսթյուն: Այնուհետեւ ել վոչինչ չկարողացավ խոսել Միլիտոնը: Ակավեց բազմաթիվ վկաների հարցուփորձը, վորոնք միաբերան պատկերացրին Միլիտոնի դրական կողմերը, նկարագրեցին նրա չարաչ կյանքը, պարսավեցին կեռջն ու Գուրդենի արարքները:

Վոչ վաք դրական խոսք չարտասանեց հոգուտ ըսպանվածները:

Միլիտոնը լուռ նստած զարմանում եր, վոր իր հարեաններն ու ծանոթներն ավելի լավ տեղյակ են յեղել իր կյանքին ու սրածաններին, քան ինքը...

Ամեն ինչ մանրամասն պարզելուց հետո, դատաստանական մարմինը նիստն ընդհատելով, գնաց խորհրդակցելու: Հասարակության մեջ վրվլոց ընկավ, կարծիքների տաք փոխանակություն, բոլորն ել սրտատրրով սպասում էին, թե ինչ պիտի վճռի դատարանը: Մինչ մեղադրյալը հանդիստ նստած՝ կովի աչքերով նայում եր ինչ վոր տեղ...

Մի ժամվա խորհրդակցությունից հետո, դատավորն ատենակալների հետ ներս յեկավ և ծանր, սպասողական լուսթյան մեջ կարդաց բազմաթիվ կետերից կազմված դատավճիոր:

Միլիտոնն արդարացված եր...

Դահլիճում տիրեց իրարանցում, հանդիսականների
դեմքին փայլեց ժպիտ և այս ու այն կողմից լավեցին
ուրախության ճիչեր:

Բայց մեղադրյալի դեմքին մի մկան անգամ չշարժ-
վեց...

ԿԱՅԱՐԱՆՈՒՄ

Քաղաքում հայտարարվեց մաքրության շաբաթ,
վորպեսզի քաղաքացիական կռիվների հետևանքով գո-
յացած աղբակույտերը մաքրվեն և տարափոխիկ հի-
վանդությունների առաջն առնվի:

Մի խումբ պատկառելի քաղաքացիներ կայալանն
եյին մաքրում: Մեկն ավլում եր, մյուսը թիակով հա-
վաքում ավուցքը, յերրորդը ձեռնասայլով աղբն եր
տանում թափելու վորոշված վայրը:

Փոշին մոխրագույն ամպի պես պատել եր չորս
կողմ, ու այդ ամպի մեջ պատկերվում եյին դեմքեր
մուսյլ ու թթու՝ սպանդանոց առաջնորդվող անասուն-
ների պես ահաբեկ:

Յերեսին դեռ մաղ չբուսած յերիտասարդ կալվա-
ծատեր Գորչակովը մի յերկարակոթ ավել ձեռքին՝
համբամոլոր մարդու պես չլկլված, վախլուկ հայաց-
քով շուրջն եր նայում: Խեղճն իր ամբողջ կյանքում ա-
վել չեւ վերցրել ձեռքին, վորովհետեւ միշտ քնած և
անուշ յերազներով վողողված եր լինում, յերբ սպա-
սավորները մաքրում եյին իր դահլիճները:

Նախկին քաղաքագլուխ Դուբրովսկին, վոր շատ
մոտիկ եր աշխատում, նկատեց յերիտասարդի հուզ-
մունքը:

— Յերեւում ե, վոր չեք իմանում ավելիու կերպը, իշխան, այ այսպես պիտի բռնել ավելը:

— O! mon ch^{er} ami, c'est trez difficile.
(Ո՛հ, սիրելի բարեկամս, չա՛տ դժվար ե), — մրմնջաց յերիտասարդը և հետեւեց քաղաքապետի ցուցմունքներին:

— Կարո՞ղ եյիք յերբեկցե յերեւակայել, իշխան, վոր մի որ պիտի ավլենք, ինչպես անում եյին մեր լա-
քները:

Կարվածատեր իշխանը թեև չպատասխանեց, բայց արձակեց խուլ, տխրազին հոտաչ:

— Հը՛մ, տեսեք Ուլերնիկովը վոնց և ավլում, մարմինն այնպես և ծռել, վոր հսկա փորը քիչ և մնում դետնին քովի, — սրախոսեց մի քաղաքացի:

Մի քանիսը նայեցին հայտնի մանուֆակտուրիստ Ուլերնիկովին, կարճահասակ, աշխարհի բոլոր յուզերը փորի մեջ հավաքած մարդ, վոր յերկաթագծերի արանքներն եր մաքրում ճոճելով քառակուսի մարմինը և կարմիրները վախից հագած հնամաշ սյուրտուկի կտրած և փեշերը:

— Խեղճն առաջին անգամն ե այսպիսի անպատշաճ գործի լծվում, մինչև հիմա չիթ ու բյաղ եր չափում, փոսկի դիզում:

— Յեթե մի քանի որ իրար վրա այսպես աշխատի, վստահ յեղեք նրա փորն այնքան պիտի հալի, վոր նա ընդմիջտ պիտի ագատվի այդ անիծյալ բեռից:

Այս սուր խայթողը կոչվածաւ Մուխինն եր, վորին Ուլերնիկովը վաղուց եր դադարել կոչիկներ պատվերեւուց, վորովհետեւ մի անգամ այնպիսի նեղքիթ

կոչիկ եր ծախել վաճառականին, վոր խեղճի վոտքը մի քանի ամիս շարունակ ծանր տանջանքներ եր կրել:

Վոմանք Մուխինի սրախոսությունը համով համարելով ժպտացին, ուրիշները տհաճորեն շարժեցին դուռնները՝ իվան Պետրովիչին այդպես անսիրտ խեթելու համար:

— Ոհո՛, սապոնի դործարանատեր Ավետովը կարողին սայլապան և դառել:

— Մի նայեք վոնց և ճոճվում, վոտները թփթը-վում, հենց իմանաս կառքին նոր լծած անփորձ ձի լինի...

— Հա՛, հա՛, հա՛...

Քրքջացին մի քանի քաղաքացիներ և հետաքրքրությամբ դիտեցին բարձրահասակ, չորացած ծառի պես ծուռ ու մուռ Ավետովին, վոր աղբով լի ձեռնասայլն եր հեալով քշում: Սայլակի քիթը հանկարծ դիպավ յերկաթագծին ու շուռ յեկավ, միջի աղբը թափվեց գետին: Քիչ մնաց քշողն եւ տապալվեք հետը:

— Խ՛ե, խ՛ե, խ՛ե, ... հրհուացին քաղաքացիները չորս կողմից և համատարած քրքիջի մեջ՝ Ավետովը կրկին աղբը լցրեց սայլակի մեջ:

— Մի ամիս առաջ պարոն Ավետովը կարո՞ղ եր յերեւակայել, վոր այսօր աղբ դցող կդառնա. հը՛մ, աշխարհը վո՞նց և փոխվում...

— Ա՛խ, ի՛նչ լավ կլինեք, վոր եդ անհոգին յերեսն ի վար շուռ դար դետին ու քիթ-պոռնդը մի լա՛վ ջարդվեք, — կծեց մի սապատավոր մարդ, Ավետովի նախկին գործակառարը, վոր հակառակ բաղմամբ

ծառայութեանը՝ դուրս եր արվել գործարանից մի ղլուխ սապոն թափուն տուն տանելու համար...

— Իսկ դո՛ւ, չորացած ագռավ, հարմար տեղ ես գտել կոկոսալու, — նկատեց խստորեն մի ակնոցավոր մարդ։

Նրա քթի դեղնավուն ծայրը մատնում եր, վոր նա յեւ Սկետովի սապոնից դուրկ չի մնացել։

— Զանրմ, դգո՛ւշ, ի՞նչ ժամանակ գտաք վեճի, ուզում եք կարծիքներ ռւշտղութեանը դրավե՞լ, ինչ ե։

Սկնավաճառ Շալաթը, մի կուզիկ, բոյը թիզ ու կես մարդ, աշխատեալ եր քրտնել, վոր հաղիվ եր շնչում, մոտենալով իր մտերիմ բարեկամ փաստաբան Ուսպենսկուն՝ սկսեց դառնորեն գանգատվել։

— Ո՛րք, Սե՛րժ, խիստ ծանր ե, եւ չեմ կարող դիմանալ, խեղդւում եմ...

— Ս՛խ, սիրելիս, յես ինչ կարող եմ անել, կարմիրներ չհրամանն ե, պիտի աշխատենք, ուրիշ յելք չկա, — պատասխանեց փաստաբանը սիրովիչ ձայնով։

— Չե՛, այլևս չեմ կարող, Սե՛րժ, դուխս պայթում ե, խելքս կարող եմ թոցնել, Սե՛րժ...

Սերժի սիրտն եւ դալարվում եր, ձեռները ջղայնութեանից դողում, իսկ հուսահատորեն նայող աչքերն ասում եյին.

«Ո՛ր, սիրելի բարեկամս, տակալին խելքդ մի թոցնի, համբերենք, գուցե շուտով այս մղձալանջն անցնի ե կրկին վերադառնան հի՛ն, յերանելի որերը...»։

— Ե՛խ, փուչ, անիծյալ աշխարհ...

Հսկեց մոտիկից քաղաքաղլուխ Դուբրովսկու տրէտունը։ Յեւ նրանց հայացքները մի պահ հանդիպեցին իրար։

Կիսամերկ ու վոտարորիկ, մեռելային դեմքով մի մարդ, վորտեղից վոր ե, հայտնվեց կայարանում ե սկսեց վոզորմութեան աղերսել աշխատող քաղաքացիներից։

Կեղտոտ, վոսկրացած թեւ յերկարեց ե մոտեցալ Սկերնիկովին։ Վերջինս փոշոտ ավելը թոթափեց դայրազին, փորը դեմ տվեց ե հրամայեց աղքատին՝ հեռանալ։ Բայց տեսնելով, վոր նա համառորեն կանգնել ե, սատոիկ հայհոյանքներով յետ-յետ նահանջեց վոորելով բարկահայթ աչքերը։

Մուրացկանը դիմեց իշխան Գորչակովին։ Վերջինս սպառնական հայացք նետեց ե արագորեն անցավ ուրիշ կողմ։

Հայտնի հողատեր իշխան Դուկուպալովը, վոր դըլուխը ծոած աշխատում եր ե մտքում հազար անգամ հայհոյում յուրայիններին, վորոնք ուշանում եյին ե չեյին զալիս ադատելու նրան վայրենիների ճանկեց, տեսնելով խիստ մոտ կանգնած մուրացկանի այլանդակ պոտիկերը, թակարդն ընկած թռչունի պես վախուռի ճիչեր արձակեց։

— Ծո՛ւ, qui - est—ca? otes toi de mes yeux vilain animal, le cochon (Ծո՛ւ, այս ո՞վ ե, հեռացրիդ ինչ անասուն, խո՛ղ)...

Մուրացկանը վոչ միայն չհեռացալ, ընդհակառակն, ավելի ու ավելի սոսաջ գալով, կեղտոտ ձեռքն յերկարեց մինչև իշխանի քիթը։

— O! mon dieu, mon dieu (Ո՛հ, աստված իմ, աստված իմ), — բացականչեց իշխանը և ձեռներով ծածկեց դեմքը:

Փաստաբան Ուսպենսկին փոշոտ ափերով գինւած առաջ անցավ և սկսեց մուրացկանին ավելի աղբակույտի պէս:

— Յեղբայր, մեր ի՞նչ դործն ե կայարան մաքրել և այսպիսի զզվելի անասուններին հանգիպել: Համաճարակի առաջն են ուղում առնել, մեզ ինչ, մարդ չկա՞, վոր մենք ենք աղտոտությունները սրբում, — քրթմնջաց փաստաբանն աղքատին հալածելուց վերադառնալով:

— Ա՛խ, ինչ ասեմ մերոնց, վոր ուշանում են ու չեն կարող ես անիծած կարմիրներին հախիցը գալ, — մրմռաց Դուկոպայովը քիչ հանդստացած:

— Շատ դարդ մի անի, իշխան, աշխարհն եսպես չի մնա, մի որ ել սրանց քիթ-պուռնդը լա՛վ կջարդենք, — ասաց նախկին դատախազը սպառնական դեմք րնդունելով:

— Սը՛ս, պարոնայք, սիւս՛նս, այժմ քարերն անդամ ահանջ ունեն, — զգուշացրեց քաղաքագլուխը չորս կողմը նայելով:

Յերբ մուրացկանը մոտեցավ կոշկավաճառ Մուսինին, վերջինս բերանը դրած հացի խոշոր պատառն խեղույն կուլ տվեց, նախաճաշը պահեց գրպանում և դուռաց:

— Հը՛մ, ագոսիի ճուտ, մենք աշխատենք դու ու տե՛ս, լա՛վ, թե ձրի՛ աղբ զցենք և թե սրան-նրան ձրի

վողորմություն տանք. չե՛, ախպեր, մեր դավթարում եղ տեսակ բան չկա դրած:

Մուրացկանը թողեց նրան և մոտեցավ ակնավաճառ Շալաթին, չոկով աչքերը լայնապիշ, վորտեղ իշխում եր քաղցը մահատարսուռ ու ահռելի: Մինչ կուղիկ մարմնով և փոքրիկ, փայլուն աչքերով ակնավաճառը պատրաստվում եր ոճիքն աղաաել, յերբ իր խոպոտ ձայնով մեջ ընկավ նախկին պրիստավ Կիպկայովը:

— Կորի՛ր, խեղույն, քաղցած չուն, թե չե գլուխդ չնեղին կեր կդարձնեմ:

Յեվ իր սպառնալիքը հաստատելու համար, վոտքով ուժգնորեն հարվածեց աղքատին: Վերջինս գեմքը ծոմոեց, յերբեքայ ինչպես արմատահան յեղող ծառ և յետ ու յետ գնալով՝ տաղալվեց գետին: Մի վայրկյան յետ ու յետ գնալով՝ տաղալվեց գետին: Մի վայրկյան յետ ու յետ գնալով՝ տաղալվեց գետին: Մի վայրկյան յետ ու յետ գնալով՝ տաղալվեց գետին: Մի վայրկյան յետ ու յետ գնալով՝ տաղալվեց գետին:

— Մեր ցավը քիչ ե, սրանց հողսն ել պիտի քաշենք, թո՛ւ, — քրթմնջաց քթի տակ ու թքեց մի հին չինովնիկ, ավելը ցատումով շարտեց մի կողմ և ծխախոտը վառելով սկսեց ծխել:

Ամենքն ել հայհոյեցին, վոնդեցին մուրացկանին, թեև բոլորն ել հետերինն նախաճաշ ունեյին:

Յնցոտիներին մեջ կոլոված մուրացկանը ճարահատ՝ դնաց նստեց պատի տակ, յերկու ձեռներին մեջ պահելով գլուխը: Քիչ հետո, ոճիք խայթվածի պես վեր յելավ, վոսկրոտ թեւերը ճոճեց, իջավ մայթից և քայլեց յերկաթաղձերի ուղղությամբ: Այլևս վոչ վոքի

ձեռք չերկարեց: Դեմքի բազմաձև կծկումները, բուժ, մահաչունչ հայացքը ներքին ծանր տաղնապ էյին արտահայտում: Յերկաթադծից անցնելիս ուժերն սպառվեցին, կանոնեց, մարմինն ամբողջ դողդողաց հողմակոծ տերեւի պէս, դեմքի մկանները ձգվեցին, մեջքը թեքվեց և ընկավ դժի վրա, ձեռներով մի վայրկյան շոշափեց հողը, հետո անշարժված՝ աչքերը հասեց յերկնքին:

— Սուլած և խեղճը, ով գիտե քանի ուր է, վոր հաց չի մտել բերանը, — ասաց մի քաղաքացի:

— Սուլած ե՛, թող սատկի, ո՞վ է մեղավոր, — պատասխանեց կոճակները պոկած հին չինովնիկը:

— Բայց կարող ե գնացքի տակ մնալ, պետք ե հեռացնել գծից:

— Թո՛ղ գնացքի տակ մնա, ի՞նչ կա վոր, մի հարվածով կաղաղվի այս անիծյալ աշխարհից:

— Կաղաղվի և մի հաց ուտող կպակսի:

— Ճիշտ վոր, սուանց այն ել չորս կողմ սով ե, իսկ ուտողների թիւը չափազանց շատ:

Հեռվից լավեց վարժություններ կատարող շողեկաւոր զիւ ձայնը:

Ահա՛ շողեկաւորը, կարծես այս գծի վրա յե անցնում:

— Յեթե այդքան մտահոգվել եք այդ անասունի մասին, համեցե՛ք, կարող եք գնալ և հեռացնել գծից:

— Մի հողով չի կարելի հեռացնել նրան, — ասաց սուաջին քաղաքացին նայելով մութրացկանի կողմը:

— Խլերնիկովին ողնական վերցրու, արջի չափ ուշտ ունի, փետուրի պէս կարող ե վերցնել նրան:

— Խլերնիկով, Խլերնիկով, — կանչեցին այս ու այն կողմից:

Վաճառականը, վոր կոչի արձակված թեւերն երամբացնում, լսելով իր անունը, դժգոհ ու խիստ հայացք դեցեց ձայնողներին կողմը:

— Պարոն Խլերնիկովը բարկացավ, զգու՛շ, թե չե...

— Վա՛յ, վա՛յ, ես ինչ վատ որերի հասանք, ել մեծ ու պղտիկ ճանաչող չկա, — վշվշաց հաջի Իսակը, «Վամալիր» սրճարանի մշտական այցելուն, փոքրիկ մոդեստի նման խլրտացող մարդ, վոր ամբողջ կյանքը նարդի խաղալով եր անցկացրել և այդ խաղի մեջ ամենատաղանդավորն եր սրճարանում: Սակայն, չգիտես ինչո՞ւ, հակառակ քաղաքացիական պարտականուրն թյուններն ամենայն բարեխղճությամբ կատարելուն, ելի ծուռ աչքով եյին նայում նրան...

«Յեղբա՛յր, յես չեզոք մարդ եմ, վոչ վատին եմ խառնվում, վոչ լավին, վոչ սպիտակին, վոչ կարմիրին, ինձ ի՛նչ: Թող հանդիսա թողնեն, գնամ քիչ նարդի խաղում», — մտմտում եր Հաջի Իսակը դմբոմբացնելով իր ճաղատ գլուխը:

— Հը՛մ, ալեկի լավ չե՞ Ավետովին հրավիրենք, վոր իր աղբասայլով հեռացնի այս մարդուն:

— Այո՛, այո՛, լավ ասաց, կանչեցեք Ավետովին:

— Ե՛ր, Ավետո՛վ, ձերդ պայծառափայլություն, այստեղ համեցեք, գցելու աղբ կա:

Բայց սապոնի դործարանատերը ձեռնասայլի քիթը շուռ սովեց և քչեց հակառակ ուղղությամբ:

— Խե՛, խե՛, խե՛, ձերդ պայծառափայլութունը
լավ կծիկ դրեց, — քրքջացին քաղաքացիները:

Իսկ սապատավոր դորձակատարը վոչ միայն ա-
խորժակով հոհաց, այլ անատամ բերանը ճոթած,
աչքերը պիշ-պիշ, մեծ բավականութամբ դիտեց սայ-
լի հետ փախչող և մարմինը ջորու պես շարժող իր
նախկին խաղիկներին:

Փոշին բռնել եր չորս կողմ: Արև չկար: Մթամած
ամպերը պղնձացել էյին յերկնքում ու մատախուղով
պատել ամենուրեք:

Հետոներեց լավեց գնացքի խուլ ձայնը:

— Ե՛յ, մա՛րդ, վեր կաց, թե չե վիշապը հում-
հում կուլ կտա քեզ, — ձայնեց մի քաղաքացի:

Մուրացկանն իր մարմինը մեծ ճիգով քիչ շարժեց,
դուխը բարձրացրեց ցավից ծամուկով դեմքը, բութ,
մահաավայուտ հայացքով շուրջը դիտեց և մնաց ան-
շարժ, ուժահաստ:

— Տո, ասում են վեր կաց, դմբո, ուղում ես հա-
ղար կտո՞ր դառնալ. ասե՞ք ինչ ասուլ-ասուլ նայում
ե դմբոն:

— Ախրը, ուժ չունի, վոր վեր կենա:

— Զանրմ, ինչո՞ւ անհանդատացնում եք մարդուն,
դուցե վճուել ե գնացքի տակ մնալ փորձելու համար՝
վո՞ղջ կարծնի, թե՞ մեռած:

Պահեստի վազոնների ներքև մաքրելիս՝ նախա-
վաճառ ժուկովն ալրավաճառ Սուխովին ասաց.

— Կյանքը բավական թանկեց, ալրանքների դը-
ները մի քանի անգամ ալիւացան, վո՞նց պիտի ապրե՛լ,
չդիտեմ:

— Ե՛, ախպեր ջան, ի՞նչ ես դարդ անում, թող
չունեցողները մտածեն, վոսկին ալիւլի յե թանգել, կը-
ծախենք ու փառավորապես կապրենք, — հայտարարեց
ալրավաճառը և մի պահ ուշադիր չորս կողմը նայեց
ստուգելու, թե կարմիր կամ կարմրանման մարդիկ
չկա՞ն, արդյոք ուրիշները չլսեցի՞ն իր անդգույշ խոս-
քերը, և յերբ համոզվեց, վոր միայն նախալավաճառը
լսեց, միամտվեց և շարունակեց դորձը:

— Յեղբա՛յր, յես աղբ դցո՞ղ եմ, վսր ինձ այս-
պիտի աշխատանքի յեն լծել, ձեռներս արյունոտվեցին
սայլի կոթը բռնելուց, — տրտնջաց վճուարեկ առյանի
անդամ Լադրեր, վորի հինայի դույն մորուքի ամեն մի
թելը մի ափ փոշի յեր հյուրընկալել:

— Դռնապանիս՝ Կուզմինին թողին, վոր աղայի
պես վոտները ձգի, ինձ քեցին այստեղ աղբ դցելու,
թո՛ւ, — ակռաների միջից մոմուաց տնատեր Թրան-
դաֆիլովը:

— Հը՛մ, Միխայիլ Կարպիչ, դրամի վերջին յեւե-
ւջները ընթացքում մի բան մնա՞ց, — հարցրեց ակ-
նավաճառը հին բիրժեկիկ Սամույլովին:

Վերջինիս փոքրիկ, շարժուն աչքերը պտպացին
և մալոտ դունչը մոտիկ, շատ մոտիկ բերելով, մի բան
չնշուց ակնավաճառի ականջին, և ասալ յերկուսը միա-
սին փորոցին խորհրդավոր հայացքներ փոխանակե-
լով:

Լավեց մի յերկարատե սոււոց և ալրավաճառ Սու-
խովը կանչեց.

— Ե՛յ, Իվան Պետրովիչ, գծից հեռացե՛ք, գնացք
ե գալիս:

Իվան Պետրովիչը խլերնիկովն աշխատում էր յերկաթագծերի մոտ, ի մի յեր հավաքում ավելած կեղտոտությունները:

— Պարոնա՛յք, Իվան Պետրովիչի ականջները քիծանք են, մոտ գնացե՛ք, — բացականչեց քաղաքագլուխը խիստ մտահոգված:

Ալրավաճառը, փաստաբանը, դատավոր Մալինովսկին և մի քանի քաղաքացիներ վաղեցին և խլերնիկովին հեռացրին դժից:

Իվան Պետրովիչը ճարպագունդ մարմինը հնդկահավի պես սրորելով փախավ ահաբեկ:

Նորից լավեց զիւ, ախանջ խլացնող սոււնոց և հեւալով ու փնջալով յեկավ գնացքը: Մեքենավարը նկատեց դժի վրա ընկած մարմինը, յենթադրեց, վոր կհեռացնեն նրան, մի քանի անգամ սոււնեց և փորձեց գնացքը կանգնեցնել, բայց վերջինս իներցիայի ուժով առաջ անցավ:

Յերկաթուղային մի աշխատավոր հեռվից ազաղակեց մի քանի անգամ և յերբ նկատեց, վոր վոչ վոք չի մոտենում դժի վրա ընկած մարդուն, վաղեց դեպի այն կողմը: Սակայն արդեն ուշ էր:

Գնացքը կանգնեց: Ծառայողներից և ճամբորդներից հետաքրքրվողները ներքև իջան: Աշխատող քաղաքացիներից շատերը դորձերնին թողած շտապեցին դեպքի վայրը: Մուրացկանի մարմինը մնացել էր առաջին վազոնի անիվների տակ...

Մեքենավարը յետ մղեց գնացքը և ծառայողները դժից հեռացրին քրքրված, բզկտված մարմինը, ցընցոտինների մեջ պլլված, արյունաթաթավ մի սև մսակոյտ:

— Ա՛խ, յեթե մի քանի բույե չուտ հասնեյի՛ր, — վշլշում էր յերկաթուղային աշխատավորը և դառնալով դեպի կայարանը մաքրող քաղաքացիները, ծանր չեչոով ասաց:

— Ընկերնե՛ր, մի՞թե ձեր մեջ չգտնվեց մեկը, վոր ունենար մարդկային սիրտ և ժամանակին դժից հեռացնէր սրան:

Տիրեց ճնշող լուռթյուն:

— Դուք բոլորդ լու՞ւմ եք...

— Մենք... մենք մեր աշխատանքովն եյինք դրաղված, չնկատեցինք, — ասաց դատավոր Մալինովսկին:

— Հը՛մ, դարմանալի յե, վոր հենց ձեր քթի տակ դուք չնկատեցիք, — դիտեց գնացքի ծառայողներից մեկը:

— Յեթե նկատեյինք, կթողնեյի՞նք, վոր մնար գնացքի տակ, մենք մարդ չե՞նք, մարդու սիրտ չունե՞նք, ինչ և, — հայտարարեց նպարավաճառ Ժուկովը, մաքրելով փոշեպատ գլխարկը:

— Իհարկե, ջանը՛մ, ինչո՞վ պահուս ենք վոր, — կոկորդի մեջ խրխուաց կոշկավաճառ Մուխինը և այնպես անճոռնի կծկեց գեմքը, վոր կողքին կանդնածները հազիվ կարողացան իրենց խնդուքը զսպել:

— Մեքենավարի պարտականությունն էր ուշադրությամբ հետևել դժին և ժամանակին կանդնեցնել գնացքը, — առարկեց փաստաբան Ուսպենսկին և իրավաբանական մի մեծ դյոււտ անողի պես ինքնազոհ հայացքով նայեց լուռ հավանություն տվող քաղաքացիներին:

կայարանի ծառայողները մութացկանի զզգզված
դիմագրեցին, իսկ քաղաքացիները վերադար-
ձան իրենց աշխատանքին :

Հաջի Իսաղը բուռնութիւն քաշեց քիթը և մի բանի
անդամ ուժգնորեն փոնդտաց, աջ ու ձախ տնձրեւելով
բորձունքի բազմաթիւ կաթիլներ, ապա մեծ ցանկու-
թյուն դիպաց մի անդամ նարդու քարերը շրխկալին
ուցել, կարծես վազու՛ց, չստ վաղուց և, ինչ չէր խա-
ղացել :

Կարվածատեր իշխան Գորչակովը շարունակ ժա-
մացուցին եր նայում, յերեկոյան ժամագրություն ու-
նել, գեղանի Նատաշային պիտի հանդիպէր :

Դառավոր Մալինովսկին սկսեց մտաբերել զա-
տասանական կողեկսի բոլոր որենքները, նման պա-
տահարների իրավարանական հիմունքները վորոշելու
համար :

Տնատեր Թրանդաֆիլովը կրկին բարկացաւ և
հայհոյեց, վոր դռնասլանի փոխարեն իրեն հն բերել
և լծել աշուպիս ստոր, անպատշաճ գործի :

Ակնավաճառն աքլորի պէս թևերը փքած վերսի-
չում եր, թև վորքան աղամանդ, ալմաղ ու մարդարիս
ունի պահած իրեն միայն հայտնի ծածկարանում :

Իշխան Դուլկուպովը խիստ պայքացել եր մուրաց-
կանի վրա, վոր համարձակվել եր պնացքի տակն լնկ-
նել և նման սոսկալի պատկերի ախանատես դարձնել
իշխանին :

«O! les hommes! les hommes sals et sauvages...
(Ո՛ր, մարդիկ, կեղտոտ, վայրենի մարդիկ)...

Մինչ փաստարան Ուսպենսկին նախկին քաղաքա-
պիտի և դատավորի մոտ շարունակում եր յեռանդով

պաշտպանել իրավարանական իր թեղը, թև իրենք կա-
րող եյին չնկատել, մեղավորը մեքենավարն եր, վոր
անփութ զտնիկեց և ժախանակին չկանգնեցրեց զը-
նացքը :

Այդ վայրկյանին մի քաղաքացի կայարանի ան-
կյունից ձեռնասայլն ուժգնորեն քշելով վազում եր
մայթի յերկարությամբ : Հանկարծ, վոտքը սլլաց թև
ինչպես, սայլը շուտ յեկավ և քող քաղաքացին ել նրա
հետ միասին տապալվեց գետին :

Բոլորն ել դարձան իսկույն և նայելով փռչիների
մէջ թափաղոր մարդուն՝ սկսեցին հռհռալ :

Յեւ մի պահ կայարանում աշխատող քաղաքացի-
ների շրջանում տիրեց ուրախ քրքիջ և սրախոտու-
թյուն :

1921 թ. Կրասնոդար

ԱՄԵՆԱՀԱՐՄԱՐԸ

Իսմայիլ աղան մօռյալ մտքերի մեջ թաղված վերադառնում էր տուն:

Խոնացած պատեր և մութ աչքեր ունեցող հնամյա մզկիթի մոտ հանդիպեց մոլլա Դուրսունին և աղիողորմ ձայնով պատմեց, թե ինչպես անիծյալ բոլշևիկները գրավեցին Շեյթան բաղարի կենտրոնում գտնվող իր դորդերի մեծ վաճառաչահ խանութը:

Մոլլա Դուրսունը—սև, ցանցառ մորուքով, հավի աչքերով, կորաքամակ մարդ—տխուր հայացքով նախեց կործանվող հարուստ հավատացյալին և ասաց.

— Այլահը թող քեզ ողորթ լինի հանի, Իսմայիլ աղա, չոր սատանաների ճանկից աղատի...

Ճամբամուրը ու չչլված՝ Իսմայիլ աղան յեկավ տուն: Խոհանոցի դռանը մի պահ կանգնեց և անհամաչափ ուսերը շարժելով դուռաց.

— Ասիա, այ կըզ, վո՞ր ջար ու ջհանգամն էս, դեռ տի՛ն մտած, յեկ այտեղ, հայվա՛ն...

Խոհանոցից ափալթափալ դուրս վազեց սև չալի մեջ կոլոված, ձեռները ջրաթաթախ, դեմքին հաղար ու մի դար ու փոս, հիսնամյա մի կին, գլուխը խոնարհեց և կանգնեց անխոս:

— Ախլի՛, սոված եմ ե՛մ, աղադ ուտել ե ուղում, դե՛հ, թեղ արա, հայվանի աղջիկ...

Կարծես ամպրոպ ճայթեց Ասիայի գլխին, ձեռ ու վոտ ընկավ, վազեց դեռ ու դեն, վորպեսզի աղին վորչաի կարելի յե չուտ ճաշ մատուցանի ու նրա սիրտը բեղամաղ չմնա:

Տան բոլոր դործերն Ասիայի ուսերին էր — սենյակներ մաքրելը, բլնացը, ճաշ պատրաստելն ու մատուցանելը: Իսմայիլ աղան յերեք կին ուներ, ու ամեն մեկը նրանցից քաջվում էր իր սենյակը և յերբեմն միայն իջնում խոհանոց կարգադրություններ անում:

Անդրանիկ կինը՝ Նաջիբե խանում, մոտ յերեսուն տարեկան, սև, փայլուն աչքերով կին՝ Իսմայիլ աղան բերել էր Բազվից: Նա իրեն համարում էր տան խկահան հարսը ու այդ առթիվ շարունակ լեղվակովի բռնըվում մյուս կանանց հետ:

Միջնակը՝ Վալիդե խանումը՝ ավելի թարմ էր, վերջը կրծքով, աչքերը սաթի նման սև, դեմքը հասած խնձորի պես կայտառ: Նա սրճարանատեր Ոմար ողլու աղջիկն էր, վորին Իսմայիլ աղան ձեռք էր բերել փողով: Բայց Վալիդեն սիրում էր մսավաճառի տղա Ասադին: Մտնելությունից դադանորեն ուռճացած սերն անդոր մնաց, ու Վալիդեն ստիպված յեղավ աղբի իրենից յերկու անգամ մեծ, հիսունհինգամյա, խլեղի պես փոքրիկ ու շարժուն, մօռյալ մարդու հետ, վորին առեց սկզբից և յեթ ու մնաց մինչև վերջ ոտար...

Ամենից դեղեցիկը, սակայն, կրտսերն էր՝ Ֆիրուզեն: Աղան Ղադախից բերել տվեց նրան, մի վորր դար աղջիկ, հաղիվ քսան դարուն համբաժ: Յերբ Ֆիրուզեն տուն յեկավ, մյուս կանայք վրդովվեցին սաստիկ և տխրեցին դողողալ:

— Առանց այն եւ յուր չենք դնում, հիմի մեկն եւ ավելացաւ, մի ազուավի ճուտ, վոր գլխն երկա կոկը-
ռա, — սուր ճիւղով կանչեց Վալիդէ խանումը:

— Գլխն երկա կոկում, հը՛մ, ետ անտուն, անանդ քա՞ծը, ուխին ո՞վ մտիկ կտա վոր, թող չնթուկի նստի ուի տնկյուն, — խեթեյ նաջիրի խանումը ցոսկոտ շեշտով:

Ու յերկուքն եւ թշնամաբար ընդունելով Գիրուզեյին, մինչեւ վերջն եւ մնացին թշնամի:

* *

Իսմայիլ աղի վոչ միայն առեւտրական, այլ և տան գործերն եւ թարսկեցին, մի բան, վոր բոլորովին խանդարեց նրա հանդիստը: Գայթակղության առաջին քա-
րը գլորեց Վալիդէ խանումը, վոր վերջերս հաճախ բացակայում եր տնից, պատճառաբանելով, իբր հո-
րանցն և գնում: Մի ուր եւ լուր բերին, թե ինչպես փո-
ղոցում Վալիդէյին նկատել են Ասադի հետ խոսելիս...

— Ես ի՞նչ ե, այ կին, ի՞նչ թաղա խաբար, եսպես տմեն որ հորանց կգնա՞ն, բաս առաջ ինչի՞ չեյիր դր նում—հարցրեց ամուսինը:

— Տանը նստեմ, ո՞ւմ ուխին մտիկ տամ, դնում եմ, ելի, — պատասխանեց հաղիվ լսելի ձայնով Վալիդէ խանումը:

«Ծը, ծը, ծը... սատանաները տունս եւ են մտել» — մտմտաց ինքնիրեն Իսմայիլ աղան ստամոքսները կըրծ-
տացնելով և խիստ պատվիրեց կնկան, վոր նստի տա-
նը, բայց Վալիդէ խանումը վոչ միայն չնստեց, այլ մի գիշեր եւ անհայտացաւ. լուր տարածվեց թաղի մեջ, թե Ասադը փախցրել և նրան...

«Ծո՛ւ, մի մասլաճառի դյաղա փախցնի Իսմայիլ աղի կնոջը, լավա՞ծ բան և, յես քո եսենցն, ենեցը...» դողողոց Իսմայիլ աղան և վորոշեց վրեժխնդիր լի-
նել, բայց ի՞նչպես... Ասադը մի հաղթանդամ, հուժ-
կու տղամարդ եր, արծաթակուռ դանակը գոտկում խրած, մի ձեռքով կարող եր տաշեղի պես նրան թոց-
նել ողի մեջ: Իսմայիլ աղան դիմեց որենքին: Դատա-
բանում ինքն ու կինը կանգնել եյին դեմ առ դեմ. ա-
ռանց յերկար—բարակ պահելու, դատավորը Վալիդէյին հարցրեց, թե արդյոք իր կամքո՞ւն և գնացել Ասադի մոտ, թե վերջինս փախցրել և նրան: Մանրչաղագույն քողով շղարշված Վալիդէն դողդոջ ձայնով չնշաց, վոր իր կամքովն և գնացել և սիրում և Ասադին:

Դատավորը նիստը փակեց հայտարարելով, թե սովետական որենքով Վալիդէյի արարքն ընդունելի չե: Ու Իսմայիլ աղան ամոթահար ու գլխիկոր վերադար-
ձալ տուն մտաբերելով մոլլա Դուբոսունի դառը խոս-
քերը...

Անգործ մնալով, Իսմայիլ աղան փեչերը հավա-
քեց ու սկսեց խնայողաբար ասրել: Անդրանիկ կինը՝
Նաջիրե խանումն ուզում եր, վոր ամուսինը մի կին պահի և անպայման իրեն պահի: Այդ առթիվ վաղուց նրանց մեջ վեճ կար: Մի անգամ Նաջիրեն ավելի կըտ-
րուկ դրեց հարցը: Յերբ ամուսինը ջղայնացավ ու դո-
ղոցաց, Նաջիրեն ասաց.

— Հըմ, ուրեմն դու Գիրուզեյին ավելի յես սի-
րում, հա՞, դեհ առաջուց ասա, վոր յես իմանամ իմ
գործը:

— Նրան եւ եմ սիրում, քեզ եւ, յերկուքդ եւ իմ հարազատ կիներն եք, միայն թե, աստծու սիրուն, կռիվ-ղաւթաղալ մի գցեք տանը...

— Ձե, դու պետք ե պարզ ասես, — պնդեց Նաջիրեն անսովոր համառութեամբ, — ի՞նչ ես ավելի սիրում, թե նրան. առանց այն եւ գործերը թարսել են, հազիվ ենք յոլա գնում. եւ չեմ ուզում, վոր այդ աղ-ջիկն իմ տանը մնա, ո՞վ ե նա, փողոցում մեծացած, անանուն այդ քածը...

Ամուսինը ճարճատող ձայնով կրկին դուռաց և թե-վերն անհամաչափ ճոճելով տնից դուրս գնաց:

Մեկը մյուսի որինակին հետևելով կամ իրար ջիղ-րու՝ կանայք ավելի ու ավելի պահանջկոտ ելին դառ-նում. մեկին շոր գնելիս, մյուսն եր մեջ ընկնում և սկսվում եր մի սուր լեզվակռիվ:

— Ախի, յոլա գնացեք, խեղճ չե՞մ, ի՞նչ եք առանց այն եւ պղտորված կյանքս ավելի պղտորում, — աղա-չում եր Իսմայիլ աղան:

Յեւ փաղաքշող, լալկան ձայնով աղերսում եր, վոր հաշտ ապրեն իրար հետ: Սակայն Նաջիրեն հա-մառորեն պահանջում եր, վոր Իսմայիլ աղան Թիրու-ղեյին արտաքսի:

— Ձեա քչի, կթողնեմ ու կգնամ հորանցս տուն, այսպես եւ չեմ կարող ապրել...

Հաճախ եր պատահում, յերբ մի չնչին պատճա-ռով, յերկու կանայք, իրար մաղերից բռնած, քաշ-քշվում, ծեծկռտվում ելին: Նաջիրեն ավելի ուժեղ եր և ճարպիկ, ձեռքի մեջ վրլորելով Թիրուղեյի մաղե-րը՝ գոռում եր.

— Հայդե, դնա, ես տունն իմն ե, դու խալխի դու-նը մեծացած աղջիկ, ի՞նչ բան ունես այստեղ...

— Իմն ե, իմը... կանչում եր Թիրուղեն աչքերն արտասուքով լցված, փոխադարձ հարվածներ տալով մյուսին:

— Աման, աստծու սիրուն, յոլա գնացեք, — պա-ղատում եր ամուսինը դեղնավուն դեմքը ծամռելով, ճակտին գոյացնելով հազար ու մի կնճիռ, ընկնում եր կռիվող կանանց միջև նրանց բաժանելու նպատակով, բայց կանայք բռնում ելին նրան, քաշքշում, հրմըշա-կամ...

— Ասա, ո՞ւմն ես պահելու, ի՞նչ, թե՞ սրան, — պահանջում եր Նաջիրե խանումը:

— Յերկուսիդ եւ, յեկուսդ եւ իմն եք, իմ հալալ ապրանքը...

— Կամ յես, կամ սա, յերկուսիցս մեկը, ջոկի՛ր...

— Յամա՛ն...

Իսմայիլ աղան գլուխն առնում եր ձեռների մեջ, չրթունքները կրծոտում և ահաբեկ՝ չեր իմանում ինչ անի:

Իսկ խոհարարուհի Ասիան, լուռ ականատես լինե-լով այդ բոլորին, սրտանց ցավում եր, վոր աղան այդ-պես չարչարվում ե...

«Ն՛խ, ինչ թարս ժամանակների հանդիպեցինք, աղաս եւ հանդիստ չունի...» մտածում եր նա գլուխը թափահարելով:

Նաջիրեյի յեղբայրը կոմսոնիստ եր և բավական պատասխանատու պաշտոն եր վարում Բաղվում: Մի

անդամ կուսակցական գործերով թիֆլիս յեկավ և այցելեց քրոջը: Վերջինս արտասուքն աչքերին նկարագրեց իր դառն վիճակը և խնդրեց, վոր յեղբայրը տնի իրեն Բաղու ծնողները մոտ:

— Թե չե, վալլահ, բիլլահ, կյանքիս վերջ կտամ...

Կսելով քրոջ կտրուկ առաջարկը, յեղբայրը Նաջիբիին իր հետ տարավ:

Իսմայիլ աղան ծնկները կռծելով, աղիւղորմ ձայնով բացականչեց.

— Յամա՛ն, տունս քանդվեց, տո՛ւնս...

Մինչ Թիրուզեն շատ ուրախացավ, վոր իր սոսկալի ախոյանը դնաց, և ինքը մնաց մենակ:

Թիրուզե խանումի մոտիկ ընկերուհին՝ Գյուլբահարը շարունակ այցելում եր թաղի նորարաց ակումբը և դալիս վողեորությամբ պատմում, թե վորքան լավ և այնտեղ, ներկայացում կա, յերեկույթ, յերաժշտություն: Թիրուզեյի հետաքրքրությունը բռնկվեց և Գյուլբահարի հետ մի քանի անգամ դնաց ակումբ: Ամուսինը խիստ բարկացավ.

— Նա ո՞ւր ես գնում, այ կնիկ. են սատանաների տեղը ել չես գնա...

Թիրուզեն վախեցավ և վորոշեց չգնալ, բայց ընկերուհին համոզեց նրան. բացի այդ, տանը խիստ ձանձրալի յեր, և կրկին հաճախեց ակումբ:

— Քեզ չասի՞, վոր եդ չեյթանի վորջից վստքդ հեռու պահեա, չասի՞, — դողողոտաց ամուսինը:

— Չեմ կարող չգնալ, — պատասխանեց Թիրուզեն

իր անուշիկ, մեղմ ձայնով, — ինձ դործ են տվել այնպեղ:

— Ի՞նչ դործ, այ կնիկ:

— Յես պետք և ակումբի ընթերցարանին հետեւեմ, թերթեր պիտի ստանամ ու դասավորեմ:

— Չեմ ուզում, չե, վալլահ, բիլլահ կսպանեմ քեզ, յեթե մեկ ել գնա, — բացականչեց ամուսինն անսահման զայրույթով լցված:

Կինը թեև հակահասուց, բայց շարունակեց հաճախել ակումբ:

Իսմայիլ աղան դողողում, հայհոյում եր շարունակ: Մի յերեկո յեկ զարհուրանքով նկատեց, թե ինչպես ակումբի դռանն իր կինը մի ջահել թուրքի հետ խոսում եր...

— Վա՛յ աման... վա՛յ... կանչեց ինքն իրեն և դիվահարի պես վազեց տուն: Սենյակի դռանը պատահելով Ասիային՝ ամբողջ ուժով դռաց նրա վրա.

— Ե՛յ, չեյթանի աղջիկ, աչքերիցս հեռացիր, յես քո եսենցն, եսենցը...

Ասիան շալի մեջ կոլովեց, կծկվեց և սարսափահար վազեց խոհանոց:

Գիշերն Իսմայիլ աղան փրփուրը բերանին, բռունցքներն սպառնադին շարժելով, Թիրուզեյից պահանջում եր հայտնել, թե ով եր նրա հետ զրուցող տղեն:

— Ռայիտիցն եր, դերք ու լրագիր եր բերել ընթերցարանի համար:

— Չար ու զահրումար եր բերել, զար ու զըրկում...

Ամուսինների մեջ ծագած անախորժություններն

ալելի ու ալելի սատակացան: Մի գիշեր եւ Ֆիրուզեն
ամուսնու ձեռքին նկատեց մի փոքրիկ դաշույն. սար-
սուրից սուր ճիւղ արձակեց:

— Տես, այ, կտարանեմ հա՛. դե՛հ, խոսք տուր,
վոր ել չես գնա եւ սատանի տունը...

Կինը լաց յեղաւ ու յերգւեց, վոր ել իսկի չի գնա:

— Նգալես, հա՛, խելոք կաց. բալական ե տունս
քանդեն, յես նրանց եսենցն, ենենցը...

Գիշերն ամբողջ Ֆիրուզեն չքնեց, վախից կուչ յե-
կաւ անկողնի մի անկյունում ե սրտադող սպասեց մի
չե առաւոտ:

Մյուս օրն աղումբ գնաց ե պատմեց գիշերվա
չեպքը: Իսմայիլ աղին ձերբակալեցին, իսկ Ֆիրուզեն
փոխադրվելով ընկերուհու մոտ, սկսեց աշտեղ ապ-
րել:

Իսմայիլ աղան նստել կալանատանը թիղբեհ էր
քաշում, մտքում աշխարհիս ամենաթունդ հայհոյանք-
ներով հայհոյում էր բոլորին, իսկ յերեսանց խեղճա-
ցել, աղաչում, պաղատում էր, թե ինքը խեղճ ու վրակ
մարդ է, թող թողնեն գնա իր գործին:

Միայն Ասիան էր մտածում նրա մասին, ամեն օր
այցելում, ուտելիք տանում:

Իսմայիլ աղի սենյակներից յերեքը դրավեցին ե թո-
ղին միայն մեկը: Կալանատանից դուրս գալով իրեն շատ
նեղ զգաց մի սենյակում: Գիշերներն անքուն շարունակ
վշտում էր ու մտաբերում անցյալը, գորգերով լիքը
մեծ խանութը, գեղաչվի կանայքը, անուշիկ Ֆիրու-

զեն... բոլորը, բոլորը ձեռքիցը գնացին, ե նա մնաց
վորը, մենակ:

«Նալաթ չար սատանին, մենա՛կ»...

Մեյգանում ել վոչ վոք նախկին խոնարհ ժպիտով
չեր բարեհամ նրան, ու այդ պատկառելի, մեծահա-
րուստ մարդը այժմ, ձեռը մազոտ դեչին, ցերեկները
դնում, պսպում էր մի փակ խանութի առաջ, հնամաշ
հագուստով, աչքերը մամուլ-մամուլ մի անորոշ կետի,
կծկվում էր ու միտք անում, միտք անելուց չորացել
էր, վոսկոր դարձել...

«Վայ աման, աշխարք, աշխարք»... մտմտում էր
Իսմայիլ աղան, ու խելքը գլխիցը գնում էր:

Այսպես անցան շաբաթներ, ամիսներ, նրան տի-
շեց մի անասելի ձանձրույթ, մենակութունը վորդի
պես ուտում, մաշում էր նրան: Սենյակում շարունակ
յետ ու առաջ գնալ-դալուց հոգնելով, դուրս էր գալիս
նեղ միջանցքը, կանգնում խոհանոցի դռանը, թիղբեհ
քաշում, ուզում էր ինչ վոր ասել աշխատելուց հան-
դատացող Ասիային, բայց փոշմանում էր ու նորից
յետ դառնում սենյակը:

Գիշերը նստել անկողնում, աչքերը չռած խալա-
րին, ուղեղում մեխի պես մի միտք ցցված, մազոտ
դուշր բաց, սպասում էր... Անցան յերկար, հավիտե-
նականության չափ ժամեր: Ապա վեր յելաւ, սենյակի
դուռը կամացուկ բացաւ, մի պահ միջանցքում սպա-
սեց յերկմտանքի մեջ ե ապա անշուշտ շարժվեց դեպի
խոհանոց...

Թախթի վրա կուչ յեկած Ասիան զգաց, վոր մեկն
իրեն խոտում է. սարսափից վեր թռավ ե մութի մեջ
նշմարեց աղին գիշերվա հագուստով:

— Ասիա՛, այ կըղ, մենակ եմ, յեւ գնանք ինձ մոտ...

— Աղա՛, խնայիր ինձ, յես վարտեղ, դու վարտեղ,

— ասաց Ասիան կերկերուն ճայնով:

— Ձե՛, այ կը՛ղ, հիմի ժամանակն ինձ աղայությունից դցել ե, դե, յեւ, բալա ջան...

Ու բռնելով նրա թեկը տարավ իր սենյակը: Ասիան աչքերին չէր հավատում, ու տեսիլքի պես բան թվաց նրան այդ ամենը...

Հաջորդ որսանից հարեանները նկատեցին, թե ինչպես Ասիան այլևս խոհանոցում չի քնում, այլ աղի սենյակում ու իրար մեջ խոսելիս՝ այն կարծիքը հայտնեցին, թե Իսմայիլ աղան վերջապես դտավ իր հարմարը...

Յեւ այդ նրանց դարմանալի չթվաց:

Բ Ի Ր Ժ Ե Վ Ի Կ Ը

Ծխից և մեծ ինքնայնուի գոլորշուց անոսը մշուշ էր կանգնել սրճարանում: Լավում եյին դոմինոյի և յեռանդով դարկվող նարդու քարերի չխկչխկոցը, մեկ եւ սուրճ ու թեյ խմող հաճախորդների աղմկալից խոսակցությունը:

Սրճարանատեր Թորոս աղան կեղտոտ սրբիչով սուրճի բաժակներն էր մաքրում շտապ, իսկ նրա թուխ, անթրաշ դեմքը միշտ դեպի դուռն էր, թե ո՞վ պիտի դա և քանի՞ հաճախորդ: Ահա դուռը բացվում է և նրա դեմքին խաղում մի ինքնագոհ ժպիտ, իսկույն դառնում է դեպի ներս մտնող ծանոթ հաճախորդը և մտերմորեն, խիստ մտերմորեն հարցնում.

— Բարով, Հայրապետ աղա, աս ո՞ւր ես, ջանք, վաղուց ե, վրը չես յերևիր, գործերդ ի՞նչպես են, աջո՞ղ կերթան, ինտո՞ր ես:

— Ե՛հ, Թորոս աղա, եւ մի հարցնի, յերեկ ութ տարեկան միակ մանչս գերեզման դրի, — պատասխանում է Հայրապետ աղան մտախոհ ու տխուր:

— Ձանըդ սաղ ըլլա, աղա՛ս, մեր ճամբան ալ ատչե՞, կնոջդ նո՞ր մանչ մ՛ալ ապսպրե դալ տարվան համար, եւ ինչ դարդ կընես, նստիր սուրճ մը խմե, ուրտըդ հովանա թող...

Թորոս աղան ծաղկանկար փոքրիկ ափսեյով թուրքական սուրճ և մի բաժակ ջուր դրեց Հայրապետ աղի սեղանին: Հայրապետ աղան՝ կարճրոյ, վառվռուն աչքերով, չրթունքներին մի մատ բեխ վաճառականը՝ սկսեց սուրճ խմել Փոռացներով և թչերն ուռեցնելով:

Թորոս աղան ամենքի հետ լավ եր, բոլորին քաղցր, փաղաքշական խոսքեր եր չռայլում: Հաճախորդները նախասիրությունները լավ ճանաչելով, յուրաքանչյուրին առաջարկում եր համապատասխան ծառայությունը:

«Հայրապետ աղան սուրճ շատ կսիրե, Ինգնատիոս աղան նարդի խաղալ, Հաջի Ակոբը դոմինոյի համար հոգի կուտա», — մտմտում եր Թորոս աղան՝ կանգնելով բուֆետի լայն, մարմարապատ սեղանի մոտ: Միջահասակ եր, նիհար, ուսերն անհամաչափ, աչ ուսը՝ խռովելով չզիտես ինչից՝ ավելի յեր բարձրացել, մարմնի ծանրությունը հրելով դեպի ձախ: Պրապըզուն սյուրբուռիկ կըր փեշերը շարունակ յետ ու յետ ելին մղվում, փորի վրա ցուցադրելով վոսկյա հաստ շղթան: Սպիտակ գծերով նախաձ սև շալվարը տարիներով հավատարմորեն ծառայել եր նրան և դեռ յերկար, շատ յերկար պիտի ծառայեր: Գանգի վրա մացառի պես բարձրանում ելին մաղերի ցից փնջեր, մեջտեղը թողնելով մի փոքրիկ, բերկ բացատ:

Տասը տարուց ավելի կլինեեր, վոր Թորոս աղան Պուլից դալով, կրոսեր յեղբայր Կարապետի հետ հիմնել եր այդ սրճարանը քաղաքի կենտրոնում:

Պատերազմի ժամանակ, բացի սովորական առևտրից, ավելացել եր մի ուրիշ, ընդհատակյա առև-

տուր, դրամախոխություն, վորից բաժական ուղտվում եր Թորոս աղան: Ներս եր մտնում լավ հագնված մի մակլիւր կամ հնամաշ շորերով, խորամանկ աչքերով մի հուշն, փափսում ինչ վոր նրա ախանջին:

— Իսկ ինձի՞, ինձի մաս կհասնի՞, կուտ մը, — չչնջում եր Թորոս աղան աչքերը կխախտւալ, ինչպես վորսի սպասող դաղան, — ամեն մի վոսկուն տաս կուպեկ, շատ չե, իրիզ ունեցեք, յես ալ խեղճ եմ, սպարտով կտալիմ...

Դրամ փոխողները նստում ելին սրճարանի մի անկյունը, զգուշությամբ փափսում և յեղրակացության հանդելով, անցնում բուֆետի յետևի ներքնասենյակը, Թորոս աղի կացարանը: Այնտեղ զրնդում եր ռուսական վոսկին, փոխվում թղթադրամի կամ արտասահմանյան վալյուտայի: Թորոս աղան ամեն մի գործառքին ուշադիր հսկում եր ու իր բաժին կուտը ճանկում:

Յեւ սուրճ խմելու կամ նարդիլե ծխելու անվան տակ՝ սրճարանում տարվում եր դրամի աշխույժ առևտուր:

«Ի՞նչ ընեմ հապա, — ասում եր Թորոս աղան մոտիկ ծանոթներին, — սուրճ վաճառելով միայն տունը չպահվիր, աս ալ ե պետք, թե չե շա՛տ դժվար ե, աղբարս, դժվար ե գլուխ պահելը, չալըջալ աղալա հեր իշ բիր դըր (աշխատող մարդուն ամեն գործ մեկ ե)...

Քաջասունն անց մարդ եր, բայց տակալին ամուսնության մասին չեր մտածում Թորոս աղան:

— Ի՞նչպես պսակվեմ, աղբարս, չոր գլուխ կրցա պահել, կնիկ ալ բերե՞մ, ո՞վ գիտե ինչ կնիկ...

Աղա սկսում եր ժամանակները մասին խոսել: Նրա համար բոլոր ժամանակներն ել դժվար ելին, յեթե քա-

դաքում մարդ սպանվեր, գողութիւն լինէր կամ ա-
մուսնալուծութիւն, թորոս աղան հայտարարում եր
խկույն.

«Այսոր գողութեան գեղք պատահեց, Մարտիրոս
աղայի կինն ամուսնուն լքեց, հեռացաւ, ա՛խ, ի՞նչ
վատ ժամանակներ կապրինք»...

«Մերիջան աղան ու՛ր կինը սիրո՞ւ կապրին, թո-
մաս բիճայի կինն ուրիշին չի՞ սիրեր, Շաքարյանն իր
կինը չթողո՞ւց, վասնզի շարունակ դաժադալ կրներ
տանը, ասոր-անոր հետ լեզվակոյլի կրունկեր... ալ ին-
տո՞ր պսակվիմ, հե՞, ասանկ թարս ժամանակ կարելի՞
յե ամուսնանալ»:

Կրտսեր յեղբայր Կարապետը խեղճ մարդ էր, սուս
ու փուս, աշխատանքի մեջ խրված, թեւերը քշտած,
ճոխրադույն գոգնոցով, շարունակ սուրճ, թեյ կամ
չաքարահաց պատրաստելով էր զբաղվում: Մեծ յեղ-
բորն այնպես էր լսում, ինչպես ղինլորը հրամանա-
տարին: Թորոս աղան էր տերն ու տնտերենն ամեն ինչի,
կարգադրողը, դասավորողը, առ ու ծախ անողը:

Պատահում էր, յերբեմն, յերբ լվացարարուհի
ոռւս կինը գալիս էր շորերը տանելու կամ լվացածնե-
րը յետ բերում, Կարապետը խոսքի յեր բռնվում նրա
հետ, կոտրտված ոռւսերենով բացատրութիւններ տա-
լիս: Նրա կոշկոտված, ալիքապատ դեմքը, վոր շատ
նման էր ջրի անխնա հարվածներից ծեծկոտված ժայ-
ռի, զվարթանում էր, սրածառանում, մարմնովն անց-
նում մի հաճելի դող, մի սրահ ալրոտ, խմորոտ ձեռ-
ներն ազատվում էին աշխատանքից:

Բայց այդպիսի պահերին լսվում էր թորոս աղի
խոսքս ձայնը.

— Կարապետ, կնիկով ես զբաղված, կնի՞կ դառ-
նալ կուզես, հերի՛Ք, ամոթ չե՞, կուզես ուրիշներու
բերնի ծամո՞ն դառնալ:

Կարապետն իսկույն լսում էր, դեմքն ամոթից
կարմրում, ձեռները կրկին թաթախվում էյին ալրաջրի
մեջ ու նորից կպչում առորյա աշխատանքին:

Վորքան թղթադրամն ընկնում էր, այնքան դրամի
ընդհատակյա առևտուրն ավելի սաստկանում, չահա-
վետ էր դառնում: Մարդիկ հարստանում կամ սնան-
կանում էյին հանկարծակի, ու թորոս աղան ականա-
տես էր այդ վերելքին կամ վայրէջքին:

«Այս ինչ մարդը խիստ վնասվեց թղթադրամը պա-
հելով, այն ինչն ոգտվեց»:

Ահա հաճախորդների խոսակցութեան սովորական
նյութը, ու սրճարանի կիսալույսում՝ գլուխներն իրա-
րու կռացած, լայնապիշ կամ կիսախուփ աչքերով՝
փսփսում էյին: Մեկի դեմքը ճառագայթում էր դրամի
առևտրից լսվ ոգտվելու համար, մյուսը նստել մտա-
խոհ, շարունակ վշվշում էր ու հառաչում, վոր լսվ
հոտառութիւն կամ ճկունութիւն չի ունեցել:

Բայց թորոս աղի, ինչպես նաև հաճախորդների
ասողն սկսեց թեքվել: Քաղաքական դեպքերը փոփոխ-
վում էյին գլխապատույտ: Ռուս զորքն արադորեն նա-
հանջում էր Անդրկովկասից: Լուր տարածվեց, թե
թուրքերը գալիս են: Հաճախորդների մեջ վլվլոց ըն-
կալ: Նրանց դեմքերին սարսափ էր իջել մահվան
ստվերի պես: Հայրապետ աղան այնպես էր դողդո-
ղում, վոր կարծես դաշույնի սուր ծայրին էր նստել:
Իսկ Մարտիրոս աղան գլուխը կորցրած՝ փախչելու
մասին էր հոգում:

Թորոս աղան պահարանից հանեց Պուխից բերած դեղին կոճակներով բաճկոնակն ու ֆեսը :

— Կհաղենեմ սա բաճկոնակը, ֆեսը փառավորապես կծածկեմ գլխիս, կկանգնեմ սրճարանիս դռանը և կըսեմ. «Բարո՛ւ, հաղար բարով յեկաք, աչքիս—ուռքիս վրա տեղ ունեք, սուրճ կուղե՞ք անուշ անել, յես սուլթանի ամենախոնարհ ծառան եմ :

«Ոսմանլի եմ մամ, Ոսմանլի» (ոսմանցի յեմ, ոսմանցի)...

Սակայն թուրքերը չմտան թիֆլիս և աղգարնակչությունը վորոշ չափով հանգստացավ : Սրճարանի հաճախորդները նորից սկսեցին ավելանալ, ու վորքան շատ սուրճ ծախվեր և դրամի առկտուրն աշխուժանար, Թորոս աղի տրամադրությունն այնքան կբարձրանար :

— Աշխարքս սկսեց խաղաղվիլ, աղբարս, ինչպե՞ս լավ կըլլա...

Մի անգամ նրա մոտ յեկան յերկարածիթ կոշիկներով յերկու յերիտասարդ և դրամ պահանջեցին ճակատում կռվող հայ կամավորները համար :

— Աղբարս, ամոթ չըլլա հարցնել, դուք ովքե՞ր եք, — հարցրեց Թորոս աղան խիստ մտահոգ :

— Մենք Դաշնակցության կողմից ենք, — հայտարարեցին յերիտասարդները հպարտ և վճռական ձեւով :

— Ախր յես ալ դաշնակցական եմ, ինչո՞ւ անհանգստություն կպատճառեք :

— Ճակատ կդնա՞ք աղղի համար կռվելու :

— Վոչ, աղբարս, թեև աղղը շատ կսիրեմ ու կը պաշտեմ, բայց հրացան դործածել չգիտեմ :

— Թիկունքային աշխատանքներ կարո՞ղ եք կատարել :

— Ատ տեսակ բաներ ալ չեմ կրնար ընել :

— Ուրեմն դրամ պետք ե տաք :

— Դրամ չունեմ, աղբարս, ալիշվերիչ կա՞, վոր դրամ ունենամ :

Սակայն յերիտասարդներն սպառնացին, և Թորոս աղան, ահաբեկ, մի պահ տատանվեց, ծանր դործի լծված մարդու նման գլուխը քորեց, Ժիլետի դրպանից զոդողալով և բաղմիցս յերկմտալով յերկու վոսկի հանեց ու վճարելով ճամբու դրամ : Ապա ձեռներով կոծեց ծնկները, արտասուքն աչքերին սարսափահար կանչեց .

— Ունեցածս վերջին սև փարան տարան, տարա՞ն, վա՛յ աման...

— Վա՛յ աման, տարա՞ն... կրկնեց կովի աչքերով նայող Կարապետը, վորի դեմքն արտահայտում էր սարսափ ու ահաբեկում :

Մի ուրիշ անգամ սրճարան մտան մի քանի վրացի պաշտոնյա, վրացերեն եյին խոսում և սպառնում բիրտ ձայներով :

— Աղբա՛ր, աս մարդիկ ո՞վքեր են, լեզուներէ՞ չեմ հասկնար :

Թորոս աղի աղաչական դիմումին լեզու խմացող մի հաճախորդ արձագանքեց և թարգմանեց պաշտոնյաների խոսքերը :

— Սրանք ուպրավայից են, Թորոս աղա :

— Մի իմացեք, ի սեր աստծո, ինչ կուզեն ինձմե, ինչ կհրամայեն, վոր դառնամ :

— Սրանք մենչեւիկներ են, տուրք են պահանջում :

— Յես ալ մենչեւիկ եմ, մենչեւիկ, աստծու սիրուն, բւեք իրենց :

Պաշտոնյաները ծիծաղեցին, գրեցին ինչ վոր թուղթ, տվին թորոս աղին և մեկնեցին : Թղթում մատնանշված էր, վոր այսքան որվա ընթացքում յերկու հարյուր ուսուրի վոսկով պետք է վճարել քաղաքապետարանին :

Թորոս աղան գլուխը բռնեց և վողնու պես կոխուվելով ասաց .

— Զըսի՞ք իրենց, վոր փարա մը չունիմ, փարս մը, վոր յես ալ իրենցմե յեմ, մենչեւիկ, չըսի՞ք հաւա . . .

Նույնպիսի հուսահատական շարժումներ գործեց և վախիլուկ ճիչեր արձակեց նաև Կարապետը, վոր մեծ յեղորոյ յետեւը կանգնած նրա խրովիլակն էր թվում :

Այնուհետև հաճախակի դարձաւ կառավարութեան հետապնդում . մի որ սրճարանն ուչ վաղելու համար տուգանք, մյուս որը սրճարանի վարձը ժամանակին չվճարելու : Վերջապես ամեն որ թորոս աղան ահաւրեւելում էր, վախից դեմքն ալելի ու ալելի յեր ահուսում, խորշոմներով ծածկւում :

— Աղբար, աս ի՞նչ տեսակ յերկիր է, չեն թողուր, վոր մարդ հանգիստ ալիչվերիչ ընէ, դրամ աշխատե . . .

Կառավարութեանը կարգադրեց յեկվորներին հետանալ թիֆլիսից : Թորոս աղան, վորպես պոլսեցի, հրաման ստացաւ մեկնելու և հուսարեկ՝ Կարապետի

հետ սկսեց պատրաստվել ճամբա ընկնելու գեպի Պոլիս : Սրճարանի կահ-կարասիքը հավաքում էր վաճառելու համար և իր ծանոթներին դառնորեն դանդաղում :

— Գործերնիս թարս դնաց, պատառ մը հաց ելինք աշխատում, այն ալ հարամ ըրին :

Բայց շուտով քաղաքում իրարանցում ընկաւ, ծանոթները հայտնեցին, վոր թորոս աղան հանգիստ մնա, նոր իշխանութուն է գալիս :

— Ո՞վքեր են եդ յեկողները, դրամ, տուևոուր սիրող մարդի՞կ են, — հետաքրքրվեց նա :

— Դրանք բուլչեւիկներ են, կարմիրներ, — պատասխանեցին ծանոթները :

— Կարմի՞ր, — բացականչեց թորոս աղան աչքերը հոռութելով, զարմացած, — ըսել կուզեք կարմիր գույնն ալելի՞ կսիրեն կամ դուցե պետք է կարմի՞ր հագնվել, սա մարդոց աչքին աղեկ յերենալու համար : Պոլսո մեջն ալ ալգպես է, Ֆես կգործածեն, վոր տաճիկներու աչքին լաւ յերենան . . .

Սակայն վոչ վոք իր ծանոթներից չկարողացաւ ճշտորեն բացատրել, թե ո՞վքեր էին յեկողները :

Մի առափոտ թորոս աղան նկատեց, թե ինչպես ժողովուրդը փողոցն է թափվել և շատերի դեմքին ուրախ ժպիտ կա, նույնիսկ իրենց ըլացարարուհին գլուխին կարմիր ժապավեն կապած, կանգնել է մայթին ու ժպտում է :

Թորոս աղան թրքական ֆեսը գրեց գլխին և գուրս գալով փողոց՝ կանգնեց սրճարանի դռանը . սուս չգնաց, վոր ով գիտէ, չլինի մի վատ բան պատա-

հի: Նրա յետեւ Կարապետն եր կանգնել, մոխրավուն դողնոցով, դեմքին և զլիւի մազերին ալրափոշի, շաւիկի թեւերը քշտած:

Ահա շարք առ շարք անցան կարմիր բանակայինները կարմիր դրոշներով, հախուռն, գնձադին յերգերով: Նրանցից մի քանիսը նայեցին Փետով կանգնած մարդուն, վորի թուխ, խորշոմած դեմքը՝ Փետի կարմրավուն ֆոնի տակ՝ խորհրդավոր արտահայտութիւններ ստացել: Կարմիր բանակայիները նայում էին, ծիծաղում և արագոգեն անցնում:

Թորոս աղան շատ դո՛ւ մնաց, վոր կարողացաւ աչքի զարնվել, նուխիսի զվարճութիւնն պատճառել, և յերբ Կարապետի հետ վերադարձաւ սրճարան, ձեռներն իրար չփելով ուրախաձայն կանչեց.

— Նախթ չար սատանին, գործերնիս աջող կերթա, յալլա՛հ յալլա՛հ...

— Յալլա՛հ, յալլա՛հ, — խոստով ձայնով արձագանքեց Կարապետը և սկսեց կապոցները քանդել ու սրճարանը կարգի բերել նորից:

Մի քանի որ հաճախորդ համարյա թե չունեցաւ Թորոս աղան, թիվեց, ձեռները կցեց իրար, դեմքին նկարեց տխրութիւն և անգործ կանգնած բուֆետի մոտ փնթփնթաց.

— Աղբար, առ կարմիրներն ալ ողուտ չտիին, ալիշիբիշ չկա, ինչ պիտի բլլա, չգիտեմ...
Հեռագհետե հաճախորդները հալաքվեցին և սրճարանում կրկին տիրեց ծուխ ու աղմուկ: Նարդու և դոմինոյի քարերը դարձյալ սկսեցին լեռանդով չըխալ:

Թորոս աղան աշխուժացաւ, վոգեորվեց և ուրախ փախաւ վողջունելով հաճախորդներին, ասաց.

— Աղբար, սա կարմիրները ըսածդ լավ բաներ են յեղեր, խաղաղութիւն սիրող մարդիկ են յեղեր, թող ստոված նրանց յերկար կյանք տա:

— Հիւ վերջը նայինք, Թորոս աղա, հէ չուտ և նրանց մասին կարծիք հայտնել, — հայտարարեց Մարտիրոս աղան:

— Վերջը վո՞րն ե, քանը՛մ, մարդիկ հէ չան մը չեն ըսեր, ամեն մարդ իր առեւտուրին ե:

Սև բիրթայի կյանքը վերսկսվեց նոր թափով: Սըրհարանում վոգեւորութիւնն ընկաւ: Մարդիկ շտապ-շտապ ներս ու դուրս ելին անում անութների տակ թղթաղբամների մեծ ու փոքր կապոցներ: Սեղանները վրա հաճախ բլրանում էին բոների կույտեր, վորոնք հաշվում էին և լցվում սրա-նրա դրպանը: Որեցոր, Ժամեթամ գները փոփոխվում էին: Թորոս աղան թե իր փայաբաժինն եր ստանում յուրաքանչյուր գործառքից և թե ինքն եր մասնակցում առեւտուրին: Նա ամենից շատ վոսկի յեր սիրում և նրա կայունությանը համատուտ:

— Բնձի վոսկի տվեք, — ասում եր, — մնացածները հէ՛չ:

Ձեռք բերած վոսկիները պահում եր դրպանում, և յերբ Կարապետը վորեւե գործով գնում եր չուկա կամ ուրիշ տեղ, մտնում եր ներքնասենյակը և իրեն միայն հայտնի դադունարանում թաղցնելով, մտմտում.

«Թող Կարապետը չիմանա, թոհունի խելք ունի, ով գիտե ինչեր կարող են պատահել. վերջապես յես հե՞մ տերը, իմ վաստակած դրամները հե՞ն»:

Տեսնում եր, թե ինչպես Հայրապետ աղան և ուրիշները բռները վալլուտայի և վալլուտան բռները վերածելով բալական դրամ են վաստակում: Նրա ուղեղում ցցվեց մի համառ միտք, հայտնաբերելով փորձել բախտը, թե չէ՝ «Կուտը կուտի վրա ալիքնեւում բան դուրս էի դա, բախտերնիս միանգամեն փորձել ե պետք...», մտածում եր թորոս աղան յեռանդուն կերպով խառնվելով դրամախոխության դործառքին:

Ժամ առ ժամ փոփոխվող դրամի կուրսը դարձրել եր նրան ջղային, անհամբեր: Հաճախորդներին սուրճ մատուցանելը մոռացել եր, թողել Կարապետին, իսկ ինքը ման եր դալիս սեղանների շուրջը, թղթադրամ եր հավաքում ու հանձնում. հաց ուտելը նույնիսկ մոռացել եր, ժամերով քաղց չեր դրում: Միտքը լարված մեքենայի պես աշխատում եր, հաշվում, միլիոններ թվում: Շարունակ խորհրդակցում եր միջնորդների (մակլեր) հետ: Յերբ ծանոթ մակլերը սրճարանն եր մտնում, թորոս աղան անմիջապես մոտենում եր նրան:

— Աղբարս, բո՛ւ տեսնեմ դուրսը դեղինը (վոսկին) վո՞րքան արժե, կիջնա՞, թե՞ կրարձրանա: Ըսե՛, կադա՞ն:

— Հըմ, յերեւի շատ վոսկի ունես, թորոս աղա, յերբ այդքան անհանգստանում ես, — հարցնում եյին կատակով մակլերները:

— Աղբարս, հե՛չ վոջիլ մ'ալ չունիմ, լոկ ինթերեսի (հետաքրքրություն) համար կհարցնեմ, ուրիշ վոջինչ:

Սակայն մակլերների սուր աչքերից չեր վրիպում նրա հոգու ալեկոծությունը, ծանր ապրումները, մտա-հոգությունը՝ յերբ վոսկին ընկնում եր, և ուրախությունը, յերբ բարձրանում, կամ ընդհակառակը: Յեւ յերբ այս կամ այն լուրը նրա վրա ծանր տպավորություն եր գործում, նրան մխիթարում եյին, հույսեր տալիս:

— Այս բոլորը Ժամանակավոր բաներ են, թորոս աղա, չուտով, շատ չուտով լավ կլինի:

«Վաղը տեսնեմք, վաղն արդեօք ինչ կըլլա...», մտմտում եր ինքն իրեն թորոս աղան և գիշերներն անքուն չըջմոլիկի պես վեր եր կենում անկողնից, հաղնում Պոլսից բերած եմքերին, չըջում եր սրճարանում, մեծ ապակուց դիտում փողոցը, ուր թագավորում եր լուսթյունը, վոր յերբեմն-յերբեմն խզվում եր անցնող կառքի անիվների դղրդունից կամ չըջող գիշերապահների սուլյերից: Կանգնում եր դատարկ սեղանների մոտ, ընկնում խոր մտքերի ծովը, միլիոնների հաանող թղթադրամները հաշվում կամ վոսկիները, վորոնց դեղին, հրեղեն փայլը հուրհուրատում, եր մուծի մեջ և խտտում, չլացնում աչքերը:

Ապա պատկերվում եյին վոսկու չեղջեր և հարուստանալու անհուն ծարավը նրան վողեկորում եր, դեմքին լիջնում բերկրալից Ժպիտ, բերանից թռչում եյին անմեկնելի չըշյուններ: Հետո նորից անհետանում եր Ժպիտը, թթվում դեմքը, մարմինն ի վեր սողոսկում մի ցուրտ սարսուռ, չըթուլնեցները դողդաղում եյին և հյուսում հառաչանքի խռպոտ ձայներ: Այդ ձայներից, յերբեմն, յեղրայրը դարթնում եր:

«ինչի՞նչ համար է մտածում արդյոք արարած, խեղճ աղբար...» — մտածում եր ինքն իրեն կարապետը և նորից ընկղմում խոր քնի մեջ:

Յերեկները սրճարանում թորոս աղան մեքենայաբար եր շարժվում: Յերեկմն սուրճի փոխարեն թեյ կամ գամինոյ յեր տալիս հաճախորդներին, վորոնք դարձանում եյին և նույնիսկ նեղանում այդպիսի աչք ծակող անուշադրության համար:

— Մի նեղանար, աղաւ, — արդարանում եր թորոս աղան ընկճված ձայնով, — ժամանակները սաստիկ գեչցեր են, նալոգները շատցեր, առուտուր չկա, գործերնիս թարս կերթան, ասանկ ժամանակ մարդուս խելքը գլխու՞ն կմնա:

Մի յերեկո սրճարան յեկան Չեկայի գործակալները և մանրամասն խուզարկեցին: Հաճախորդներից շատերն իրենց մոտ յեղած արժեթղթերը կամ վոսկին պահեցին սեղանների տակ նախապես պատրաստված հատուկ ծածկարաններում: Հայրապետ աղան թաշկինակի մեջ փաթաթած մի քանի վոսկին ճարպիկորեն պահելով, «առնարյուն գեմք ընդունեց և սկըսեց թղթատել մի հին լրագիր, իրեւ թե ընթերցանությամբ և զբաղված: Խուզարկության զոհ գնացին միայն յերկու-յերեք նորեկներ, վորոնք տակալին անփորձ լինելով, սրճարանի գաղտնիքներին ծանոթ չեյին:

Թորոս աղան սարսափից քիչ մնաց սատեր՝ մնար տեղն ու տեղը...

Այնուհետև սկսից չափազանց խիստ հայածանք սև բիրժայի և առհասարակ դրամի առևտուրով զբաղ-

վողների դեմ: Այդ դրությունն ավելի ազդեց չուկայի վրա և այլ ևս արժեթուղթ ճաքելը չափազանց դժվարացավ:

Ծանոթ մակլերները վրմանք ծուղակն եյին ընկել: Մյուսները նստել եյին տուն և դուրս չեյին դալիս: Յեւ յեր պատահաբար մի ծանոթ մակլերը սըրճարանն եր մտնում, թորոս աղան խեղույն բռնում եր նրան, ներքնասենյակը տանում և ականջին կամացուկ շնջում:

— Վոսկի չունի՞ս, աղբարս, ուրիշ մը շատ խընդրեց, պետք է տամ, մարդկային պարտականություն մը...

Մակլերը գլուխը թոթափում եր և ծիծաղում:

— Ի՞նչ վոսկի, թորոս աղա, ճրագով ման գաս, չի ճարվում:

— Ա՞, ա՞... կանչում եր թորոս աղան և ձեռներով գլուխը բռնում:

Մակլերները հետաքրքրվում եյին, թե ինչու՞ թորոս աղան այդքան մտահոգված է:

— Վոչինչ, ջանք, ուրիշներու դերդն եմ, մտահոգությունս անոր համար ալ է, վոր լավ ժամանակներն անցա՞ն, յերբ վոսկի շատ կար...

Վատ կերակրվելուց և անհանգիստ մնալուց նիհարել եր, գունատվել: անջուր մնացած ծառի պես կծկվում, չորանում եր: Ծանոթները զարմանքով տեսնում եյին նրա գեմքի փոփոխությունը:

— Դեմքդ ինչի՞նչ յե նման, թորոս աղա, այդքան ել նիհարե՞ն, արդյոք հիվանդ չե՞ս:

Թորոս աղան պատասխանի վոխարեն հառաչում եր և վորեն բան պատրվակելով փակում խոսակցությունը:

Յեղալ Ժամանակ, յերբ վոսկին խակի չճարվեց, խակ մակլեքները շատ հազվադէպ ելին յերևում:

— Աս ու՞ր եք, աղբար, բարի լուր մը չկա՞, — հարցնում եր Թորոս աղան, յերբ պատահամբ յերևում եր նրանցից մեկն ու մեկը:

— Չեկան հետեւում ե, Չեկա՞ն...

— Ա՛խ, Չեկա՞ն, Չեկա՞ն...

Մըմում եր Թորոս աղան հուսահատորեն շարժելով գլուխը:

Մի առաւոտ վաղ կանգնել եր սրճարանի մեջտեղը, ուրվականի պես, հայելու մէջ դիտում, թե ինչպէս քլթը, վոսկրացած, կեռ քլթն անհամաչափորեն յերկարել, ցցվել և դեմքին, ալոսկրները ներս են ընկել, խակ յերեսը ծածկվել մի մատ մաղով: Նայում եր անքնությունից ուռած աչքերին, վորոնց մէջ քարացել եր դեղնաւուն մի ցուլք: Կանգնել եր արձանի պես և մտածում:

Կարապետը քլթքլթացող ինքնայեռը դրեց սեղանին, աթոռները կարգի բերեց և յեղբոր կողքից շատ զուլշ անցնելով՝ սկսեց սեղանները մաքրել:

Ահա մեկ-մեկ ներս մտան հաճախորդները: Հայրապետ աղան թեղբի՛ն ձեռքին, կոկորդի գեղձերը մաքրելով, յեկալ ու նստեց իր սովորական տեղը: Թորոս աղան հեռացալ հայելու մոտից և գնաց ներքնասենյակը լվացվելու:

Շուտով սրճարանը կիսով չափ լցվեց, սկսվեց աշխուժ խոսակցություն, նարգիլէյի գլգլոց և դոմինոյի ու նարդու չխշխկոց:

Ներս մտալ լրագիրը ձեռքին մի ծանոթ մտկէր և բարձրաձայն հայտարարեց.

— Այսօրվա լրագիրը կարգացի՞ք, լսեցի՞ք նորությունը:

Վոչ վոք դեռ այնուրիւս լրագիրը չեր կարգացել, խակ Թորոս աղան խակի չեր կարգում: Սրճարանում տիրեց լուսթյուն: Թորոս աղան ներքնասենյակից դուրս յեկալ, սրբիչն ուսերին գցած, վոսկոր քլթը յերկարեց և սպասեց.

— Հրաման կա, վոր բոները վերանում են և նրանց վոխարեն նոր թղթադրամ և դործի դրվում:

Թորոս աղան ձեռքն ակամա կրծքին տարալ, հենվեց բուֆետին, աչքերին տիրեց մուժ ու մառախուղ:

— Ուրեմն, այլ ևս բոները վոչ մի արժեք չունեն՞ն.

— Հարցրեց հաճախորդներից մեկը:

— Վոչ մի արժեք, կարելի չէ դործածել միայն վորպէս հառարակ թուղթ, — պատասխանեց մակլերը վճռական չեչուով:

— Մ՛, ա՛...

Լավեց մի խուլ խոխոց և մեկն սմբողջ մարմնով սեղմվեց բուֆետի պահարանին:

— Ինձ մոտ չտակալին յերկու-յերեք վոսկու բոն կա, — ասաց Մարտիրոս աղան տխրադեմ:

— Իսկ յես մի հատ բոն չունեմ, մի հատ, — բացականչեց ուրախ-ուրախ Հայրապետ աղան և ուզում եր ելլի մի քանի զվարթ հայտարարություններ անել,

բայց հանդիպեց իրեն հառած յերկու խոչոր, լայնա-
պիշ աչքերի, վորոնք շատ նման էյին սպանդանոց տար-
վող կենդանու աչքերին: Ասլա ալդ աչքերն իջան, հա-
վասարկեցին բուֆետի սեղանին, հետո ավելի ներքե
իջան, և այն մարդը, վոր քիչ առաջ հենվել էր պահա-
րանին, այլ ևս չէր յեքուում:

Հայրապետ աղան վաղեց զեպի վար իջնող աչքե-
րը և հանդիպեց Թորոս աղին չողած պահարանի և սե-
ղանի միջև, աչքերը չողած, գեմքը գունատ, մեռելա-
յին, մկանները դողդողում էյին լարերի պես, բերանը
սղմվել էր, ատամներն արանքից յալում ևս մի խուլ
բզդոց:

— Թորոս աղա, այդ ի՞նչ պատահեց, Թորոս ա-
ղա...

Այրաթաթախ ձեռներով Կարապետը վաղեց և ա-
պուշ կտրած աչքերով սկսեց նայել: Հաճախորդները
չբջապատեցին Թորոս աղային, սիրտ տվին, ողնեցին
վեր կենալ, ջուր ցանեղին ճակատին, քունքերին, ի-
դո՞ւր: Ինչպես աշնան սառցահար տերև թալկացել էր
Թորոս աղան, դողդողում, կոտրտվում: Նրան բարձ-
րացրին մի քանի հոգով, տարան ներքնասենյակը և
ձգեցին ճոճառն թախտին: Ուղարկեցին բժշկի յետևից,
բայց տակավին բժիշկը չեկած, Թորոս աղան վախ-
ճանկեց առանց խոսքի ու ծպտունի:

— Ինչո՞ւ այդպես յեղալ,—հարցնում էյին իրար
հաճախորդները:

— Յերեկ շատ բոն ունեի... հայտարարեց Հայ-
րապետ աղան իր փոքրիկ, պսղղուն աչքերն ել ավելի
փոքրացնելով:

Մակայն վոչ վոք չկտրողացալ ճշտորեն բացատրել
այդ անսկիզբ մահվան պատճառը: Բժիշկը քննեց և
հայտնեց, վոր սրտի պայթյունից է: Մինչ Կարապետը
դառնորեն հեկեկալով, ձեռներ խմորները մաքրելով
հավաստացնում էր, վոր իր հանգուցյալ յեղբայրը
սրտի հիվանդություն յերբեք չի ունեցել և այդ մասին
վորեւ զժգոհություն չի հայտնել:

Մի ամսից հետո Կարապետն սկսեց դատարկել
որճարանը, վորովհետև այնտեղ պիտի հիմնեյին բան-
վորական № ... կոոպերատիվը: Յերբ բեռնակիրները
ներքնասենյակի պահարանը չարժեցին, ներքե, տախ-
տակամածի վրա մի բացվածք յերեսց, վորտեղ պահ-
ված էր մի մեծ պարկ լիքը վրացական բոներով:

Կարապետը զլուխը չարժեց և աչքերը ճոթած՝
սկսեց քրքրել միլիարդների հասնող բոները...

ԱՅԽԱՏԱՆՔԻ ԲՈՐՍԱՅՈՒՄ

Անգործների մի յերկար հերթ բոլորվել էր տախտակյա միջնորմի մոտ: Յեկեկ էյին վերացուցական գլխելու կամ ուզում էյին ստուգել: Թե, արդյոք, մի վորեւե տեղից աշխատավոր ձեռքի պահանջ չկա՞:

Միջնորմից այն կողմը, կարմիր ստվարաթղթով ծածկված գրասեղանի մոտ նստել էր ցուցակադրողուհին, կապույտ չրջադեւատով մի նիհար աղջիկ, գրում էր ու խափ աչքերը: Վորոնց մեջ նստել էր մի լուրջ, խոհուն միտք, մերթ ընդ մերթ հառում սպասողներին, ղանաղան հարցեր տալիս: Վոմանց հարցաթերթ էր հանձնում, վոր պատասխանեն, կամ գրքուկներն էր ստուգում ու ստորագրում, վոմանց եւ — ամենահին ցուցակադրողներին — մի փոքրիկ տոմսակով ուղարկում էր այն հիմնարկութուն կամ դործարան, վոր տեղից աշխատավորի պահանջ կար:

Յեւ հերթ կանգնողներից ամեն մեկն անհամբեր սպասում էր, թե վերջապես յե՞րբ և վո՞րտեղ պիտի ստանա վորեւե գործ: Նրանց մեջ կային տարբեր խավի և տարիքի մարդիկ, վոմանք մաշված, խուհալացած շորերով, և այնպիսիները, վորոնց սրտղուն կոշիկները, սլուզրայած յերեսներն ու ներկած չրթունքները ցույց էյին տալիս, վոր այնքան եւ վատ որի չեն...

Ցուցակադրողուհին թեւե ամենքի հետ միատեսակ էր վարվում, բայց անանձին ուշադրությամբ ստուգում էր նրանց սոցիալական դրությունը:

Հերթը կամաց-կամաց փոքրացավ: Ամենավերջինը — միջահասակ, քառասունն անց մի կին, լայնեղր դիտարկով, ցուցակադրողուհու ուշադրությունը դրավեց. վերջինս մի համուսնայացք ձգեց նրան և դրիչը մատների արանքում վորոքելով մտմտաց:

«Ըթե չճանաչեց ինձ»...

Խնդրատուն, սակայն, խկապես չճանաչեց, դոնե աղպին էյին ցույց տալիս նրա դեմքի մոայլ դծերը, իսկ ամոթից խոնարհված աչքերը մատնում էյին: Վոր երեսնց տիրոջը խիստ անհաճոյե կանգնել այդ անծանոթ վայրը:

Ցուցակադրողուհին սկսեց ղանաղան հարցեր տալ: Պարզվեց, վոր խնդրատու էինը անգործ և, վատ պայմաններում, առաջին անգամն է ցուցակադրվում Աշխատանքի բորսայում, խնդրում է մի վորեւե աշխատանք, առանձին մասնագիտութուն չունի: Իսկ այն հարցին, թե սոցիալական ի՞նչ դրության մեջ է գտնվել անցյալում, խնդրատուն յերկմտեց, չկարողացավ անմիջապես պատասխանել:

— Յեւ կգրեմ, վոր դուք հարուստ կալվածատեր իշխանի կին եք յեղել, համաձայն չե՞ք, — ասաց ցուցակադրողուհին ու չեչտակի նայեց խնդրատուի չրփոված դեմքին:

— Յեւ... յեւ... մի՞թե ճանաչում եք ինձ, — կմկմաց խնդրատուն ղարմացած և վախեցած, վոր երեսն ճանաչում են, և այդ կարող է բացասական ազդե-

ցություն ունենալ դործի աջողության համար (վորովհետեւ առաջին հերթին աշխատանք տրվում եր աշխատավորական ծաղում և անցյալ ունեցողներին) :

— Հրմ, դուք կնյաղ Անդրանիկովի կին թամարա Նիկողանյանն չե՞ք :

— Այո՛, — հեալով և հաղիւ լսելի փափուկով պատասխանեց խնդրատուն ու շարունակեց. — բայց թե ես ժամանակներս անցան, մեր բոլոր կալվածները վերցրին, մի քանի տարի յե, վոր տան ունեցած—չունեցածը, կահկարասիքն էլինք ծախում ու ապրում, մոռնինս մահացաւ, մնացել ենք յես ու պատալ տալս, խեղճ ենք, ուզում եմ աշխատանքի մտնել...

— Իսկ ի՞նչ դործ տանք ձեզ, — ասաց ցուցակադրողուհին մեղմ ձայնով. — գրասենյակային աշխատանքներ չեք կարող, վորովհետեւ անպորձ եք, դործարանայինը դժվար է և ծանր ձեզ համար, ամենահարմարը վորեւէ հիմնարկության մեջ ծառայողներին թեյ ու նախաճաշիկ մատուցանելն է...

Թամարա Նիկողանյան գլուխն ավելի խոնարհեց, դեմքն ամբողջ ներկվեց կարմիրով: Նախկին այդ մեծահարուստ իշխանուհին, տասնյակ ձեռք զանազան ձևի ու ճաշակի թանգարժեք շորեր ունեցող, կյանքը կեր ու խումի, պարահանդեսների մեջ անցկացնող կինը՝ այսօր կանգնել է այստեղ, վրդը ծուռ, անոգնապան, ու պիտի դնա աշխատանքի, վոր կարողանա ապրել, այն ել ինչ աշխատանք, այնպիսին, վոր աղախիններն են անում, լաված բան է...

Բայց վորտեղի՞ց է ճանաչում իրեն այդ աղջիկը, արդյոք վորեւէ տեղ չի՞ հանդիպել նրան. աչքերի տա-

կով մի պահ նայեց ուշադրությամբ, մի բան, վոր դեռ չէր արել: Դիտեց այդ նիհար աղջկա հանդարտ դեմքը, պարանոցի փոքրիկ, կարմիր խալը, և ո՞վ դարձանք ու սարսափ, ո՞վ լինի այդ աղջիկը. — Իր... Իր նախկին աղախի՞նը, Նինա՞ն...

— Հրմ, ճանաչեցի՞ք վերջապես, յես Նինան եմ, ձեր նախկին սպասուհին... — հայտարարեց ցուցակադրողուհին սառնությամբ:

Տեր-աստված, վորտեղից—վորտեղ. այդ այն աղջիկն եր, վոր մի տասնյակ տարի առաջ ծառայում էր իր տանը, ու ինքն որ ու գիշեր ճղավելով—բղավելով անխնա բանեցնում էր նրան, վերջն էլ մի չնչին պատճառով չարտեց վողոց: Յեւ յերբ Նինան իր աշխատավարձը պահանջեց, Թամարա Նիկողանյան վոտքը դետնին խիելով կանչեց սպանապան, թե՛ ի՞նչ վարձ, ի՞նչ բան, ուտեցրել, խմեցրել եմ, հիմի վող էլ ես ուզո՞ւմ, ագուովի ճուռ, — կանչեց, ու դուռը շրխկալեն փակեց նրա վրա:

Յեւ այդ աղջիկն այժմ իրեն դործ է տալու: Ի՞նչ սարսափ...

— Ձարմանում ե՞ք, չե՞ք, — ասաց Նինան ժպտալով, — հիշո՞ւմ եք ինչպե՞ս փողոց չարտեցիք ինձ քաղցած, անապաստան...

Հիշում է, վորնց չի հիշում Թամարա Նիկողանյան... Սակայն, յերանի թե քաղցից մեռներ ու այստեղ չգար, յերանի թե առաստաղը փուլ գար ու ամեն ինչ տակոխ աներ, վոր վոչ վոր չտեսնի իրեն այդ վորմեքի վիճակում: Ի՞նչ ամոթ, ի՞նչ խայտառակություն... Սրցունքի կաթիլները հալաքվել, արծաթի

պէս պատկուծ եյին աչքերում եւ ահա, վորտեղ վոր ե, դուրս պիտի ժայթքեն հորդահոս, ծնկները ծալվում են, միջում ե շուրջը, խառնակվում: Այն փոքրիկ միջնորմը, վոր իրեն բաժանում ե Նինայից, առաստաղի մեծ ջահը, վոր վոսկեղոծ թեւերն արձակած փալկում ե արեւի ցոլքերի տակ, Լենինի մեծադիր նկարը, վոր Նինայի գլխաւերեւը պատին փակած, սուր աչքերով նայում ե... ամեն ինչ շարժվում ե, լուծվում իրար մեջ ու դառնում մեծ ու մտախուղ...

— Սակայն լավ վոր նախկին սե ուրերն անցան, — շարունակեց մեղմիկ խոսել Նինան, գլորվեցին հովիտնախանութջան գլորիլը ե չեն դառնալու: Այժմ դուք ել ինձ պէս հասարակ մահկանացու մարդ եք դառել, ձեր վտարովը յեկել, աշխատանք եք խնդրում, ե ձեզ հետ մենք պիտի վարվենք վոչ այնպէս, ինչպէս դուք այն ժամանակ, վոչ, հասկանո՞ւմ եք, այնպէս չենք վարվի...

Իսկ ի՞նչպէս ե խոսում այդ մի ժամանակիւս խեղճ ու կրակ աղջիկը, ինչպիսի՞ կծու խոսքեր ե ձայնի հանդարտ ու մեղմ չեչո, հեղինո՞ւմ ե արդյոք... Մինչդեռ թամարա Նիկոլաենան կարծում եր, վոր ահա վեր կկենա Նինան ու մի ուժգին ապտակ տալով իրեն, կկանչի ցափոտ:

«Կորի՛ր աչքիցս, անամութ, դո՛ւ, վոր մի ժամանակ իշխանուհի եյիր, մեզ նմաններին անասունի տեղ իսկ չեյիր հաշվում, քո շնիկը հազար անգամ ավելի պատիւ ու հարգանք եր վայելում, քան մենք...»

«Քեզ պեսներին վոչ միայն աշխատանք չենք տա, այլ վոտն անգամ կկտրենք աշտեղից...»

Սպասում եր թամարա Նիկոլաենան գլխահակ, խաչած խեցեետինի պէս կարմիր, ձեռ ու վոտը դող ընկած...

— Կաշխատեմ ձեզ համար գործ ճարել, անցեք մի կամ յերկու ամսից, — ասաց Նինան ե սկսեց խոսել ուրիշ խնդրատուի հետ:

Թամարա Նիկոլաենան իր ներկայությունն այլեւս ավելորդ համարելով, դողդոջուն քայլերով հեռացավ:

— Ի՛նչ, իմ նախկին աղախինը, եղ անտուն, անանուն քածն ինձ պիտի գործ տա՞. չե՞ մի, քաղցած կստակեմ, բայց ել չեմ դիմի նրան... — բղավելով ու կանչելով, գնդակի պէս տուն ընկավ թամարա Նիկոլաենան:

Սենյակի անկյունում չորացած ուռնու պէս կծկված Նատալիա Իվանովնան — թամարա Նիկոլաենայի տալը — խլրտաց ինչպէս ծերացած չղջիկ, սե գլխաւորն ուղղեց ե աղեկտոր ձայնով բացականչեց.

— Ի՞նչ ե պատահել, քա՛, ի՛նչ...

Յեւ առանց պատասխանի սպասելու, կարծելով թե մինչեւ այժմ պատահածներից ել ավելի վատ բան ե պատահել, սկսեց հեկեկալ: Ու մի պահ տալն ու հարսը, յերկու պատկառելի իշխանուհիները, ձեն-ձենի տված, հեկեկում եյին ծնողներից պատժված փոքրիկ յերեխաների նման:

Հարսն ավելի շուտ հանդարտվեց. ընկղմելով բողմոցի մեջ, սուր ձայնով ճչաց.

— Ի՞նչ ասում են՝ զնա աղախնության արա, թեյ բաժանիր սրան-նրան, և ո՞վ է ասում, ո՞վ...

Տալը սիրտ առավ, յերբ տեսավ, վոր հարսն ել չի լալիս:

— Ի՞նչ են ասում, ո՞վ է ասում...

— Են, են մեր նախկին աղախինը, Նինա յե, ինչ զահրումար, հիմի նա յե իշխանուհի դառել, կարգադրություններ անում...

— Նինա՞ն, Նինա՞ն... Հըմ, են փախքոտ աղջիկը, վերին դուրս արիր կնյազ Մելիքովին դուռն ուշ բաց անելուն համար, — ասաց տալը սագի նման գլուխը տամբացնելով, գլխաչորի միջից քիթն յերկարեց և ցույց տվեց մի մատ թուշ ունեցող թառամած դեմքը:

— Բա՛ս, նա յե աշխատանքների ուղարկում նա՛... —

— Ա՛խ, տեր Հիսուս Քրիստոս, փրկե՛, աղատե՛ թեզ չարքերից ու սատանաներից...

Իրիկնապահին կոչկալարն յեկավ և թամարա Նիկոլանայի համար կարած կոչիկների դրամը սրահանջեց, քիչ հետո նույն պահանջով ներկայացավ նաև նալթավաճառը: Թամարա Նիկոլանան ինդրեց յերկուոր ել սպասել և նրանց ճանապարհ դնելուց հետո, աչքը փոքրիկ սենյակի կահավորանքներին, բացականեց:

— Հախլապատ սրահարանը մնաց միայն, են ել ծախենք, հաղիվ պարտքերը տանք:

— Իսկ մենք անոթի-քաղցած զկուտանք...

— Հըմ, ուզում ես զնամ սրան-նրան ծառայություն անեմ, վոր դու քաղցած չմնաս, հա՞... — դուռաց թամարա Նիկոլանան բարկաճայթ աչքերը վո-

լորելով տալոջ վրա: Վերջինս փռճանեյով իր ասածը՝ սմբեց մնաց տեղն ու տեղը:

Մի քանի որ չանցած՝ թամարա Նիկոլանան հանգստացել, խոսում եր Աշխատանքի բորսայի և այն մասին, թե յերբ վերջապես մի տշխատանք կդանի, վոր կարողանան պարտքերից աղատվել և ապրել:

Տալը քաջալերվելով հարսի խոսակցության մեղմ ձևից, ասաց.

— Կնեյնա Բեզթարեզովնան արդեն դործ է ճարել, ձեռարվեստի խանութումն է աշխատում: Հիմի աշխարհն ետեց և, ինչ արած...

Հարսը բարկացավ և ջղայնորեն կանչեց.

— Բա ի՞նչ անի, բա քեզ նման սենյակի մի անկյունում չատախոս կաշաղակի պես կչկչա՞...

«Վոչինչ, աշխարհն ետպես չի մնա, ախրը մի որ կփոխվի, են ժամանակը կտեսնենք, թե ով ում աղախնություն կանի... — մտախոսում եր թամարա Նիկոլանան, յերբ Աշխատանքի բորսայից ուղևորվեց մատնանշված հիմնարկությունը՝ բուֆետում աշխատելու:

Յերբ սպասարկույի ձերմակ դողնոցը կապեց և ձեռքին բռնած մատուցարանով՝ սկսեց թեյ բաժանել ծառայողներին, նրա ամբողջ մարմինը փափաղվեց, տաք քրտինքով թրջվեց դեմքը: Յեվ նա դողդողալով, ինչպես թեաթափ թռչուն, առաջ անցավ: Ընդհանուր գլոստեյակում նրան թվաց, թե ամենքը ճանաչում են և դործերին թողած իրեն են նայում, մեքենադուհի-նեկն իրար ախանջն ի վար փափսալով, բոթրթելով,

ժպտում են և ասում, թե՛ — տեսե՛ք, Թամարա Նիկոլաենան վոնց և աղախին դառել...

Կարծես բոլորը խոսք մեկ արած՝ ծաղրում են իրեն, հեղնում...

«Լա՛վ, ի՞նչ ամոթ, կալվածատեր իշխան Անդրե՛ս Նիկոլի կինը, բաղձաթիվ ծառաների և աղախիներին տերը, այժմ աղախի՞ն, հա՛, հա՛»,...

Գլուխը պտույտ եր գալիս, աչքերը մթնում էին։ Մատուցարանը դրեց զրասեղանի վրա և թաշկինակով սրբեց ծովացող քրտիները։

Մատուցողները մոտեցան և մի-մի բաժակ թեյ վերցնելով՝ զնացին իրենց դորժին, և նա նկատեց, թե ինչպես ամենքն իրենց աշխատանքովն են զբաղված, վոչ վոք չի նայում իր կողմը, վոչ վոք... Ու քիչ առաջվա պատկերը թվաց մի խաբուսիկ յերազ, մզձալանջային տեսիլք...

Թամարա Նիկոլաենան աղատ շունչ քաշեց և դատարկ մատուցարանով հեռացավ, և յերբ յերկրորդ անգամ վերադարձավ՝ զրասեղանի թեյ բաժանելու, այս անգամ ավելի համարձակ դիտեց շուրջը, հաստատապես համոզվեց, վոր վոչ վոք վոչ նայում է, վոչ ծիծաղում։

Ում ինչ բան, թե ով է թեյ բաժանում։

Բայց ահա մի ծանոթ տիկին բարեկեց և ժպտալով ասաց.

— Լա՛վ է, աշխատանք եք դտել, տիկի՛ն...

Թամարա Նիկոլաենայի դեմքը վալլատակեց, աչքերը խոնարհվեցին ամոթահար։

— Ե՛հ, ինչ արած, ժամանակներ... միմիջայց նայ հառաչելով։

— Կվարժվեք, վոչինչ, բոլորս էլ աշխատում ենք, սովորական բան... յեղբորակեց տիկինը։

«Սովորական բան...» ակամա կրկնեց Թամարա Նիկոլաենան և թեյի դատարկված բաժակները դուրս տարավ։

Ֆամանակը սահեց, ինչպես սահում են բոլոր ժամանակները և կյանքն և ժամանակի թևերին սահելով սուռջ եր գնում։

Մի անգամ Նինան դործով այցելեց այն հիմնարկությունը, վորտեղ ծառայում էր Թամարա Նիկոլաենան.

Միջանցքում դեմն յելավ իր նախկին տիրուհին, հեղձակ դողնոցով, մատուցարանը ձեռքին։

— Հ՛ի, ի՞նչպես եք, աշխատանքի վարժվեցի՞ք, — հարցրեց Նինան մի պահ կանգ առնելով։

— Սկզբում խիստ դժվար եր թվում, այժմ դառել և սովորական բան, — պատասխանեց Թամարա Նիկոլաենան առանց վորևէ դիմ վոխելու դեմքին։

— Լա՛վ, ուրախ եմ, — ասաց Նինան և հեռանալիս իր վրա զղաց նախկին տիրուհու աչքերը, վորոնց մեջ սակայն մի թուշոտ ու ցատկոտ փայլ կար...

Ապա նկատեց, թե ինչպես Թամարա Նիկոլաենան սուռջ անցավ դեպի բուֆետ, վորպեսզի ծառայողներին թեյ տանի։

1927 թ.

ՅԵՆԹԱԲԱԺՆԻ ՎԱՐԻՉԸ

Սերգեյ Նիկիտիչ Վարլամովը քաղցործկոմի բաղմախիւմ յենթաբաժիններէց մեկի վարիչն էր և նրան ճանաչում էին վորպես պատվական մարդ:

Այդ պաշտոնը վարելիս նա վոչ վոքի չի միջամտեր և կամ ծառայութեանից ղրկել: Սակայն, սխալ կլինի ասել, վոր նրա որով վորեւէ պաշտոնյա աթուղազուրկ չի յեղել: Այո՛, շատ-չատերն են պաշտոնապաշտ յեղել կամ նորերը հրաւիրել, բայց վոչ Վարլամովի կարգադրութեամբ: Հարց ե ծագում, թե ի՞նչպէս առանց նրա վորոշման կարող էր մեկը պաշտոնի հրաւիրուիլ, մյուսն արտաքսուիլ, յերբ նա մի ամբողջ հիմնարկութեան, մի քանի հարյուր աշխատավորի գլուխն էր:

Այս հարցին շատ հեշտութեամբ կարելի չէ պատասխանել, յետեւ ընթերցողը մի փոքրիկ նեղութիւն հանձն առնէր մտնել քաղցործկոմի ընդարձակ շէնքը՝ վորոշելու Վարլամովին: Զուր տեղը պիտի փնտրէիք նրա ընդունարանը. այդպիսին նա չի ունեցել յերբեք: Յերբ մտնէիք ընդհանուր գրասենյակը, նրան կգտնէիք մաքուր հագնուած, գանգուր մազերը լալ սանրած, վզին ոսլայած փողկապ, մի վորեւէ անկյունում գործավարի կամ այս ու այն գրադրուհու գրասենյակի մոտ նստած, թղթերի կույտն առաջին, սրա-նրա հետ խոսելիս:

Զեյ տեսնելով, խոնարհարար պիտի ժպտար և, ըստ սովորութեան, պիտի կանգնէր, մտեւորէն թութափեր ձեր ձեռքը, առաջարկեր նստել, առողջութեան կամ յեղանակի մասին հարցներ և բարեկամական ժրպիտն յերեսին անվովով՝ պիտի հայտարարէր հանգիստավոր կերպով:

— Արդյոք ինչո՞ւ կարող եմ ծառայել ձեզ...

Այդ բոլորից դուք իսկույն կհանգեցիք այն յեղրակացութեան, վոր ձեր գործը գտնվում է մի լալ, ագնիւմ մարդու ձեռքին և յիտիւն ապահովում է յիք նրա աջող լուծմանը: Հաճախ եւ շատ անհարմար է յիք զգում ձեզ, յերբ պաշտոնով ձեզանից շատ ավելի բարձրաստիճան այդ մարդը՝ այդպէս խոնարհվում, հաճելիորեն ժրպտում է... Յե՛ւ ակամա մեծ բովանակութիւն է յիք բոլորում այն մտքից, վոր մեր հիմնարկները գլխին կանգնած են այդպիսի մատչելի, լալ մարդիկ:

Կղեկուցեցիք ձեր գործի մասին, նա ուշադրութեամբ կլսէր, մատը քունքին՝ խորհրդավոր արտահայտութեան կտար դեմքին, վորի վրա կգտնէիք ձեր սառնեքի համապատասխան արտահայտութիւնը: Յերբ անախորժ բան էր ձեր պատմածը — ուճիկը կըճատելու կամ ձեզ վրեւե քանով գրկելու մասին, տխրում էր, լայն, կնճառապատ ճակատն է՛լ ավելի ակոսվում, հոնքերն ամփոփվում էին, հայտնելու համար ցավակցութիւն: Իսկ յետ լալ բան էր լսում, ձեր ուճիկի համբարման կամ ուրիշ աջողութեան մասին, ժպտում էր, մանկական ուրախութեամբ լցվում:

Այդ էր պատճառը, վոր շատերը, հենց այնպէս, վարլամովին տեսնելու համար, գալիս զրույց էին ա-

նում, նրա հետ բաժանում իրենց ուրախությունն ու վիշտը. և դա համար էր, վոր հիմնարկության մեջ այն կործինն ունեյին, վոր Սերգեյ Նիկիտին Վարլամովը շատ ու շատ էր ծանրաբեռնված աշխատանքներով...

Սոսում, վերջացնում էյիք ձեր դործի մասին, նա մի քանի վայրկյան խորհրդավոր լռություն էր պահում, լուրջ դեմք ընդունում — մտածում էր յերևի, ապա սիրալիր կերպով ձեր ձեռքը թոթափելով, ասում.

— Միամիտ մնացեք, լավ կլինի:
Կամ՝

— Լավ, կնայենք...

Իսկ յեթե դժվարություն էր հարուցվում, վեր-վեր էր քաշում ուսերը, խղճանում.

— Յեղբայր, յես ել ձեզ նման պատշիմիտի մարդ եմ, այսոր կամ, վաղը վոչ. դժվար է, յեղբայր, դրժվա՛ր, բայց ինչ արած, ձեր խաթրու պիտի աշխատենք կատարել ձեր խնդիրքը...

Իսկի վոչ վոք իր կյանքումը չի լսել, վոր դիմեն Սերգեյ Նիկիտինին և ժխտական պատասխան ստանան:

«Վոչ» բառը նրա գրասենյակային աշխարհից իսպառ վտարված էր, բայց հաղիվ թե մի քանիսը լինեն, վոր կարողանան ապացուցել, վոր իրենց դործը Սերգեյ Նիկիտինին էր գլուխ բերել:

Յուրաքանչյուր քիչ թե շատ կարևոր հարցի համար դիմում էր բաժնի վարիչին կամ նրա տեղակալին և նրանց կարգադրությունն անձպտուն կիրառում: Ավելի հասարակ հարցերի մասին խորհրդակցում էր

դործավարի կամ գրասենյակի քարտուղարի հետ: Նրանք վճռական դեր էյին խաղում խնդիրները լուծման մեջ և Վարլամովը յեղբակացությունը հայտնում էր խնդրատուն: Յեթե անհաճո բան էր հայտնում, հանցանքի մեջ լռնված մարդու շիտթությամբ, աչքերը խոնարհած, ասում էր.

— Ներեցե՛ք, ինձանից չեր կախված, գիտե՛ք, մեր վարիչը, դործավարը... Գիտե՛ք, յես մեղավոր չեմ, հավատացե՛ք...

Յեվ հազար-հազար ներողություն խնդրելով, խնդրատունն անաջնորդում էր մինչև դուռը՝ մի վերջին հլու ժպիտ շնորհելով նրան:

Իսկ յեթե պատասխանը դրական լիներ խնդրատուի համար, Վարլամովն ուրախանում էր, յերեսայի պես ցնծում, բռնում էր խնդրատուի ձեռքը, պինդ սեղմում էր և հայտարարում հանդիսավոր կերպով.

— Յեղա՛վ, կարգադրեցի, յեթե իմանաք վորքան դժվարություններ եմ հաղթահարել, և բոլորը ձեր խաթրու: Դժվար էր յեղբայր, ուրիշ մարդ իմ տեղը լիներ, յերեք չպիտի կարողանար նման ծանր դործը գլուխ բերել...

Այսպես ասելով, նա ավելի ու ավելի յեր մերձենում խնդրատունին, բերանը մոտեցնում նրա աղանջին և հաղիվ լսելի ձայնով ասում.

— Մեր վարիչին հաղիվ հաղ կարողացա համոզել, շատ դժվար էր, շա՛տ...

Յերբ մի վորեւե կարգադրություն էր լինում և այդ կարգադրությունը պետք էր հաղորդել տվյալ անձնավորության, Վարլամովը շատ կամացուկ, գրեթե փսփսալով, հայտնում էր.

— Գիտե՛ք, արդեն հրամանը յեղել է, հարցը վճռվել-պրծել, բայց սո՛ւս, մարդ չիմանա՞... .

Վարչամովը բոլոր ծառայողներին գովում էր իրենց յերեսին, բայց յերբ այս կամ այն ծառայողը դալիս, բողոքում էր մյուսի դեմ, նա առանց խնդիրը մանրամասն քննելու՝ հայտարարում էր.

— Ե՛հ, սիրելիս, յես վաղուց գիտե՛յի, վոր այդ մարդն անշնորհք է, չի գտնվում իր կոչման բարձրութ՛յան վրա:

«Անսիրտ աշխատող չա՛տ աշխարքի յերեսին... .

Նույն խոսքերը նա ասում էր նույնպես այն մարդուն, վորի դեմ բողոքել էին: Այսպիսով, վոչ վոք նրանից դժգոհ չէր հեռանում, թեև դիմողներից մեծ մասը չէր ստանում բավարար լուծումն իր հարցի:

Ֆեթե քաղգործկոմի արխիվից վերցնելիք ու կարգայիք Վարչամովի հաշվետու ղեկուցներն իր աշխատակիցներին և ընդհանրապես իր գլխավորած հիմնարկի աշխատանքների մասին, պիտի ապշելիք այն յետուն և անթերի աշխատանքի համար, վոր տարել են նրանք: Վոչ մի պակասութ՛յուն, ամենայն ինչ կատարյալ է յեղել նրա հիմնարկութ՛յան մեջ...

Սերգեյ Նիկիտինը շատ լավ էր ճանաչում քաղգործկոմի մեծ ու վոքր պաշտոնյաներին, ուսումնասիրել նրանց դիրքն ու կապերը: «Կապը» մանավանդ, այսինքն ծանոթութ՛յուն ու բարեկամութ՛յուն բարձրատիճան ծառայողների հետ՝ վճռական դեր էր խաղում իր վերաբերմունքի մեջ: Այդ էր պտաճառը, վոր մի ուր, յերբ նրա մոտ գործով ներկայացավ քաղաքապետական № հյուրանոցի ծառան, Վարչամովը տեսնելով նրա

լուրջ, ստիքած դեմքը, ճաշակավոր, մաքուր հագուստը, մի վորեւե կարեւոր պաշտոնյա կարծեց, իսկույն տեղից վեր յելավ, հլու ժպիտն յերեսին, գլուխը խոնարհելով բարեկց և հրավիրեց նստել:

Հյուրանոցի ծառան անակնկալի մատնվելով այդ չտեսնված ու չլսված ընդունելութ՛յունից, կարկամեց և յերկու-յերեք րոպե չկարողացավ խոսել: Սերգեյ Նիկիտինը, վոր խոնարհ ժպիտով սպասում էր նրան, ասաց.

— Արդյոք ինչո՞վ կարող եմ ծառայել ձեզ...

— Ներեցեք, դո՞ւք եք ընկեր Վարչամովը, — հարկով կարողացավ հարցնել խնդրատուն:

— Այո՛, ինչո՞վ կարող եմ ծառայել ձեզ

— Յես, յես, գիտե՞ք № հյուրանոցի ծառան եմ...

— Ծառա՞ն, զարմացած կրկնեց Սերգեյ Նիկիտինը և իսկույն կորավ նրա դեմքի հանդիսավորութ՛յունը, ընդունեց վես, իշխանական արտահայտութ՛յուն: Այցելուին կարճ ու կտրուկ պատասխան տալով, ճամբուղից և մրթմրթաց ինքնիրեն:

«Ախմախն յեկել, դուր ժամանակ է խլում»...

Մի տարի առաջ, յերբ Բանդյուզտեսուլթյան մասնակցութ՛յամբ քաղգործկոմի բոլոր բաժինները վերակազմութ՛յան և բարեփոխութ՛յան յենթարկվեցին, Սերգեյ Նիկիտին Վարչամովին ամեն ուր կարող է յիք տեսնել քաղգործկոմի միջանցքներում կամ սանդուխի աստիճաններին կանգնած, տխուր դեմքով, պղտոր աչքերով, թափթփված: Ամեն անգամ, վոր հանդիպում էր իր

ծանոթներին ու նախկին ծառայողներին, ստիպում եր
նրանց մի պահ կանգ առնել և լսել հետեյալ դատն դան-
դաւը.

— Յեղրա՛յր, կյանքումս վոչ վոքի խաթրը չեմ
կտորել, չե չեմ ասել, չեմ հայհոյել, պաշտոնից չեմ
զրկել: Ամեն ոք կանոնաւոր կերպով հաճախել եմ պաշ-
տոնաւայրս և բարեխղճորեն կատարել բոլոր պարտա-
կանություններս: Չգիտեմ, եւ ինչ մեղքիս համար ինձ
կրճատեցին, ես որը գցեցին...

1927 թ.

Մ Ա Ս Ն Ա Գ Ե Տ Ը

1

— Բա ի՞նչի ընդունակ ես, ինչի՞...

Գոռում եր ամեն անգամ Արուսյակը ամուսնու
յերեսին, բարկությամբ լի աչքերը վոլորելով: Զղայ-
նությունից նրա գեղեցիկ դեմքը շառագունում եր,
նուա՜ն պես կարմրում:

Ամուսինը, նախկին առևտրական Սեղրակ Մի-
քայելյանը, վաղուց անգործ եր մնացել ու չէր իմա-
նում ինչ անի. վորեւե մասնագիտություն չուէր, վոր
կարողանար զբաղվել, իսկ պետակ.ն հիմարկներում
տեղ չեյին տալիս նրան: Տան յեղած-չեղածը ծախել
կերել եյին և կարիքը ահաւոր գազանի պես չանկոռւմ
եր նրանց դուռը:

Արուսյակը, վոր առաջ հիանալի կյանք եր վա-
րում, լավ ուտում ու հագնվում, քեֆից, թատրոնից
յետ չեր մնում, այժմ նստել եր տանը. շորերը հնա-
ցել, մաշվել եյին, մողայից վաղուց յետ ընկել: Նա
սաստիկ դժգոհ եր, վոր ամուսինն այլևս ընդունակ
չէ առաջվա պես իրեն կերակրել, զուգել...

— Վաճառականի հետ ամուսնացա, կարծեցի
լավ կլինի կյանքս, բայց արի տես, վոր ամենավատ
որն եմ ընկել: Յերեկվա գյաղա-գյուղեքի կանայք
վոնց են հագնվում ու քեֆ քաշում... Իմ մարդը նըս-
տել ե տանը, պարապ-սարապ, անպետքացիլ է:

Այսպես անցնում էին ամիսներ, տարիներ ու
կնոջ զգոհությանն ավելի ու ավելի յեր սաստկա-
նում: Ամուսնու հեղինակությունը բոլորովին ընկել
էր: Կինը նրան համարում էր աշխարհի համար տն-
պետքացած, ժանդոտած մի իր: Յեւ, յերբ Միքայել-
յանն հաճախակի կրկնվող վեճերի ժամանակ հիշեց-
նում էր իրենց անցկացրած լավ օրերը, Արուսյակը
բացականշում էր ջղային:

— Դու տաս հիմի լավ լինի: Ուրիշներն ապ-
րուստին ու հագուստին նայիր, վսնց են աշխարհը
վայելում, վսնց... Մեր հարեանի կինը քանի՞ ձեռք
կրեպադին շոր ունի, վիկտորիա դուլպաներ, պապուշն
կոշիկներ... Բա նա ինձանից ավելի սիրուն է, մի
թիզկես բոյին մտիկ տուր ու ճզճյան լեզվին: Սիրտս
յիրիւ կտար և լինում, յիրս տեսնում եմ նրա կո-
տրուովիլը, հայելու մոտ շուռ ու մուռ դալը:

— Հիմի ժամանակը նրանն է, պետք է նա վա-
յելի:

— Ժամանակը, հը՛մ ժամանակը, եսպես ասելով
կյանքս մաշվեց: Մեղավորը դու յես, դու, վոչ թե
ժամանակը: Ձեռքիցդ բան չի գալիս, մեղքը ժամանա-
կի վրա յես գցում:

Ամենօրյա այս տրտունջները լսելով, ամուսինը
կծկվում, խեղճանում էր, իրեն խիստ մեղապարտ
զգում կնոջ մոտ. կարծես սոսկալի հանցանք էր գործել
ու չէր իմանում, վոնց արգարանա:

Ո՛ւմ դիմել, ո՞վ իրեն գործ կտա և ի՞նչ գործ:
Մտածում էր, մտածում ու չէր կարողանում մի
յիշք գտնել:

Մի գիշեր նրանք հրավիրվեցին իրենց ազգա-
կաններից մեկի սոնաթամբյան, վորտեղ հյուերի
շարքում գտնվում էր քաղաքի առևտրա-արդյունա-
բերական հիմնարկներից մեկի վարիչը, վորին առան-
ձին հարգանքով էին վերաբերվում:

Նրան անվանում էին Սերգեյ Միխայլովիչ:

Մոտ քառասուն տարեկան, միջահասակ, վոչ այն-
քան համակրելի դեմքով, բայց ժիր ու աշխուժ մարդ
էր: Ծանոթանալով Միքայելյաններին, առանձին հա-
ճույքով խոսքի բռնվեց տիկին Արուսյակի հետ:

Թեև սենյակում պարում էին, ծափ տալիս, ծի-
ծաղում և բոլորի դեմքին ուրախ ժպիտ էր փայլում,
բայց Սեդրակ Միքայելյանը լուռ էր, մաքերի մեջ
սուզված, մտածում էր իր անցյալ կյանքի, խանութի,
առևտրի մասին և հոգին ծածկվել էր տխրության
մշուշով:

«Հեյ գիտի ժամանակ, ի՞նչ օրեր էին, փող էր,
վոր գալիս էր, գետի պես հոսում: Իսկ հիմի, հիմի
զրպանումը մկներ են պար գալիս, կնկան ել չի կա-
րողանում խոսք հասկացնել, են օրին և հասել...»

Նրա միգամած աչքերն ընկան դեմ առ դեմը
նստած կնոջ վրա, վոր յեռանդով զրուցում էր Սեր-
գեյ Միխայլովիչի հետ. վերջինս քահ-քահ ծիծաղում
էր, յերևում էր՝ բավական հետաքրքիր նյութի մասին
էին խոսում. ուզեց մոտ գնալ, ինքն ել մասնակցել
նրանց խոսակցության, բայց սիրտ չարավ: Թող խո-
սեն, ինչ կավոր, Արուսյակն այնպիսի կին է, վոր թույլ
չի տա ավելորդ բաների մասին խոսել...

Հանկարծ նրա մեջ ծագեց մի հոր միտք և աչքերը փայլեցին ուրախությունից:

«Յեթն այդ մարդն իր հիմնարկում մի վորեն պաշտոն սարքի իրեն համար...»

Ձեռները շփեց ուրախությունից - և շատ գոհ մնաց, վոր կինը կարողանում է այդպես զբաղեցնել այդ պատկառելի անձնավորությանը...

3

Մյուս օրը Սեդրակ Միքայելյանն իր ազգականի հետ գնաց Սերգեյ Միխայլովիչի մոտ պաշտոն խընդրելու:

Սերգեյ Միխայլովիչը սիրով ընդունեց նրանց և հայտնեց.

— Դժբախտաբար, իմ հիմնարկում միայն հաշվապահի տեղ կա:

Իսկ Միքայելյանը հաշվապահությունից գալու փար անգամ չունեի:

Յեւ նրանք փոր-փոշման յետ դարձան:

Տանը, Արուսյակը սրտատրոփ սպասում էր, վոր ամուսինը վերջապես պաշտոն կստանա և իրենց դրությունը կբարելավվի, բայց, յերբ տեսավ մարդու գլխիկոր յետ դառնալը, ջղայնացած բացականչեց.

— Ի՞նչ մարդ ես, վոր հաշվելն անգամ չգիտես, ի՞նչ մարդ:

— Հաշվելու բան չի, այ կնիկ, մասնագիտություն և պետք, վոր չունեմ:

— Դե, դու իսկի բան չես իմանում, իսկի,— նորից ձևաց կինը, մի քանի բոպե լուռ մնաց և շարունակեց.

— Թող ասեյիր հաշվապահությունը հասկանուեմ, կամենեյիր ծառայության, սկզբում քիչ-քիչ յոլա կտանեյիր, ապա կսովորեյիր այդ արհեստը:

Ամուսինն ընկավ մտառանջության մեջ:

Կինը մի նոր գյուտ անողի պես աշխուժով վեր յիլավ՝ հագնվեց և շարժվելով դեպի դուռը, ասաց.

— Հիմի յես գնամ փորձեմ, բալքի աջողվի, ով գիտես:

— Լավ կլինի, յեթե աջողվի,— պատասխանեց ամուսինը, թերահավատությամբ թափ տալով ձեռները:

— Դու ճաշերեան մարդ ես խոսել չգիտես, քեզ ով բանի տեղ կգնի վոր...

4

Հիմնարկի վարիչն Արուսյակին ընդունեց շատ սիրալիր հրավիրեց կարինետը և ծառային հրամայեց կանգնել դասն մոտ և այցելուներին հայտնել, վոր վարիչը ժողով ունի, չի կարող ընդունել:

Սերգեյ Միխայլովիչը գրավեց իր փ փուկ թիկնաթոռը և հրավիրեց տիկնոջը նստել:

Արուսյակը հայտնեց իր խնդիրքը:

— Ամենայն սիրով կկատարեյի ձեր խնդիրքը, բայց համապատասխան պաշտոն չկա, իսկ ձեր ամուսինը հաշվապահություն չի իմանում:

— Չգիտեմ, ինչ ուղում եք արեք, բայց պետք է մի կերպ տեղավորել ամուսնուս, այլևս ապրելու հնարավորություն չկա,— խնդրեց Արուսյակը և իր սե, խոշոր աչքերը մի պահ կենտրոնացրեց վարիչի վրա. այդ աչքերն անքան գրավիչ եյին և այնքան ազդու,

վոր Սերգեյ Միխայլովիչի մարմինը սրտիաց անուշ սարսուռով:

— Դժբախտաբար, միայն հաշվապահնի պահանջ կա, ուրիշ ազատ տեղ առայժմ չունենմ:

— Յեթե ցանկանաք՝ մի կերպ կտեղավորեք. յեթե միայն ցանկանաք:

— Լավ. յեթե դուք լինեյիք իմ տեղը, կանեյի՞ք աչդ բանը:

— Ինչո՞ւ չե, պետք ե միայն մտնել մարդկանց գրության մեջ:

— Յեթե վոչ մասնագետի պաշտոն տամ, չե՞ վոր կաբող են պատասխանատվության յենթարկել ինձ: Ուզում եք, վոր ինձ ձեր պատճառով այստեղից քշե՞ն:

Արուսյակը լուռ եր և չեր իմանում ինչ աս:

«Ստատանա տանի, ինչ լավիկն ե, գժվեցնելու չափ լավիկ...» մտմտաց Սերգեյ Միխայլովիչը և վեր կենալով՝ մի քանի անգամ յետ ու առաջ քայլեց կաբինետում և մոտենալով դեպի տիկինը, իր հուրհրան աչքերը բևեռեց նրան:

— Հը՛մ, ինչ եք ասում, տիկին, ուզում եք վըտանդի՞ յենթարկվիմ ձեր պատճառով, իսկ յես ի՞նչ շահ ունեմ դրա համար...

Արուսյակը, աչքերը խոնարհած, մասններով խաղում եր դրասեղանի վրա դարսված թղթերի հետ:

— Հը՛, ի՞նչ եք ասում...

— Յես ի՞նչ գիտեմ, դուք ասեք, յես ձեզ լսում եմ,— կամաց, գրեթե շշուկով պատասխանեց Արուսյակը նազելիորեն ժպտալով:

— Լավ. ձեր խնդիրքը կկատարեմ, բայց դուք ել... գիտեք ելի...

Սերգեյ Միխայլովիչը թեքվեց տիկնոջ կողմը և իր խոցավատ, հուրհրան աչքերը մոտեցրեց նրան:

— Սերգեյ Միխայլովիչ, ի՞նչ եք անում, յեթե հանկարծ մեկը ներս մանի՞ զսպեցեք ձեզ,— ասաց Սերգեյակը և թեթե հրելով նրան, վեր յելալ և շփոթված նայեց դեպի դուռը:

Ծառան դուռը կամացուկ բաց արավ և հայտնեց, վոր մի քանի մարդ յեկել կարեոր գործով, ուզում են տեսնել վարիչին:

— Թող յերկու բոսի սպասեն,— գոռաց Սերգեյ Միխայլովիչը և իսկույն վերադառնալով իր տեղը, պաշտոնական զիրք ընդունեց:

— Վաղը յերեկոյան յես ազատ եմ, յեկեք ձեռնամուրձ կխոսենք...

— Իսկ ասուանուս ուղարկե՞մ:

— Ուղարկեցեք...

Արուսյակն արագորեն դուրս յելավ հիմնարկությունից, դեմքը կարմրած ու խաշված:

5.

«Տես, ինչ ախորժակներ ունի եդ ազվեսը, ինչ պայմաններ ե առաջարկում...»

Մտածում եր ճանապարհին Արուսյակը մտքերի մեջ սուզված: Չայլում եր դանդաղ, մի կարեոր խնդիր վճռող մարդու մտահոգությամբ:

Մի պահ կանգ առավ, աչքերը բոցկտուն բևեռելով մի կետի:

«Հը՛մ, անիծածը, ինչե՞ր ե առաջարկում...»

Յեկ ձեռները բռնեց. դառած՝ սպառնացին ինչ-վոր մեկ:

Բայց շուտով աչքերի բոցը մարեց և դեմքի սպառնալից արտահայտությունն անցավ:

«Եհ, ինչ արած, մինչև յերբ այսպես ապրել, մեղավոր եմ, վոր ամուսինս անպետք ե. բն, այսպես ջահել-ջահել մաշվեմ գնամ, առանց որ ու արև տեսնելու...»

Կրկին սկսեց քայլել և այս անգամ մտածում եր միայն այն մասին, վոր շուտով դարձյալ ունենալու չե լավ շորեր, նոր գլխարկ, պսպղուն կոշիկներ, անուշաբույր ոճանելիք և հաճախելու յե թատրոն, ոպերա...

Այս միտքը վեր սլացնում, արբեցնում եր նրան:

— Տեսնո՞ւ, վոնց սարքեցի,— ձայնեց Արուսյակն սրագորեն ներս մտնելով և հանելով գլխարկն ու ձեռնոցները:

Ամուսինը բերանը ճոթած, առաւելուսանքով նայում եր նրան:

— Ելի յես, թե չե, դու խոս կնիկ ես, քո ձեռքից բան չի գալիս:

— Վհնց սարքեցիր, այ կին, պատմիր տեսնեմ

— Վհնց, խոսեցի, համոզեցի և քեզ նշանակել տվի հաշվապահ...

— Հաշվապահ,— բացականչեց ամուսինը զարմացած,— բա յիս հաշվապահությունից բան հասկանում եմ:

— Կաշխատես, կսովորես, վոչինչ, յեթե միայն խելք ունենաս:

Ամբողջ գիշերը Սեդրակ Միքայելյանը համարյա չքնեց. մի կողքից մյուս կողքին շուռ գալով, շարունակ մտածում եր, թե ի՞նչպես պիտի աշխատի հիմ-

նարկության մեջ և զարմանում եր այդ անսպասելի հաջողության համար:

6

Յերբ տոտվոր Միքայելյանը ներկայացավ Սերգեյ Միխայլովիչը մի տոնակով ուղարկեց նրան հաշվապահական թափանմունքը:

Գլխավոր հաշվապահը տվեց նրան առանձին գրասեղան, հաշվահամրիչ և հաշվեմատյանը բերելով առաջարկեց ստուգել հաշիվները, հետո հարցրեց.

— Դուք հաշվապահություն վորտեղ եք սովորել:

— Համարյա թե չեմ սովորել,— կմկմաց Միքայելյանը, անհարմար դրություն մեջ դգալով իրեն:

— Բն, ի՞նչպես են ձեզ հրավիրել, մեզ մասնադետ աշխատակից և պետք,— զարմացավ գլխավոր հաշվապահը:

Բայց Միքայելյանը լուռ մնաց:

Գլխավոր հաշվապահը, ինչ վոր մեթոդով քթի տակ, գնաց վարիչի մոտ:

Միքայելյանը սրտատրոփ սպասում եր, վոր կըքշեն իրեն, բայց կատարվեց հակառակը:

Գլխավոր հաշվապահը վերադարձավ գլխիկոր, նստեց իր տեղը և փնթփնթաց ինքնիրեն:

— Յեղբայր, չեմ հասկանում. ի՞նչ են մտածում, վոչ մասնագետի նշանակել են և պահանջում են, վոր վարձեցնենք, տոաջ քաշենք, քիչ խաթարաւ կար, մեկն էլ ավելացրին...

Միքայելյանն այնպես ցույց տվեց, վոր իրեն չի վերաբերում այդ դժգոհությունը: Գլուխը ծռած հաշվեմատյանի վրա՝ թերթում եր առանց բան հասկանալու:

Իսկ շուրջը. Ընդարձակ դրասենյակում մի տասն-
նյակ հաշվապահ, մերկնայի պես աշխատում էյին համ-
բիշի վրա չիկչիկացնելով:

7.

Միքայելյանը կանոնավոր կերպով գնում էր
ծառայություն, ստուգում էր հաշվեմատյանները. վո-
րոնք կրկին վերստուգվում էյին մյուս հաշվապահների
կողմից և ոտնիվ ստանում էր ամսական հարյուր հի-
սունս ուրլի...

Հաշվապահական բաժնում բոլորն էլ գիտեյին,
վոր նա հաշվապահ է և հեռավոր պազափար անգամ
շունի այգ տապարնում, բայց վոչ վոք չեր համար-
ձակվում ծպտուն հանել և, յերր կրկին անգամ ստու-
գում էյին նրա ստուգած հաշիվները, բավականանում
էյին միայն նրանով, վոր զարմանք ու զայրույթ
էյին հայտնում իրենց մաքում:

Հիմնարկի վարիչի խորհրդով նա մտավ հաշվա-
պահական միամյա կուրսերը: Յերեկոնները գնում էր
այնտեղ, իսկ կիսը՝ հագնված ու զուգված՝ դուրս էր
գալիս դրոսանքի:

Հետզհետե նրանց դրությունը լավացավ: Արու-
սյակի ցանկությունը կատարվեց: Նա ձեռք բերեց
նոր շորեր, նոր գլխարկ, փայլուն կոշիկներ և վոչ մի
զվարճոթյունից յետ չեր մնում:

Մի քանի անգամ ծանոթները Միքայելյանին
հայտնեցին վոր Արուսյակին հաճախ տեսնում են
Սերգեյ Միխայլովիչի հետ զանազան տեղեր դրոս-
նելի:

Արուսյակը չբացասեց.

— Այո, դրոսնել եմ. բարեկամ և, մասնաւորապէս և

սկսում ե խոսել հետս, ի՞նչ կա վոր, բա մերժեմ, ամոթ
չի՞, ուզում ես թշնամացնել նրան: Ի՞նչ բամբասող
ընկերներ ունես, Սեդրակ, դու յեւ ականջ ես դնում
նրան, մի կտոր հաց ե ընկել ձեռքդ, աչք ես տնկել,
ուզում են եդ ել խել... Իսկ դու վո՞նց ես նրանց
լսում, այ մարդ, մինչև հիմա ինձ չճանաչեցիր. վոր
սրա-նրա ասե-կոսեյին ականջ ես կախում:

Կնոջ պատճառաւորանությունները համոզիչ էյին և
Միքայելյանը ծանոթների ասածներն ընդունեց վոր-
պես բամբասանք կամ դավադրություն:

«Յեթե իր հիմնարկի վարիչը մոտենում, խոսում
է Արուսյակի հետ, ավելի լավ իրեն համար, կնշանա-
կէ ինքը կարող և ավելի ապահով զգալ իրեն պաշտո-
նում»:

8

Մի տարի հետո Միքայելյանն արդեն վորոշ
մասնագիտություն և փորձառություն էր ձեռք բերել
հաշվապահական գործում և մյուս հաշվապահներից
վոչ պակաս հ տությամբ կարողանում էր ստուգել
հաշիվները:

Սակայն, չնայած դրան, այժմ հիմնարկում ա-
վելի վատ էյին վարվում նրա հետ: Հիմնարկի վա-
րիչն էլ առաջվա սիրտլի ժպիտով չեր բարեկամ ընդ
հակառակը, նրան հանդիպելիս գլուխը շուռ էր տալիս
կամ չտեսնելուն դնում:

Իսկ գլխավոր հաշվապահը, վոր նրան վոչ մի
նկատողություն չեր արել մինչև այժմ, սկսել էր զանա-
զան սխալներ բռնել և ձեռքէ կաշաղակի պես կշկշալ:

«Արդյոք ի՞նչ պատահեց...» մտածում էր Միքա-

յեկանն ան ու դողով բռնված ու չեր կարողանում հասկանալ բանի ելությունը:

Ծանոթներն այլևս չեյին ասում, վոր կնոջը տեսել են Սերգեյ Միխայլովիչի հետ զբոսնելիս, ընդհակառակը, այս անգամ մի ուրիշի անունն էյին տալիս, մի բոլորովին անծանոթ մարդու, վորին նույնիսկ յուրյ տվին հեռվից: Դա մի բոլորովին ջահել, յերկարածիտ կոշիկներով մարդ էր և, յերբ նա հարցրեց կնոջը, թե եդ ի՞նչ մարդ է, վորի հետ ման և գալիս, կինը նեղացավ, արհամարհական արտահայտություն տվեց դեմքին և ձայնեց.

— Յես քեզ չեմ առել, վոր իմ բանին մի խառնըվի. ես ով ե, կն ով. ի՞նչ յեղավ, գերիդ եմ գառել, վոր շարունակ հսկում ես և յետևիցս ընկած՝ չես թողնում, վոր ազատ շունչ առնեմ: Եսքան ժամանակ յես քեզ եղպիսի հարցեր տվել եմ:

— Յես հեմ հետ եմ զբոսնել, վոր իրավունք ունենաս հարցնել:

— Ում հետ ել. վոր ման գաս. իրավունք չունեմ հարցնել, վորովհետեւ քեզ վրա վստահ եմ, դու յեկ պիտք ե այդպես լինես իմ հանդեպ:

Ամուսինը բարվոք համարեց լուել, վորովհետեւ լավ գիտեր, վոր կինը լեզվի տակ ֆնացող պտուղը չի: Յեթե ինքը տառն ասի նա հարյուրը կպտտասխանի և յերբեք չի զիջի դիրքերը:

Սակայն նրանց մեջ վեճը կրկին բորբոքվեց, յերբ մի որ ամուսինը խիստ ճնշված ու գլխիկոր վերադարձավ տուն: Այդ որը գլխավոր հաշվապահն հայտնել եր, վոր հիմնարկի վարիչը կարգադրել է

նրան կրճատել և յերբ ինքը բողոքել և այդ ապորի նի կրճատման դեմ, պատասխանել են.

«Դուք մասնագիտ հաշվապահ չեք, իսկ հիմնարկի համար այդպիսին ե պետք.»

— Հ'ըմ, մի տարի առաջ, յերբ վոչինչ չգիտեյի, մասնագետ եյի համարվում, իսկ հիմա, յերբ վարժվել, հմտացիլ եմ, ասում են մասնագիտ չես .. Ես ի՞նչ բան ե, սա պատճառաբանությունն ե .

Կանչում, գողգողում եր Միքայելյանը և ջղայնությամբ յետ ու առաջ քայլում սենյակում:

Արուսյակը լուռ եր և կարծես այդ լուրը նրա վրա վոչ մի տպավորություն չթողեց:

— Դու արի, այ կին, վաղը գնա Սերգեյ Միխայլովիչի մոտ և խնդրիր, վոր ինձ վերընդունի իմ պաշտոնում, — ասաց ամուսինը մոտենալով Արուսյակին:

— Յես այլևս նրա մոտ չեմ գնա ու չեմ խնդրի, նա ի՞նչ մարդ է, վոր գնամ ու խնդրեմ, — պատասխանեց Արուսյակը, աչքերը փայլեցնելով չարախինդ:

— Մինչև այժմ հրաշալի մարդ եր, հիմա հանկարծ վատացավ:

— Դու թող եդ անատամ քաֆթաոին, յես քեզ ուրիշ հիմնարկում պաշտոն կճարեմ, ավելի լավ պաշտոն...

Միքայելյանը տարակուսանքով նայում եր կընդն ու չեր իմանում ինչ ասի:

Ա Թ Ո Ռ Ը

— Հետաքրքիր մարդիկ շատ կան աշխարհում . վոմանք նրանցից իրենց դույնը մի քանի անգամ են փոխում կյանքի ընթացքում , վոմանք ել մոռանում են ամեն ինչ , յերբ տաք աթոռի վրա յեն նստում և աթոռն ամբողջովին փոխում և նրանց նկարագրերը : Այս վերջինների չարքին և պատկանում ահա Ս...ն , վորի հետ ծանոթացար քիչ առաջ և , վորի մասին պիտի պատմեմ քեզ , — ասաց ընկերս , յերբ մենք տեղավորվեցինք ակումբի այգում և պահանջեցինք յերկու չի : գարեջուր :

— Այո՛ , — շարունակեց ընկերս արմունկները դընելով սեղանի վրա և գեմքը դեպի ինձ մոտեցնելով , — այդ անձնավորութունն իսկապես վոր հետաքրքիր և և մեր աշխարհումը նման մարդիկ շատ ու շատ կլգտնես...

«Դրա հետ յես ծանոթացա Թիֆլիսում՝ 17 թվի սկզբներին : Թափառում եր անդործ , ալիւլի ճիշտ կըլինի ասել , Հեյի իմանում ի՞նչ գործով եր զբաղվում : Ուշադրութունս դրավում եյին նրա խելոք դատողութունները մարդկանց և աշխարհի գործերի մասին : Լավ եր խոսում , սիրում եր գրականությունը և այդ բնագավառում լայն տեղեկություններ ուներ : Մի

խոսքով , իմ խելքին մոտ մարդ եր , իմ բնավորությունն ել խոտ գիտես , վոր մեկին հավանեցի , կմտերմանամ հետը և բան չեմ խնայի նրան :

«Այն Ժամանակ յես ապրում եյի բավական աննպաստ պայմաններում , վոչ կարգին բնակարան ունայի , վոչ կարգին գործ : Ապրում եյի ծայրերը մի կերպ իրար բերելով , վոչ կուշտ եյի , վոչ բոլորովին սոված : Այդպես անցնում եյին որերը : Յերեկոները նա զալիս եր ինձ մոտ , միասին թեյում և դուրս եյինք գալիս գրոսնելու : Յերկուքս ել քաղաքական միեւնոյն հույզերով եյինք տոգորված , դժգոհ եյինք տիրող կարգերից և աչքներս դեպի հյուսիս՝ սպասում եյինք ինչ վոր բանի , վորը թեև անորոշ եր մեզ համար , բայց լավ եր թվում , հուսադրիչ...

«Ըստ յերեւոյթին , Ս...ն դառնում եր չափազանց ծանր պայմաններում , վորովհետեւ շարունակ դժգոհում եր իր կյանքից . լինում եյին որեր , յերբ նա մընում եր քաղցած և յես մասնակից եյի դարձնում իմ աղքատիկ ճաշին : Հաճախ ստիպված եմ յեղել դեռդեն ընկնել , այս կամ այն ծանոթից փող վերցնել , վոր կարողանամ ոգնել նրան : Այո՛ , նրա համար վոչինչ չեմ խնայել , վոչինչ...

«Լավ եմ հիշում , թե ինչպես ձմեռային մի ցուրտ գիշեր , յերբ յես վերմակիս մեջ պլլված աշխատում եյի տաքանալ և քնել , պատուհանս թիկացրին , յե՛ր դուրս նայեցի , ինչ տեսնեմ , ցրտից բոլորովին սառած , փողոցում դողդողում եր : Իմ հարցին՝ թե ինչո՞ւ յես այս ուշ գիշերին դուրս յեկել , հաղիվ արտասուքը զսպելով հայտնեց , վոր տեղ չունի գիշերելու...

իսկույն ներս հրափիրեցի և իմ փոքրիկ սենյակում,
լիք թախտի վրա տեղ ալի նրան:

«Այդպես եյին այդ որերը:

«Այդպես սահեց ժամանակը և խոշոր փոփոխու-
թյուններ տեղի ունեցան մեր քաղաքում: Թեև քաղա-
քական կյանքը փոխվեց, բայց իմ կյանքի մեջ փո-
փոխությունն այն յեղավ, վոր յես մի համեստ պաշ-
տոն ձեռք բերի և մինչև այժմ ել մնում եմ այդ պաշ-
տոնում: Չգիտեմ ինչի՞ն վերադրել, ճակատագրի՞ն,
թե՞ իմ սահմանափակ ընդունակություններին, յես
մնացի միևնույն աստիճանի վրա: Շատ ու շատ մար-
դիկ բարձրացան կյանքի աստիճաններն ի վեր, ու-
րիշներն, ընդհակառակը, ներքև սահեցին, բայց յես
մնացի միևնույն կետին, և հույս ել չկա, վոր այդ
կետն ինձ չարժի առաջ:

«Այդպես պատահեց ինձ հետ, իսկ թե Ս...ն ինչ
յեղավ, այդ ե հետաքրքիրը: Նա անհայտացավ և նրա
մասին յերկար ժամանակ բան չիմացա: Զարմանալի
անհանգստություն եր պատում ինձ, յերբ վերհիշում
եյի նրան, կարծես հարադատ յեղբայրս լինեմ:

«Քաղաքական դեպքերը, նոր կյանքն ու կենցա-
ղը կամաց-կամաց ավլում-սրբում եյին հինը, անցյա-
լի հուշ դարձնում հին որերն ու դեմքերը:

«Որերի այս գլխապետւոյն հորձանքում մարդս ա-
կամա կտրվում ե անցյալից և մխրձվում, մերվում
ե նոր, առորյա կյանքի մեջ: Բայց յերբ կրկին ես հան-
դիպում հին, մտերիմ դեմքերի, անցյալը նորից բարձ-
րանում ե մոխիրներից և իր մուսյլ կամ լուսավոր ե-
ջերը փռում առաջը:

«Այդպես պատահեց ինձ, յերբ մի ուր քաղաքի
գլխավոր փողոցում հանդիպեցի Ս...ին: Փոխվել է, և
ավելի թարմացել ու լցվել, հագին կանոնավոր շոր
կար, վայելուչ տեսք ուներ ու լուրջ: Չնայած, վոր
յես ուրախ ճիչերով մոտեցա ու պատրաստ եյի գիրկս
սունել վողջադուրեկու համար նրան, կարծես վաղուց
անհետացած հարադատ յեղբորս եյի հանդիպում,
բայց... մնացի ստուած, յերբ նրա դեմքի անկյունում
կախված գտա միայն մի փոքրիկ, պաղ ժպիտ...

«Ու մենք միայն բավականացանք իրար ձեռքը
սեղմելով:

«Քեֆս ու առողջությունս հարցրեց, և ասա հե-
ռացավ, ասելով:

— Շտապում եմ, ուրիշ անգամ կխոսենք...

«Ու նույն կիսատ ժպիտը շրթունքների արան-
քում պահելով՝ առաջ անցավ և ծածկվեց բազմության
մեջ:

«Կարծես քնից արթնացած, աչքերս բանալով, նոր
եյի գիտում շուրջս, ստուգելու համար՝ նա՞ յեր, լի՞ն
մի ուրիշ, ոտար մարդ, նա՞, այն մտերիմ ընկե՞րս...

«Մինչև հիմա վո՞րտեղ եր, ի՞նչ եր չինում այժմ,
ինչո՞ւ այդպես վերաբերվեց հետս... Ահա բազմաթիվ
հարցեր, վորոնք կրծում եյին ուղեղս, բայց մնում
անպատասխան:

«Յերկրորդ անգամ նրան տեսա ավտոմոբիլում
նստած, թղթապանակը թևին տակ, մեն-մենակ բազ-
մել, այնպես եր նայում շուրջը, վոր կարծես իշխում
եր բոլորի վրա, աշխարհն ամբողջ իրեն եյին տվել:
Նկատե՞ց ինձ արդյոք, հայտնի չե, բայց յես այնպիսի

տեղ եյի կանգնել, այնքան մոտիկ նրա սթոյին, վոր աչքերը չէյի կարող վերիպել: Ե՛հ, ի՞նչ արած, ո՞վ դիտե մարդն ինչ տաքուկ տեղ ե ընկել, վոր այլեւ կարիք չունի մեզ նման հասարակ մահկանացուներին նկատելու... ինչ արած:

«Յերբորդ անգամ պատահեցի նրան փողոցում: մեկի հետ անցնում եր, յերկարաճիտ, պսպղուն կոշիկներ եր հագել, քայլում եր ինքնախոտահ, հաղթապան զորավարի պէս՝ գլուխը բարձր, ձեռները մեծ-քին: Իմ սովորական զրոսանքս եյի կատարում: Սպասում եյի, վոր նա կտեսնի ինձ ու կբարեկ, բայց ո՞վ զարմանք, նա թեև տեսալ ինձ, բայց չբարեկեց: Գուցե ուզում եր, վոր ատաջ յես բարեկեմ, չզիտեմ, թե նա ինչ եր մտածում՝ այդ վայրկյանին, թեքես այնքան շատ ու շատ հարցեր կսյին կուտակիլս՝ նրա ուղեղում, վոր խիստ զբաղված եր... Սակայն փոստն այն ե, վոր ատանց բարեկելու անցալ, ինչպես անցնում են շատերը, վորոնք քեզ չեն ճանաչում և դու նրանց այնքան ես հետաքրքրում, վորքան փողոցի վորեւե ի՛ր կարող ե հետաքրքրել:

«Նրա մասին տեղեկութուններ հավաքեցի. պարզվեց, վոր անցել եր կուսակցության շարքերը և վարում եր պատասխանաւոր պաշտոն: Նրա պիտաւորած հիմնարկի մեջ ծառայում էր իմ ծանոթներից մեկը. վորն ինձ պատմեց զարմանալի և միաժամանակ անախորժ բաներ նրա մասին, թե ինչպես այդ հիմնարկին այցելողներն որերով հեղթ են կանգնում ու չեն կարողանում տեսնել նրան, թե ինչպես գոռոզ և պահում իրեն, ժողովների ժամանակ խիստ անբարտաւան,

ծառայողները վախենում են նրա մոտ ծախուն հանել: Լալ և վարվում նրանց հետ, ովքեր քծնում են, պլուխ խոնարհում և ստորաքարչ պտտվում են նրա շուրջը, Բայց ամենից հետաքրքիրն այն եր, վոր Ս...ն իր գրասենյակում կարծես թե ջոկովի գեղեցկուհիներ եր հավաքել — մեքենագրուհի կամ արձանագրուհի:

«Թե ինչ է կատարվում դուրսը, այս կամ այն մեքենագրուհու տանը, ինչ քեֆեր, որդիաներ են սարքվում, այդ արդեն խիստ գաղտնի յե պահվում և ծառայողներին չատ քչերը գիտենք...

«Յեւ այս պատմողը շատ խնդրեց, վոր լսածներս վուչ մեկին չհայտնեմ, վորովհետեւ յեթե իմացվի, կարող ե նա տուժել, Ս...ն մի բողբոջում կշարտի նրան փողոց:

«Իհարկե, յես հավատացրի նրան, վոր վուչ վորքան չեմ ասելու, բայց այդ ամենը շատ ճշող եյին, անսպասելի և անհավատալի:

«Ահա թե ինչ ե անում աթուր, — մտածում եյի յես ու զղվանքով հիշում նրա անունը:

«Մի որ ել լրագրում նորություն կարդացի Ս...ի մասին, վոր բյուրոկրատիզմի և այլ խայտառակ արարքների համար նրան վտարել են կուսակցությունից և ծառայությունից: Այս լուրը ե՛ւ՝ ուրախացրեց, և՛ տխրություն պատճառեց ինձ. ուրախացրեց, վոր նա ընկել ե բարձունքից, տխրեցրեց՝ վոր անարժան մարդ ե յեղել... Սակայն հետաքրքիր եր տեսնել նրան այժմ, բարձունքից ընկնելուց հետո, և յես հանդիպեցի նրան դարձյալ փողոցում. ձեռները շարվարի զըր-

սլանում, գլխիկոր ման եր գալիս, դեմքն առանց ստի-
րելու, գունատ...

«Ինձ տեսնելով, չփոթվեց, մի վայրկյան խեղ-
ճացավ, չգիտեր ինչ անելը: Յես սովորական բարես
տվի ու անցա: Հաղիվ յերկու-յերեք քայլ եյի արել,
յերբ մեկը բռնեց թևս և դժգույն աչքերով նայեց ինձ:

«Այդ նա յեր:

— Ա՛, բարե, ի՞նչպես ես:

— Ե՛հ, կամ ելի՛, ապրում եմ, — պատասխանեց
և քայլերիս հալասարկելով, բռնեց ինձ:

— Ելի նույն տեղումն ես պաշտոնավարո՞ւմ:

— Չե՛, — կմկմաց չփոթված, — հիմի ազատ քա-
ղաքացի յեմ, անդործների թիվն ավելացրել եմ մե-
կով:

— Վա՛, ետ վո՞նց յեղավ, — հարցրի զարմացած.
ցույց տալով, վոր վռչինչ չգիտեմ նրան հեռացնելու
մասին:

— Վո՞նց, ես աշխարհումն ամեն ինչ կարող ե
սլատահել, ախոր վերեն ես, վաղը ներքե, ես անի-
ծած աշխարհի բանն եղպես ե...

— Բայց, յեթե վերեւը չատ և տաքացնում ու դո-
ւոզացնում մարդուն, պետք ե ներքե բերել նրան. դո
չատ լավ ե ես աշխարհում...

«Իմ խոսքերը դյուր չեկան Ս...ին և նա տհաճու-
թյամբ շարժեց գլուխը»:

Սեղանակից ընկերս մի քանի րոպե լուռ մնաց և
դատարկեց զարեջրով լիքը բաժակը:

— Հետո՞, բա հետո ի՞նչ յեղավ, — հարցրի յես
անհամբեր:

— Ինչ պիտի լիներ, — շարունակեց նա, — հե-
տաքրքիր ե, յեթե դու լինեյիր իմ տեղը, կարե՞ղ եյիր
Ս...ին նման մարդու հետ դարձյալ մտերմանալ, դար-
ձյալ ոգնության ձեռք մեկնել:

— Բոլորովին, կթքեյի այդպիսի մարդու վրա և
կհեռանայի:

— Յերեակայի՛ր, վոր յես աչքպես չվարկեցի:
Հիմի նա ելի առաջվա պես զնում — գալիս ե մոտս,
թեյում հետս, նեղ ժամանակն ելի ոգնում եմ նրան,
մխիթարում...

Նրա աչքերը լի եյին անկեղծության ժպիտով և
յես սիրտ չարի հակաճառել:

1928 թ.

ՀՆԻՑ ՆՈՐԸ

Մեծ իրարանցում եր ընկել բանվոր Սարգսի տա-
նը: Իրերը դուրս եյին բերում, թոթափում եյին, փո-
շիներից մաքրում:

Չորսհարկանի շինության տակ, մեջքը կռացած,
կեսը հողում, նստել եր նրա կիսամութ նկուղը, վոր
յերկու փոքրիկ լուսամուտ—աչքերի միջով հաղիվ եր
կարողանում լույս աշխարհը տեսնել: Լույսի շողերը
դողդուղում, ինչ վոր բանից վախվիսելով ներս եյին
րնկնում ու մնում կիսաճամբին: Մտախուղը պայքա-
րում եր համառորեն նրանց դեմ և յետ ու յետ վա-
նում:

Գեմառդեմն աժղահա—աժղահա կանդնել եր պարո-
պանման մի սյատ, կանգնել եր ամբողջ հասակով և
արգելք հանդիսանում արեին ներքե նայելու:

Վերին հարկերի պատշգամբներից ամեն անգամ
ավելուցքի լաթեր եյին թոթափում կամ կեղտաջուր
թափում, ու Սարգսի նկուղի առաջ շարունակ թաց
եր, անմաքուր:

Ահա այդ կիսամութ վորջից Սարգսի բնտանիքը
սլիտի փոխադրվեր նոր կառուցված բնախորական տու-
նը:

Սարգսի հայրը, յոթանասնամյա Սիմոնը, կուզիկ
մարմնով, սպիտակամազ, դեմքին հաղար ու մի կըն-

ձիւ, մարած աչքերով մարդ, վոր հաղիվ եր չարժ-
վում, և վորի վոտները նկուղի խոնավությունից ծան-
ոսցել, շատ անգամ հրաժարվում եյին ծառայել նը-
րան, այժմ ձեռ ու վոտ եր ընկել, աշխուժացել եր ու
յնանդով լցվել: Իրեն պես պատափած կնոջ հետ փո-
շեթաթախ հին կապերուր դուրս տարաւ: Իսկ հայրը,
Սարգսի կինը, թեյի բաժակները և ուրիշ մանր—մունր
կրերն եր դասափորում դամբուլի մեջ:

— Մի խի անգամ չմոռանաք հա՛, վոր ել յետ
չդառնանք վերցնելու, ել չեմ ուզում տեսնել ես անի-
ծած տունը, — ասում եր Սիմոնը:

— Ա՛յ մարդ, եստեղ ենք մեծագել ու կյանք մա-
շել, եսպես շուտ մոռանա՞նք, — պատասխանեց պա-
սափը:

— Թող անիծվի՛ են կյանքը, վոր մաշվեց առանց
որ ու արե տեսնելու...

Ապրանքատար կառքը յեկաց դղրդալով ու կանգ-
նեց դռան առաջ: Միջից դուրս ցատկեց Սարգիսը և
արագությամբ բոլոր իրերը տեղափոխեց նրա վրա:

Ծեր Սիմոնը մի անգամ էլ մանրադնին դիտեց
նկուղի դատարկ անկյունները, և ամբողջ բնտանիքը
կառքի հետ միասին շարժվեց առաջ:

Նոր տունը գտնվում եր քաղաքի բանվորական
թաղամասում: Կարմիր կղմինդերով կառուցված մի
փոքրիկ շինություն եր չորս սենյակով, վորոնցից յեր-
կուսը հատկացրել եյին Սարգսի բնտանիքին: Յերկու
լուսավոր, հիանալի սենյակ, նոր ներկված, պսպղուն
հատակով և սպիտակածեփ պատերով:

Կարձես յերաղի մեջ յինեյին բնտանիքի բոլոր ան-
դամները, յերբ նոր բնակարանը մտան:

— Պա՛հ, ես ինչ տեղ ե, եսպիսի տեղ մի ժամանակ պանդին մարդիկն եյին կենում, մենք ո՛ւր...

— Ես խոմ մի աշխարհ բան ե հավքում, երբան լեն ու բոյ ե:

— Ել խաղեյինի աղախինը կեղտոտ ավելը վերելից չի թոթափի մեր գլխին...

Կահ-կարասիքը սերս բերին: Ի՞նչ ունեյին վոր, մի պահարան, մի յերկու փոքրիկ սօղուկ, մի դար ու փոս, սեւացած սեղան, մի յերկաթյա հասարակ մահ-ճակալ յերիտասարդ ամուսինների համար և յերկու ճոճառն թախտ՝ ծերերի:

Այդ բոլորը հաղիվ մի սենյակ կահավորեր:

— Ի՞նչ վեչչ ունեմ, վոր սենյակները լցնեմ, — տրոնջաց հարսը:

— Վոչինչ, Սաթո ջան, էդ ել կունենանք. հմի հլա սրանցով յուր պնանք, տեղավորվենք, հետո ամեն բան լալ կլինի, — սիրտ ավեց Սարգիսը, վոր թըռչունի թեթևությամբ կնոջն եր ողնում կահ-կարասիքը սենյակներում տեղավորելու համար:

Ծերուկ Սիմոնի աչքը խտտում եր նոր բնակարանի մաքրությունն ու պայծառությունը:

— Ես խոմ դրախտ տեղ ե, մեր աղա Մաթոսը մե-նակ ես տեսակ ռթախներ ուներ:

Մտմտում եր ինքն իրեն և շարունակ մի սենյակից մյուսն անցնում: Լուսամուտներից դիտում եր այն կանաչ տարածությունը, վոր փովել եր իրենց տան շուրջը, ուր թավիչի պես խռտն եր բուսեչ, իսկ կապույտ յերկինքը վերելից կախվել, ցուցադրում եր իր արեւոյ լանջը:

Ծերունին դուրս յելալ ընդարձակ պատշգամբը և կանգնելով կապույտ ներկած ճաղերի մոտ, ձեռքը ճակատին՝ նայեց հեռու-հեռու...

Հանկարծ նրան տիրեց մի անասելի տրամուլթյուն: Աչքերին պատկերվեցին հին որերը, անցյալ կյանքը, նոր թողած նկուղը, քանի՜ տարի յեր սպրեկ այդ մը-տայլ վորջում... Մի ամբողջ կյանք: Վերևի հարկում աղա հարստաները քեֆ եյին անում, իսկ ինքն իր ընտանիքով փոռում եր ներքեում: Հե՛յ դիդի աշխարհ, նա աթ հար սատանին, ինչ որեր եյին...

Իսկ այստեղ բռնորովին ուրիշ ե: Հրե՛ն յերկնքի կապույտում պատկերվում ե բարձրանիստ բիւրը: Արեւի շողերն առատորեն թափվել են, վոսկեծովի պես հուրհրատում են, ջերմացնում շենքը, պատշգամբը, սենյակները: Կշտին ուռենին ե բարձրանում սաղարթախիտ ու լայնածյուց:

Այստեղ դարուն ե, լույս կա, արեւ ու ջերմություն...

Սիմոնը կարծես նոր եր տեսնում կյանքը, բնության բարիքները: Բնությունն իր գեղեցիկ դռները նոր եր բանում նրա աչքերին: Առաջ այս լույսն ու պայծառությունը չկար, արեւն այսպես հրարձակ ու ջերմագին չեր շողում, կյանքը գեղեցկորեն չեր ցընծում շուրջը:

Ո՛ր, մի ամբողջ կյանք եր դուր տեղ մաշել ծերուկ Սիմոնը...

— Ի՞նչ ես փիքը անում, ա՛յ մարդ, ընչի՞ եղպես թթվել, կանգնել ես, յե՛կ, աչքալուտ արտ, — ասաց կինը, տեսնելով ամուսնու մտածկոտ դեմքը:

— Փիւքը եւմ անուամ, ա՛յ պառաւ, թե ընչի՞ մեր ումըը մաշեցինք են, ես անիծած հաւարնում, զո՛ւր տեղ մաշեցինք, — պատասխանեց Սիմոնը, զլուխը դմդմբացնելով:

— Ե՛, հմի նստեմ ու մտածեմ, թե ես ընչի ես պեւ եր, են ընչի ենպեւ, անցածը գնա՛ց...

— Զե՛, — հատաչեց Սիմոնը, — մեր ումըը ընչի՞ պիտի մաշվեր, մենք մարդ չեյի՞նք: Յանի մենք ել իրաւունք չունեյի՞նք ես տեսակ տեղ սարել:

— Խե՛, խե՛, վո՞նց կարայիր, փող ունեյի՞ր, անո՞ւն, հարստությո՞ւն...

— Հենց դրա համար ե ջիդրա դալիւ Ե՛, թե վո՞նց են դանգին հաստավիղները լեն ու բոլ սարում եյին, քեֆ քաշում, փորները տողացնում, իսկ մենք որ ու գիշեր բանելով մի կտոր հացի կարոտ քաշում...

1926 թ.

Ս Ո Ն Ա

1.

Մինչեւ սարի դռն անտառն ե իջնում կանաչ դորդի պեւ, իսկ փեշերին գյուղի արտերն են վոսկեվորվում արեւի տակ: Յորենը հասել ե արդեն. պտուղներով ծանրացած հասկերն սղասում են մանգաղի:

Զորակում ե բլուրն ի վեր գյուղի տներն են դեւ ու դեն նստած, կոնակը ժայռերին, թեւատարած ծառերի հովհարին տակ, խշխշացող ջրերի ափին:

Բլուրներն արեւից շիկնել են, գլուխները խոնարհած բարձրարեւծ սարին՝ շարք-շարք ձգվում են հեռու-հեռու:

Թռչունները սե կետերի պեւ հարվում են յերկնքի կապույտում կամ փաքրիկ խմբերով իջնում արտերի վրա, պահ մտնում հաւկերի արանքը, չարածձի ուլտույտներ դործում ու նորից թեւում վեր ու վեր:

Վերջալույսի ազոտ ցոլքերն են մարմրում, մթընչադն իջնում ե բամբակի պեւ փափուկ, տներն ու ժայռերը սեւանում են, ձեւերն ու գույները փոխվում, անարոշ կույտերի վերածվում:

Յերկինքը թանաքի գույն ստացած՝ նախշվում ե աստղերով, իր լանջը հսկում բլուրների կատարներին ու մնում այդպեւ:

Գյուղի մոտ մի կով ե աղիողորմ բառաչում, յե-
րևի նախրից յետ մնալով կոբցրել ե ճամբեն: Հեռու-
ներից լսվում ե շան հաջոցի մի թույլ ձայն, գյուղի
մյուս ծայրից մի ուրիշ շուն ել յեռանդով արձագան-
քում ե:

Արտերի միջից սպիտակ ճանապարհն ե ոճապը-
տույտ իջնում: Ամբողջ ուր չանդում աշխատելուց
հետո Մուշեղը վերադառնում ե տուն:

Ճանապարհը փեյինոտ ե, քիչ առաջ նախիրն ե
անցել. խոտի բազմաթիվ ծղոտներ կան թափթփված
այս ու այն կողմ, սայլի անիվների ափսոսներն են յե-
րևում իրար խնչածե ու ծուռ ու մուռ:

Գյուղի մոտ խնձորենու աղբիներն են ձգվում, վո-
րոնք իջնում են մինչև ձորում աղմկող վտակը: Պտուղ-
ների ծանրացած ծառերը կանգնել են թե-թեի ե
մութ ստվերներ դեհլ ճանապարհին:

Սոնան աղբյուրիցն ե դալիս: Ահա նրա արևխաչ
դեմքը, հասած խնձորի պես կայտառ ու կարմիր այ-
տերը:

Մուշեղը սիրալիր բարեկեց, Սոնան ժպտաց, քայ-
լերն արագացրեց ե հեռացավ:

«Վա՛հ, ինչ լավն ե շան աղջիկը...» հառաչեց
Մուշեղը ե հուզմունքից դողդողաց: Ծանր խնդիր
վճռող մարդու նման դեմքն ամփոփվեց, քայլերը դան-
դաղեցին, շրջապատն ամբողջ անդունացավ, մշուշ-
կերն արագացրեց ե հեռացավ:

Սոնան Բեգինենց Արշակի աղջիկն ե:

Մի ժամանակ Արշակը Մուշեղենց մոտ բառրակ
եր: Այդ այն ժամանակն եր, յերբ տակավին վոյջ եր

Մուշեղի հայրը, յերբ թագավորը թախտից չեր բն-
կել, գլուխում քրտալա կար, իր հայրն ել գյուղի ա-
մենից դուրսն՝ բեղերը սրած, ափահա մարդ, տունը
լիքը մալ - տալար:

Մուշեղը վաղուց եր աչքը դեհլ Սոնային, յերբ
լնքը դեռ չա՛տ ջահել եր, ձայնը նոր եր խապոտել, ու
թուխ, արեհար դեմքին պատանեկության կրակը վառ-
վում: Յերբ Սոնան, մի անուշիկ, թմբլիկ աղջիկ դա-
լիս եր իրենց տուն հորը մոտ, Մուշեղը պահում եր նրա
ճամբան ու խոսքի բռնվում նրա հետ:

— Սոնա, — ասում եր Մուշեղն իր հրաբորր աչ-
քերը կենտրոնացնելով նրա վրա, — յես քեզ պիտի
ստնեմ, դու անուշ աղջիկ ես...

Սոնայի այտերը կարմրում եյին, ամոթից աչքե-
րը խոնարհվում ե նա փախչում եր դոմը մաքրող հոր
մոտ:

Յերբ պտուղները հասնում եյին ու խնձորը վոսկե-
վորվում եր կանաչ տերեւների արանքում, Մուշեղը
Սոնային տանում եր իրենց այգին ե խնձոր քաղում
նրա համար:

Այդպես գլորվեցին որերը համրիչի հատիկների
պես, յերբ մի անգամ աշխատանքը թերի կատարելու
համար Մուշեղի հայրը կովեց Արշակի հետ ե նրան
դուրս արավ: Այդ ուրվանից ել կտրվեց Սոնայի վոտքը:

Մուշեղը մեծանում եր ու թեև հիշում եր Սոնա-
յին ու քաշում նրա կարոտը, բայց խույս եր տալիս
նրանից, ամաչում եր գեղամիջում կամ աղբյուրի մոտ
խոսքի բռնվել նրա հետ, ինքը զուրա Մոսինի տղան,
գյուղի են ունեւորը, վո՞նց խոսի իր նախկին բառրակի
աղջկա հետ:

Առաջ փոքր էյին, դեռ քիչ էյին տարբերում չարն ու բարին, Սոնայի հայրն իրենց մոտ եր աշխատում, են վախտը ուրիշ բան եր:

Հիմի Մուշեղի պատվին չեր վայելում...

Յերր նրա շրթունքներն աղվամազով բոլորովին սևացան, հայրը պոսկեց նրան: Հարեան գյուղից աղ- ջիկ բերին, իրենց տան հալասար, մի ունեւոր ընտա- նիքից:

Յեւ Մուշեղը մոռացավ Սոնային:

Ժամանակը փոխվեց, հայրը մահացավ, նոր իշ- խանություն, նոր մարզիկ յեկան գյուղը, կյանքը տակն ու վրա յեղավ:

Քյասիրները մարդամեջ անցան և գյուղն ու նրա պորձերը կամաց- կամաց ասին իրենց ձեռքը:

Այժմ Մուշեղի նախկին բառրակ Արշակը գյուղ- խորհրդի նախագահն է, իսկ Սոնան գեղի ամենից ակ- տիվ կանանցից մեկը: Հարկերը նշանակելու, վարելա- հողերը բաժանելու և գյուղական մյուս հարցերում Ֆեծ գեր են խաղում նրանք:

Մուշեղի աստղը թեքվել է, հողարածանման ժա- մանակ վատ հողեր տվին, հարկերն էլ շատ են նշանա- կում, քյասիրները ծուռ աչքով են նայում նրան:

«Յեթե Սոնային ասնեյի, հիմի ինձ ձեռք տվող չեր ըլի, Սոնայի ափին գեղատվետի նախագահը յես ել նրա փեսեն, գտակս ծուռ ման կզայի գեղամեջումը և աչքիս վրա ունք կա աստղը չեր ըլի...»

«Ախմա՛ր, ախմա՛ր... վշվում եր ինքնիրեն Մուշեղը և գլխին վայ տալիս:

«Սոնան համ լալիս ա, համ ել խոսքը կտրուն, աշ- խարքը հիմի նրանց ա, իմ կնիկն ըլի, վո՛ր աժե՛ր...»

Մուշեղի հոգուց մի խոր հառաչանք անցավ, ու մշուշված աչքերին նորից պատկերվեց ճանապարհի փոշին:

Աստղերը ժպտում էյին արծաթ աչքերով, լույսի նուրբ շերտեր ցանցնում յերկնքի լանջին:

Այգիները հալվեցին մութի մեջ: Տների շարքն սկսվեց հողի մեջ պղպած:

Ահա և իր տունը, ինչպես մի մութ ստվեր: Բակի անկյունում հորթն եր բառաչում կարտառից հայացք- ներ նետելով իրենից քիչ հեռու կանգնած մոր կողմը: Գոմչի ձաղը խրոնած վաղվղում եր բակի յերկայնքն ի վար, գետնին շաղ տված փեյինը հոտոտում, նորա- ծիլ պողերը քսում գերաններին, տրճիկ տայիս խն- թի պես:

Ճրագի տղատ լույսը հաղիվ եր սողսողում խըր- ճիթում: Մուշեղը ներս մտավ, նստեց թախտի վրա, արխալուղի ոճիքը դեն արավ, կոնակը թեք կերպով հենեց պատին, բեղարած վոտներն յերկարեց հանգու- տանալու:

Մթնշաղի մեջ պատկերվեց նրա լայն, արեա- ծբաղի աղոտ լույսը հաղիվ եր սողսողում խըր- հյուսված վիզը:

Մայրը նոր թխած հացիւր բերավ դաբսեց սեղա- նին: Կինը, Համեստը, ճաշի համար պատրաստած ու- տեղեղեն բերեց, կտրեկից պատրաստված ապուր, խա- չած գետնախնձոր, կանաչեղեն:

Մուշեղի հայացքը մի պահ բեկեռվեց կնոջ վրա: Փոքրիկ մարմին ուներ նա, բարակ-մարակ, դեմքը մեղրամոմի պես դժգույն:

«Հեյ վա՛խ, — մամտաց Մուշեղն ինքնիրեն, — կռներումս արջի չափ ույժ, ձեռներս երկաթ, մալ-տավարս բոլ, որ ու գիշեր բանում եմ, չեմ բեղարում, տուն եմ գալի՝ են լղարիկ — մեջիկ կնիկն է դեմս յեղ-նում, վոնց վոր վիզը վորը քաշած փետացած հալ...»

«Բա են մեկելը, Սոնեն, կրակ ու բոց ա, հասած խնձորի պես ա, խոսքն ու իրավունքն ել իրան ա...»

«Ախմախ Մուշեղ, վո՞նց ձեռիցդ բաց թողիր...»

Յե՛վ կենն աշտակ՝ս առեկի թվաց նրան, աշտակ՝ս ստարոտի ու խղճուկ...»

Ծառադով ճաշեց Մուշեղը, միանգամից մի քանի հաց կերավ: Այդ փարչից խմեց աղբյուրից նոր բեր-ված սառնորակ ջուրը, սրբեց թրջված բեղերը և դնաց սավարին աչք տալու:

Յերեկոյան շուտ քնեցին: Յերր Մուշեղը վերմակի նոթի վերցրեց պառկելու, Համեստն անկողնումն էր արդեն: Նա իդուր սպասեց, վոր ամուսինը գրկե իրեն, համբույրներով թրջե այրված թշերը, սակայն մարդը յերեսը հակառակ կողմը շրջեց և սկսեց խռբալ...

Թող Համեստը կծկվի անկողնի մի անկյուն, մաշ-վի ու մղձնի, աչքերից խուլս տա քունը, ու մնան ար-թուն հաղարարի մտքեր, այրող ու չար մտքեր...

2.

Համեստը չէր կարողանում Մուշեղի աշխատանքը կիսել աշտակ, ինչպես գյուղի մյուս հարսներն էլին ողնում իրենց ամուսիններին: Ֆիզիքապես ուժեղ, ժիր

ու շարժուն յերիտասարդին շատ դժվար էր ապրել այդ անկենդան աղջկա հետ և դրս համար էլ նրանց ամուս-նական կյանքը հետզհետե պղտորվեց, մանավանդ, յերր յերեխա չունեցան և ժամանակներն ու պայման-ները փոփոխվելով ավելի ևս կարիք դրացվեց աշխա-տող ձեռքի:

«Համեստը չրեր է, — ասում էլին գյուղի կանայք, — մեջքը թույլ, կոներումն ուժի կտոր չկա, վո՞նց կա-րա երեխա ծնել...»

Ու յերիտասարդի սիրտը դառնանում էր, յերր տեսնում էր գյուղի մյուս հարսներին առույգ ու ժիր, ամեն մեկը փոքրիկ յերեխաներով շրջապատված, ժըպ տուն ու շարժուն:

Մուշեղի մայրն էլ հավան չէր հարսին, վոչ դործն էր հավանում, վոչ շարժ ու ձևը:

«Հենց իմանաս չունչը պնչից դուրս է գալի՝ են-պես է շարժվում, էլ ինչ հարս, վոր չրեր է, անստուգ: Խեղճ երեխա բախտը չբանեց: Ուրիշների տանը մի քանիսն են ճըլլում, իմ տանը մեկն էլ չկա, վոր վրեն նայեմ ուրախանամ: Ոջախս մեռելատան է նման...»

Այդ բոլորը գիտեր Համեստը և ա՛հ ու դողով էր անցկացնում իր որը: Ուտեին ու խմելը կարգին չէր, քուն ու դադար չունեւր, մաշվում էր՝ աչքը միշտ հո-րանց տուն:

Հորանց գյուղն էլ բավական հեռու, գնալ-գալն ուշ-ուշ էր լինում:

Վերջին ժամանակներն էլ Մուշեղը հակառակի պես հաճախ էր պատահում Սոնային: Կարծես թե Սո-նան ճամբա յեր պահում նրան, վոր պատահի, ցույց

տա իր գեղեցկութիւնը, վոր հիմա նա եւ բատրակ Արշակի աղջիկը չի, վորին Մուշեղը մի ժամանակ լայկոյ չեր անում գեղամիջում հանդիպել, հիմի թող Մուշեղն երբի, պատուովի, վոր պատկէկեց համեստի նման չորացած—փետացած աղջկա հետ, միտամ թե իրեն պէս դանդիկն աղջիկն առով, հիմի թող վայ տա գլխին...

Արեւը յերկնքից կրակե ասեղներ եր ցանում վար: Բզեղները գես-գեն եյին վազվզում մեծ հաճուքով վայելելու արևի ջերմութիւնը: Յերկնքը միացել եր անտառներէ կանաչին և դարձել կապույտ մշուշ: Հընձած արտերում կաքաշներն եյին յերամով չըջում ցորենի հատիկները պողելու համար:

Գլխին ծիրանեգույն շոր փաթաթած, սև մագերի փնջերը ճութերից առկախ, Սոնան ուտելիք եր տանում հնձիօրների համար:

Մուշեղն եւ, վոր իր արտն եր գնում, հանդիպեց նրան հանդերի ճամբին:

— Սոնա', ինձ մոռացել ես, միտքդ եւ չես գցում հէջ,—ասաց Մուշեղը կտրելով նրա ճամբան:

— Մոռանալու կամ միտք գցելու ինչ հաշիւ ունեմ, դու ուրիշ մարդ, յես ուրիշ,—պատասխանեց Սոնան և փորձեց առաջ անցնել:

— Մնա քիչ, քեզ ասելիք ունեմ:

— Ինչ պիտի ասես վոր, բա մի ժամանակ, յերբ գեղի զոռբան եյիր, Ի՞նչի եղպես քաղցը չէյիր խոսում հետս:

— Են վախտն ուրիշ եր, Սոնա, հիմի ուրիշ, հիմի յես քյասիրացել եմ, դու զոռբա դառել:

— Հա', հա',—ծիծաղեց աղջիկը ցույց տալով իր ձերմակ ատամները,—քյասիրացել ես վո՞նց չես, զոռբա Մոսինի տղեն քյասիր, որական քանի՞ գլուխ տա՞վար ես դուրս բերում հանդ, քանի՞ լծկան անասուն, քանի՞ վոչխար... Թիւ ու հաշիւ կա՞, հըմ, քյասիրացել ա խեղճը...

— Հիմի եղքան չկա, Սոնա', աչքիդ եղպես ա երեւում, անունս ելել ա, համա մեյդանումը բան չկա, քո աղիդ արև Սոնա ջան...

— Եղ վո՞ր որմանից քեզ համար Սոնա ջան դառա, բաս կնիկ ունեցող մարդն ուրիշ աղջկա հետ ջանով կխոսի:

— Յես կին ունեմ, դրուստ ա, համա Սոնա ջան, ինչ քեզանից պահեմ աստծուց, աչքս ելի դու յես: Գիշեր-ցերեկ քու մասին եմ մտածում, սերս քեզ եմ պցել, իմ ջիւղարն ես դու, Սոնա'...

Մուշեղի գեմքը դարձավ հնոց դրած պղինձ, աչքերը պղտորակցին հուզմունքից, ձեռները դողում եյին, ջանը կրակ եր ընկել այրում եր:

Մինչ Սոնան ժպտում եր շարունակ և աչքի տակով նայում: Ձգիտես այդ ժպիտը հեղինա՞նք եր արտահայտում, թե ինքնաբաւականութիւն:

— Չե, Սոնա, դրուստ եմ ասում, յես իմ աղիդ արև: Մտել ես սիրտս, հանդիստ ու դադար չես տալի...

— Բա ամոթ չի՞, կնիկ ունեցող մարդը խալխի աղջկա ճամբեն որը ցերեկով բռնել ա, չի թողնում դնա, տեսնողն ինչ կմտածի:

— Հէջ մարդ եւ չի տեսնի, Սոնա ջան, վախիլ մի, ո՞ւմ ինչ բան, թե քեզ հետ խոսում եմ:

— Ի՜նչ քո կնիկն ինձանից լսվել չի⁶, ինչ պահան
հարս ե Համեստը,—պատասխանեց Սոնան և աչքերը
խորամանկորեն վերցնելով ավելացրեց, — հիմի քեզ
սպասում ա խեղճը, կարոտդ ա քաշում...

Յեվ առանց պատասխանի սպասելու, ճարպիկ
վոսոյունով թռավ Մուշեղի մոտից և արագութեամբ
չարունակեց ճանապարհը:

Մուշեղը բավական յերկար նայեց հեռացող աղջը-
կա յետեից, վարի ծիրանեղուն զլխաչորը նշմար-
վում էր դեղնած արտերի արանքում:

«Վահ, տես վո՞նց ա ձեռք առնում, ծաղրում շան
աղջիկը, միթամ թե հեչ բանի նման չի կնիկս, ուզում
ա թանգ ծախել իրան, համա յեթե իմը լինե՛ր... ե՛րբ,
յեթե իմը լինե՛ր, ել գլխիս փափախին ծուռ սոռոց չե՛ր
ըլի, սարի պես թիկունքիս կկանգներ, ու ելի են Մու-
շեղը կլինե՛յի...

Յեվ նա հանդարտ առաջ շարժվեց մտքերի ծովում:

3.

— Երեխա չունեմ, վոր քոմակ անի ինձ, մերս ել
պառավել ա, կնիկ ունեմ հեչ բանի պետք չի, չգիտեմ
ինչ անեմ, իսկ նալոզներն ել զոռում են, հա զոռում,
տալիս եմ, տալիս, պրծնում չկա, նալաթ չար սատա-
նին...

Տրոնջում էր Մուշեղը իր մոտ ընկերների շրջա-
նում, յերբ նրանք կիրակի օրերը հավաքվում էյին
գյուղի մեյդանը զրուցելու: Ամեն մեկը նրանցից իր
դարդն էր պատմում, բոլորն ել գյուղի նախկին ունե-
վորներից:

— Դրուստ վոր դժվար ա քո բանը, ախպեր: Ար-
չակն ել հիմի դեղսավետի նախագահն ա, քո հին բառ-
րակը, քեզ լա՛վ կղզի...

— Հիմի խոսքը նրանց ա, մերը դնա՛ց...

Մուշեղը տուն էր գալիս հոգնած, բարկացած, ու
իր հերսը թափում էր կնոջ վրա: Մի բան պակաս լի-
ներ, կովերն ուշ կթեյին, կաթը թափվեր կամ տավա-
րը սոված մնար, կինն էր մեղավոր, նա պիտի դառ-
նար քափության նոխաղ...

Ամուսինն աչքերը լարում էր, բղավում, թքում և
աժեն տեսակի հայհոյանքներով ներկում կնոջը: Աչ-
քերը արտասուքով լցված կինը վեր էր կենում, գնում
կծկվում էր տան մի անկյուն, թրջված հավի պես
ամբում:

Մայրը իզուր խրատում էր վորդուն, թե մեղք է,
բավական է այդպես չարճարի կնկան:

Ու մի անգամ ել, յերբ Մուշեղը հնձում էր իրենց
տրտը, մայրը նախաճաշ բերավ և մայր ու վորդին
նստեցին արտի միջում մենակ կանգնած բաղձամյա
թթենու տակ նախաճաշելու:

— Այ՛ տղա, բավական չե՞ կնկատ դադիս, խեղճը
լալով հալ ու մաշ յալավ:

Մուշեղը լուռ էր և ախորժակով ծամում էր հացի
պատառը:

— Ի՞նչ ես ուզում խեղճ անասունից,—չարունա-
կեց մայրը վրդովված, — սրտովդ չի կնիկդ, ինչ ա-
րած, մեր նամուսն է պիտի քաշենք: Իմ մարդն ինձ չի
սիրում, ասում ա կինդ, աչքից դցել ա, ծուռ ա նա-
յում, տրորում: Կամ թե չկամ մեկ է նրա մոտ: Յերե-

սովն են տալիս, թե չբեր եմ, բայց յես մեղավոր եմ, վոր աստիճան երեխա չի տալիս... Լալ ա, վոր երեխա չունեմ, կգնամ մեր գեղը, հորս տանը կաշխատեմ, հալրաթ մի կտոր հաց ձեռք կընկնի, կուտեմ, գինջ կաղրեմ, ել մարդուս գելու աչքերի նման հերսոտ աչքերը չեմ տեսնի: Թող խալիսը մեղադրի նրան, վոր կնիկ ա բերում տուն, դադրը չի խմանում, տանջում ա, ու վերջն ել ճամբուս գնում: Թող խալիսի մոտ խոյտառակ ըլի, ասում ա, թե չե՝ եսպես ումրս մաշվեց, որ ու արե չեմ տեսնում...

— Թող գնա, ձեռքն ո՞վ ա բռնել, թե ուզում ա, —ասաց Մուշեղը ջղայնացած:

— Ամոթ ա, այ բալամ, վատ ա, թե լավ, մեր աբուռն ա, պիտի քաշենք, թողնի—գնա, խալիսին ինչ ջուղար կտաս, ել քեզ ո՞վ աղջիկ կտա...

Այս խոսքերը, սակայն, հագիվ լսեց վորդին, վորովհետև վերջացնելով նախաճաշը, նա վեր եր կացել և մանդաղը ձեռքին անցել աշխատանքի:

Թեև պառավի սիրտը շատ եր կտալի, վոր յերեխա չունի Համեստը և ուրիշների նման առույգ ու ժեր չի, բայց չեք ուզում կռիվ—դալմադալ գցել տանը և խայտառակ լինել խալիսի մեջ: Տղի ասածն—ասած եր, արածն՝ արած, տամարը ծուռ, ջանով աղա, ինչ ուզեք՝ կաներ, յե՞րբ եր մոր խոսքին մտիկ տվել, վոր հիմի մտիկ տար:

Ու վշտալով, հառաչելով նախաճաշի մնացորդները փաթաթեց չորի մեջ և ուղղվեց դեպի տուն:

«Ջհանդամը թե գնում ա, լավ ա, թող իր վոտովը գնա, —մրթմրթում եր Մուշեղն ինքնիրեն՝ մեքենայի

արագությամբ շարժելով մանդաղը և ամեն մի զարկին մի բուռն հասկ պոկելով,—մի բան ել վրեն կտամ, մալից—տավարից, հաջաթ չի, թող փաստիուսեն համաքի գնա, ինչ ուզում ա, թող անի, միայն թե ուխը չտեսնեմ, թե չե, ախպեր, ել սիրում չեմ, խոմ դուռով չի՞...»

«Բա ես ինչ բան ա, վոր ելի սերս գցել եմ Սոնային, որ ու գիշեր սրտումս յեռում ա շան աղջիկը, հենց իմանաս թուղթ ու թալիսման են արել, ձեռ ու վոտս կապել... Համա ինքն ել ա ուզում, հա՛, թե չե, ինչի՞ միշտ սաստ ա դալի, ծիծաղում ա, կաբժրում, քեֆը դալիս ա, վոր զրից եմ անում հետը...»

«Են որր յես ելի տեսա նրան ջաղացների մոտ. ելի խոսեցի հետը, ավելի սիրով եր, դու կին ունես, ասում ա, կին չունենայիր՝ ուրիշ բան եր... Ուզում ա ասել, վոր, յեթե կնիկդ թողնես, կարող ա քեզ առնեմ... Ախմախ պիտի ըլի մարդը, դգմի գլուխ պիտի ունենա, վոր չխմանա, թե ինչ և ուզում ասել:

«Հե՛յ, հե՛յ, — հրճվում եր նա ինքնիրեն, ավելի ու ավելի թափ տալով մանդաղի զարկին,—գեղասովետի նախագահի աղջիկը տունս կբերեմ, տո՛ւնս... Թշեղդ ուտեմ Սոնա ջան»...

4.

Մի կիրակի Հոռմեստի հայրն յեկավ աղջկա տեսու թյան: Վերջերս չուտ—չուտ եր գնում—գալիս, վորովհետև ձեռն լավ գիտեր, վոր իր աղջիկը խորթ արարած և դառել Մուշեղի տանը:

Մի քանի անգամ խրատել և փեսին, սպառնացել, բայց նա մնացել և անդիջում:

— Նրա սիրտը քնար ան, ափի ջան, բան չի ողնի. քարի միջին հողի կա, նրան մոռ, ինչ ուղում ես ասա, նրա մոտ մեկ է: Ավելի լավ կլինի ինձ սաղ-սաղ թաղես, քան թողնես ետեղ: Ել չեմ կարող դիմանալ...

Աղաչում եմ Համեստն իր հորը: Սակայն վերջինս հին որերի մարդ էր, ամոթի-արուսի տեր, նրա համար հեշտ չէր խալիսի բերանն ընկնել, խայտառակվել:

Այս անգամ աղջիկն ափելի կտրուկ դրեց հարցը, թե՛ ափի ջան, յես ել ետեղ մնացողը չեմ, մի ճարարեք, տղատեք ինձ: Ել վսեմ մնամ, յերբ մարդս յերևույս ա տալիս, թե յես անպետք բան եմ, յերեստ չեմ կարող բերել, կնկա նման չեմ... ափի՛, լալիս եր Համեստը ամոթից դեմքը ծածկելով, — բա ես ասելու բան ա՞, բա յես մեղավոր ե՞մ, վոր աստված երեստ չի տալիս... Չե՛, ափի ջան, իմ մարդն ինձ ասելով ասում ա, սերն ուրիշին ա դցել, գեղասավտի նախադահի աղջիկն ա ուղում, գիշեր-ցերեկ նրա մասին ա մտածում, քնի մեջ նրա անունն ա տալի:

«Յես ինձ կտպանեմ, եղ տեսակ մարդի հետ չեմ ապրի...»

Հայրն ափելի վճռական ու կտրուկ խոսեց փեսի հետ և այս անգամ վերջինս պարզ կերպով հայտարարեց, վոր լավ կլինի բաժանվեն:

Սակայն Համեստի հայրը կողի ընկալ և եծան դրնով չզիջեց իր գիրքերը: Դես ընկան-դենը, ուրիշներն ել միջամտեցին և բավական դաժմադալից հետո վճռեցին հարցը:

Մի կով, մի դոմշու ձագ, հինգ վոչխար և քսան փուլ ցորեն տվեց Մուշեղը և ճամբու դրավ Համեստին:

Իյուղում մի քանի որվա խոսակցության առարկան Մուշեղի ընտանեկան կյանքն էր: Ամենքը քննում, վերլուծում, հաստ ու բարակ եյին անում խնդիրը: Մի քանիսը թունդ կերպով հայհոյում էին Մուշեղին, թե Մուշեղը աննամուս մարդ է, հարամ է այլևս նրան աղջիկ տալը: Ինչ աղջիկ, վոր գնա նրա տունը անբախտ կլինի, վայ կտա գլխին ու կհեռանա: Մի մասը լուր քննադատում էր կատարված յերևույթը, իսկ Մուշեղի բարեկամներն արդարացիում էյին նրա քայլը՝ պատճառաբանելով կնոջ չբերությունը:

Պառավ նանը տխրել էր և ամոթից չէր խմանում վո՛նց յերես գյուղամեջը:

Թեև կնոջից բաժանվելը բավական թանկ նստեց Մուշեղին, բայց նա վստահ էր իր ուժերի վրա:

«Լալն են եր, վոր հողիս աղատեցի, ասում եր նա ինքնիրեն, յարաբ Սոնան ուրախացել ա՞՞ թե չե: Հիմի ել կնիկ չունեմ, ել խանդարող չկա, հիմի յես աղատ եմ Սոնա ջան, աղատ ինչպես յերկնքի դուշ... Հիմի խոսքը քոնն ա, բախտիս բանալին ձեռքումդ ա, իմ աղիդ արև Սոնա ջան...»

5.

Մուշեղը փնտռում էր, փնտռում ու չէր կարողանում պատահել Սոնային, իսկ յեթե հանդիպում էր, դեռ մոտ չեկած՝ Սոնան փոխում էր ճանապարհը և արագ քայլերով հեռանում:

Մուշեղը չէր կարողանում հասկանալ, թե ինչո՞ւ ասո՞վ չուտ-չուտ կարող էյին պատահել և խոսել, իսկ հիմա, յերբ ուղում է սիրտը բաց անել Սոնային, մոտ չի դալիս...

Սրբգործ ամառն է Սոնան: Բա առաջ ինչո՞ւ է չեմ
ամառում, չե՞ վոր առաջ Մուշեղի ձեռ ու վորը կապած
եր, չե՞ր կարելի: Հիմի խոմ Մուշեղն աղատ է, ինչո՞ւ
պիտի ամառի Սոնան վոր...

Մտածում եր, մտածում Մուշեղը, ու չե՞ր կարո՞-
ղանում պարզել խնդիրը:

Ուղում եր Սոնայի աղպականների հետ խոսել,
մարդ ուղարկել հոր մոտ, բայց վախենում եր փչաց-
նել դործը, վորովհետեւ կարող էին մերժել և ամբողջ
գյուղն իմանալով իր մտադրութունը՝ ծաղրի առար-
կա պիտի դարձնե՞ր նրան:

Գյուղացիներին իմացավ, վոր Սոնան արդեն նշա-
նած է ճարել, Բագվում բանվորություն արած և գյուղ
վերադարձած չափուռ Սահակը, վորի հետ Սոնային
չառ են տեսել քչիչալիս...

Իր մոտիկ ընկերներին մեկն էլ հաղորդեց, վոր
մթամ թե գեղի բալչեիկները տեսել են, վոր Սոնան
Մուշեղի հետ հաճախ զրուց է անում, հորը խաբար են
տարել, հերն էլ, Արշակը, աղջկան մի լա՛վ հայհոյել է:

Մթամ թե ընկերներին դյուր չի գալիս, վոր Սո-
նան զոռքաների հետ զրուց է անում...

Յե՛վ են որվանից էլ Սոնան փոխվել է, չի ուզում
Մուշեղին տեսնել:

Այսպես խոսում էին և Մուշեղը տանջվում եր,
չե՞ր իմանում ինչ անի: Ուզում եր պատահել Սոնային
և անձամբ խոսել հետը պարզելու համար բոլոր լսած-
ները: Զեռները շալվարի գրպան՝ չափում եր գյուղի
ճամբեքը, մալու աչքերով շուրջը նայում: Մոռյ
ամպ եր իջնում հոգուն, յերբ վերադառնում եր ձեռ-

նանային: Լուռ ճաշում եր, մոր հետն էլ քիչ եր խոսում:
Իրիկունները նստում եր տան առաջ ձգված հաստ դե-
րանին, ձեռն յնրեսին՝ նայում ինչ վոր տեղ: Հետո
զալիս եր ու փոփում անկողնի վրա, խոճրում մինչև
լուսածայ:

Մայրը ձեռները կցում իրար, վշվշում եր ինքն-
իրեն. «Աշխարհը խաբար յեղավ, մեր գործերն էլ թարո
են գնում: Մեր գյուղալիմ հոգերն առին, նախդ-նախ-
դի յետեից գալիս ա, հարսն էլ տնից գնաց, ևսակ
մնացել ենք բարիչան: Տղես միշտ թթված ա, միտք է
անում իմ խեղճ, արևոտ տղեն, մի լավ, դուշախ հարս
երեմ, քոմակ անի, ուրախություն պի տունս»...

6.

Անտառները դեղնել են աշնան ներկից: Տերեւները
խշրտում են և վողբում իրենց մահը: Տերեւներն իրենց
դիրքերը լքելով հանձնվում են քամուն, վոր քշում է
նրանց իր ուղած տեղը: Արտերի դեղնությունը տեղի
յե տվել սեխն, մի հուժկու ձեռք նրանց յերեսը չանկուել
է ահոս առ ահոս:

Յերբեմն գորշ վերաբկու յե հագնում յերկինքը,
յերբեմն էլ արեւի շառ ցուքերով վոսկեորվում:

Հնձվորների ուրախ յերգը վաղո՛ւց հանդավ բլուր-
ների վրա:

Իսկ վերեից լեռն է հսկում մռայլ աչքերով, գլու-
խը թաղած մառախուղի մեջ:

Յերբ աշնան վտիտ արեւն իջավ բլուրների կոնակը
և իրիկունը փոեց իր մութ թևերը, Մուշեղը դեռ աշ-
խատում եր իր աչքում, ցանկապատի ցցերն եր ամբաց-
նում, վոր տալարը չկարողանա ներս մտնել:

Գյուղի աղջիկները կշկշալով անցնում էին կժե-
րով բեռնավորված, բոթբոթում իրար և քրքջում ու-
րախ:

Մուշեղի ականջին ղնդում էին այդ արծաթյա
քրքիջները և նա մռայլվում էր, հոգին ամպերով ծածկ-
վում: Ա՛խ, յեթե Սոնան լիներ այնտեղ, նայեր նրա
սևուկ աչքերին, սիրտը բաց անե՞ր...

Յանկապատի արանքից ճանապարհը ցույց տվեց
իր ամայի, դորձ դեմքը:

Կանաչազուրկ ծառերը կանգնել էին վորբացած և
նրանց չուրջը մուժ ստվերներն էին սողոսկում:

Մուշեղը փայտյա ցցերի չուրջը ճյուղերով հյու-
սեց, հետո դուրս յելավ այգուց՝ ամրացնելով ցախե-
րից շինված դուռը:

Ծիրանեդույն գլխաչորը պատկերվեց ճանապարհի
մթնշաղում և Մուշեղի սիրտը խփեց մուրճի պես:

Կտրեց Սոնայի ճանապարհը, հուլմունքից հաղիվ
եր շնչում:

— Սոնա, ո՞ւր ես, ա՛յ անաստված, կարոտիցդ
այրվեցի, ել հալ չմնաց...

Սակայն աղջկա դեմքը մռայլ էր, աչքերը բարկու-
թյան կրակով այրվում էին:

— Ել հիմի յես կին չունեմ, վոր պատճառ բանես,
հիմի աղառ կարող եմ խոսել քեզ հետ...

Բայց խոսքը Մուշեղի բերանում կիսատ մնաց:
Սոնան ուժգին շարժումով հրեց նրան մի կողմ և ցա-
կոտ շեշտով ասաց.

— Գնա՛, աննամուս, ժամանակի հետ ուզում ես
չապիկդ փոխե՞լ, յես զուրբաների հետ դորձ չունեմ...

Յեվ արագ քայլերով շարունակեց ճամբան:

Իսկ Մուշեղը դիխին ծանր հարված ստացող մար-
դու պես չշկլված՝ մեխվել մնացել էր տեղն ու տեղը ու
հեռ իմանում ինչ անի...

1928.

ԱՐԵՎ ԱՂՋԻԿԸ

Արևի պես պայծառ աղջիկ եր Մարոն, դեմքին գարնանային թարմություն, քայլում էր թեթև՝ ինչպես զեփյուռն է սահում, աչքերի մեջ միշտ ժպտ կար, հուրհրան ժպիտ:

Նրանց սեյյակն եյի վարձել անցկացնելու համար ամառվա արձակուրդս: Կանաչագեղ բլուրի լանջին, ծառերի արանքում փեթակի պես նստել էր իմ սենյակը բարձր-բարձր սյուների վրա:

Պատշգամբից մի հիանալի տեսարան է բացվում: Ներքեն ամսեյի պես հովիտն է, կանաչագեղ հովիտը, վորի միջից անուշ խշշոցով հոսում է լեռնային վտակը՝ արծաթե յերիզի պես պսպղալով ծառերի արանքում: Վերևը լեռներն են ձգվում, անտառածածկ լեռները և կապույտ մշուշի պես յերկինքն է իջնում նրանց վրա ու ինչպես լուսաշաղախ աչք՝ շարունակ քեզ է հետևում ու ժպտում:

Պատշգամբիս առաջ մի փոքրիկ, մարդաշատ պուրակ, ծառերով յեզերված: Բազկատարած ծառերը կարծես աղոթում են կամ ինչ վոր դյուրթական մաքից մխիված՝ սպասում ինչ վոր բանի:

Բլուրն ի վեր վայրի կակաչներ, նարգեսներ և ապրեմ-չապրեմներն են պսպղում, ապրելու մե ժապավենի պես ձգվում խոտերի մեջ:

Փիչ հեռու տանտիրոջ քարաշեն տնակն է, փոքրիկ լուսամուտ-աչքերով, բակում հաստ գերաններ կան դարսած, վորոնց մոտ սպիտակամորթ, ճակատին սև բաշ շունը կողքին թավալել ննջում է:

Մարոն աղբյուրից մի դույլ ջուր բերավ և յեկավ սենյակս մաքրելու: Նրանց տանը վոչ վոք չկար: Տղամարդիկ գնացել էյին հանդ, իսկ մայրը կաթ ու ձու յեր տարել յերկու-յերեք վերստ հեռու գտնվող բազարում ծախելու:

— Մարո, այսոր ինչո՞ւ մայրիկիդ հետ չես գնացիլ բազար:

— Յերբ մորս բեռը շատ է լինում, գնում եմ հետը, այսոր քիչ եր, դրա համար ել չգնացի,— պատասխանեց Մարոն կենսուրախ և թրջելով լաթն սկսեց մաքրել սենյակս:

Հագել եր կապտավուն շրջագեստ, վորի տակ վետիկտում եր նրա լիքը կուրծքը: Բնությունը նրան պարզեց եր մի փարթամ, գեղաշեն մարմին՝ ներդաշնակ գծերով ու ձևերով:

Նայում եյի նրան հիասքանչ, ինչպես նայում էս տաղանդավոր նկարչի նկարին:

Հենց յեկած որից մենք մտերմացանք իրար հետ և խոսում էյինք ազատ՝ ինչպես վաղեմի ծանոթները.

— Յերբ պիտի մարդու գնաս, արդեն հասունացել ես, Մարո:

— Հեչ ել չեմ գնա, եսպես ավելի լավ է,— ասաց նա և վոտով թաց շորը տորելով հատակին՝ իր կյանքով ու լույսով լի աչքերը հառեց ինձ վրա:

— Իսկ դու ինչո՞ւ չես պսակվում, քո մասին չես մտածում, իմ դարդն ես քաշում:

— Դե՛, յես ծերացել եմ, ինձ ո՞վ կտռնի:

— Ծերացել ես, խե՛, խե՛,— քրքշաց Մարոն լիաթոք,— քանի՞ տարեկան ես:

— Դո կարծիքով քանիսը կլինեմ:

— Շատ-շատը քսանհինգ-քսանվեց, չե՛:

— Այդքանը հաղիվ լինեմ, Մարո՛, բա դա շատ չի՞:

— Դա շատ լավ տարիք է, թեև մեր գյուղում եղ հասակի մարդիկ արդեն մեկից-յերկու յերեսա ունեն:

— Դրա համար եմ ասում, վոր ծերացել եմ:

— Դե վոր եղպես ե, շուտ պսակվիր, վոր չծերանաս,— բացականչեց Մարոն և նորից թրջեց շորը:

Մի անդուսպ սարսուռ սահեց մարմնիս մեջ, բռնեցի նրա թեղ և փորձեցի համբուրել: Նա կամացուկ հրեց ինձ մի կողմ և անաց.

— Հը՛, եգ ինչեր ես անում, հերս վոր տեսնի կտոր-կտոր կանի քեզ:

— Հորիցդ չեմ վախենում, Մարո՛, Վանոյիցն և մ վախենում միայն, քո սիրելի Վանոյից... — պատասխանեցի յես հեգնանքով:

Մարոյի աչքերը լրջացան և շողացին չարախինդ:

— Բաս ինչ, Վանոն քեզանից դուշադ է, կարող ե մի ձեռքով քեզ գետին գլորել:

— Հը՛մ, Վանոյիդ շատ ես ուռեցնում, նա լո՛ւն ուժ ունի վոր, ծախ պես վախկոտ, յիթե վրա տամ, ով գիտե մինչև ո՞ւր փախչի...

— Հո՛յ, հո՛յ, շատ մեծ կարծիք ունես քո մասին, քաղաքացին գյուղացուց ավելի ուժ ունենա՞մ. յես կարող եմ քեզ գլորել, ո՞ւր մնաց Վանոն:

— Դե փորձիր, յիթե կարող ես, ուժդ ցույց տուր մի տեսնեմ:

Ու մոտ գալով պատրաստ կանգնեցի նրա առաջ:

Մարոն առանց տեղից շարժվելու՝ շեշտակի նայում եր ինձ շափյուղա քարերի պես պսպղացնելով աչքերը, վորոնք կամարակապ իջնում եյին ել ավելի շքեղացնելու նրա դեմքի գեղեցիկ գծերը:

Մի պահ սպասողական դրություն: Հանկարծ Մարոյի թևերը փաթաթված զգացի մեջքիս և մի ուժգին հարված ինձ մղեց դեպի թախտը և գլորեց նրա վրա:

Ապա լավեց արծաթահնչյուն քրքիջ, լիաթոք ու յերկարաձիգ...

Մարոն եր դա, վոր հաղթանակ տարած գինվորի պես, մի քանի քայլ հեռու, ձեռները կողքերին հենած, նայում եր ինձ ու քրքջում:

Յեվ յերբ յես փորձ արի ցատկել դեպի նա, դուրս թռավ սենյակիցս ու փախավ՝ ինչպես յեղջրուն ե փախչում նետահալած...

*
* *

Յերեկոյան գյուղի շրջակայքը յուրահատուկ գրավչութուն ունի: Անտառների կանաչն ավելի յե մըթնում: Տերեւներն անշարժվում են ու դառնում անլուծելի առեղծված: Ինչ վոր շշուկներ, անմեկնելի սուլյւր են լսվում, կարծես թե բնությունը մեղմիվ շըրջյուններով ու մեղեդիներով պատրաստվում է նինջի:

Բլուրներից նախիրն է իջնում փոշեթաթախ ու հոտաղները ձեն են տալիս իրար ամեն կողմից:

Տանտիրոջս բակում իրարանցում է, կովերն են կթում, շներն անգամ ձեռ ու վոտ են ընկել, դեռ ու

դեն են վազվզում, պոչերը շարժելով՝ հողը հոտոտում, քաշքշվում, չարաճճի խաղեր սարքում:

Տանտիրուհիս, Մարոյի մայրը, մի բարձրահասակ, բարի աչքերով կին՝ հորթերին դես ու դեն եքշում ու խրատում: Հանդից վերադառնում են Մարոյի հայրն ու յեղբայրը, հայրը մի օժդահա, պղնձադեմ մարդ, յեղանն ուսած, յեղբայրը տրեխավոր, ջահել տղա:

Մարոն մի շիշ կաթ ե բերում, դնում սեղանիս ու հեռանում իսկույն: Զբաղված ե, ժամանակ չունի խոսելու հետս: Մթնշաղի մեջ մի պահ պատկերվում ե նրա գեղանի մարմինն ու կրկին ձուլվում մթնշաղին:

«Վորքան լավիկն ե այդ աղջիկը...» մտածում եմ ու պոկում մինչև պատշգամբիս ճաղերն իջնող տերեւները, պոկում եմ ու տրորելով գցում ներքև:

Յերկնքի լանջին մի քանի լուսաշող շերտեր կային, վորոնք մարում են ե արծաթափայլ աչքերով աստղերը մեղմիվ ժպտում են տերեւների արանքում, ասես ընկել են մի սքանչելի, հեքյաթական աշխարհ:

Նստել եմ ու մտորում եմ, հոգուս վրա մի անորոշ թախիժ ե իջել, մենակ եմ զգում ինձ... Ախ, յեթե Մարոն քովս լիներ, բայց նա յերեւի զբաղված ե տան գործերով, իսկ յես սիրտ չեմ անում կանչել: Վերեի տան պատշգամբում սնուշ հնչյուններով սկսեց նվագել կիթարը, տանտիրոջս տան լույսը հանգեց, ծերերը քնեցին, իսկ Մարոն ու յեղբայրն իմ պատշգամբի մոտով անցան ու բարձրացան վերև, նվագի կողմը:

Հետո լավեց կանացի քրքիջ, դա Մարոյի ձայնն եր, այնպես զի՛ր, դյուրեկան... Տղամարդիկ ու կա-

նայք սկսեցին յերգել կիթարի նվագակցությամբ:

Այս հեռավոր հովտում, շշուկներով ու շրշյունահերով լի այս գիշերում, դա մի հրաշալի համերգ եր, վոր մերթ տխուր, մերթ ուրախ հնչյուններով ցրվուս եր անտառների մեջ:

Թախիժն ավելի կուտակվեց հոգուս վրա ու մենակությունն իր բովանդակ ուժով ճնշեց ինձ: Մի անսահման ցանկություն զգացի՝ բարձրանալ վերև ու միախառնվել այդ յերգին ու քրքիջին, բայց պառկեցի պատշգամբում դրված թախտին, ձեռքս վորպես բարձ դրի գլխիս տակ, ու նայեցի աստղերին, վորոնք բոլորն ել վողջունեցին ինձ լույսով ու ժպտով, ե անուշ, դյուրեկան դեփյուռը, վորտեղից վոր ե, թռավ շոյեց դեմքս ու տերեւների միջից սահելով փախավ գնաց:

Զգիտեմ վորքան ժամանակ անցավ, յերագի մեջ եյի, թե արթուն, ականջիս դիպավ կանացի մի քրնքուշ ձայն.

— Վանո...

Ու յերկու-յերեք մարդկային ստվեր անհայտացան ծառերի արանքում:

Դա Մարոյի ձայնն եր ե այնպես խոր, այնպես սուր արձագանքվեց սրտումս: Վեր թռա պառկած տեղից՝ մարմինս սարսուռով պրկված, ականջ դրի բոլոր ձայներին ու հնչյուններին, բայց լուռ եր շուրջս:

Այլևս կիթարը չեր նվագում ու մարել եյին աղջիկների քրքիջները. դյուրը ննջում եր խաղաղ: Միայն առավակն եր չգիտես ո՞ւմ ե ինչո՞ւ համար քրքշում հովտում, թեքը շփշփում ու խանգարում համատարած լուությունը:

Պառկեց՝ քնելու, բայց յերկար ժամանակ քուռս
չեր տանում,

* *

Պառկել եմ անտառի խորքում կոնակիս վրա, մի
ծերացած նոճիի հովհարին տակ, աչքերս հառել տե-
րևների միջից պատկերվող յերկնքին։ Արդյոք կա՞ ա-
վելի անմեղ հայացք, քան այդ համատարած կա-
պույտը։

Պառկել եմ ու սպասում Մարոյին, վոր պիտի գա
գնանք յեկակներ քաղելու։

Շուրջս այնպէս խաղաղ է. վոչ մի տերև չի շարժ-
վում։ Ծառերն արևի վոսկեփրփուր շողերով զգեստա-
վորվել կանգնել են, միտք են անում կամ ընկել են
անուրջների գիրկը։

Մի ինչ վոր համապարփակ խաղաղություն է Խի-
րում, բոլորը խորհրդավոր կերպով սպասում են մի
ինչ վոր խորհրդավոր բանի։

Յես ել եմ սպասում այս համապարփակ անդոր-
րության մեջ...

«Հիմա անտառի կանաչ մշուշում կպատկերվի ա-
րև աղջկա կապույտ շրջագգեստը...»

Այսպես անցնում են շատ վայրկյաններ։

Շը՛փ, ներքև ընկավ մի չորացած ձյուղ, անտա-
ռը սրսփաց մեղմիվ ու տերևները մատնահարվեցին
գեփյուռի շունչով։

Ծառերի արանքում պատկերվեց կապույտ շէր-
ջագգեստը...

Միտս բաբախեց ուժգին, կարծես բաբախեցին
բնության յերակները բյուր, ու բոլորը մեկից դար-

ձյալ լուսթյուն դարձած՝ ունկնդրեցին ինչվոր դյու-
թական յերաժշտություն։

— Քեզ փնտռելով մեռանք, իսկ դու այստեղ
նստել ես հանգիստ,— բացականչեց Մարոն մոտ վա-
ղելով և աչքերի հրայրքը թափելով վրաս, -- չի՞ս պա-
լիս յեկակներ քաղելու։

— Գնանք,— կանչեցի ուրախությամբ և հետևեցի
նրան։

Քիչ հեռու, ծառերի արանքում, կանգնել սպա-
սում եյին յերկու աղջիկ և Վանոն։

«Հը՛մ, ահա թե հում հետ է յեկել...» մտմտացի
ինքս ինձ ու տհաճությամբ ընդունեցի նրա բարևը։

Դա միջահասակ, թիկնեղ, արևառ դեմքով, ա-
մուր կաղմվածքով մի տղա յեր։ Հարգանքով եր վար-
վում հետս և պատրաստ եր կատարել իմ բոլոր հանձ-
նարարությունները։

Նրա մասին վաղուց եյի լսել գյուղում, վոր միտք
ունի Մարոյին առնելու...

Մենք շարժվեցինք սարն ի վեր անտառի միջով,
մեզ դիմավորում եյին վոսկեշող տերևներով քողավոր-
ված նոճիները՝ փարթամ ու սեզ և նրանց արանքում
ճլրված հասարակ ծառերը, վորոնք իրենց նիհար թե-
վերը յերկարում եյին արևի շողքը փնտռելու։

Առջևից գնում եր Մարոն, յեղջերույի պես թե-
թև, արևոտ աղջիկը։

«Ա՛խ, յեթե նա իմը լիներ, իմը...»

Մտածում եյի ինքս ինձ ու նայում կողքիս քայ-
լող Վանոյին, վորին ատում եյի խեղդելու չափ, ա-
ռանց իմանալու, թե ինչո՞ւ...

«Արդյոք Մարոն սիրում ե, թե դա պատանեկու-
թյան անմեղ զգացմունք ե միայն, վորովհետև առան-
ձին համակրանք ե տաժում դեպի այդ տղան»:

Ու բարձրանում ենք զառիվե-ը, անտառին խոմ
վերջ ու վախճան չկա, բարձրանում ենք, հա բարձ-
րանում:

Ներքևից թվում ե, թե ահա շուտով կհասնենք
գագաթը, բայց հասնում ենք մի փոքրիկ, հարթ տա-
րածության և նորից աժդահա հասակովը մեր դեմն ե
յեղնում սարը:

Մի մարգածածկ բացատում հանգստանում ենք:
Մարոն նստում ե, ավելի շուտ փռվում ե կանաչի
վրա, լիալուսնի պես բոլորակ դեմքը շիկնել ե, իսկ
աչքերում այրվում են բոցավառ կրակները ջահե-
լության...

— Հոգնեցիր,—հարցնում ե նա ժպտալով:

Մյուս աղջիկներն ինձ են նայում զննող հա-
յացքներով: Մեկը նրանցից շիկահեր, կապուտաչյա,
փոքրիկ աղջիկ ե, մյուսը բարձրահասակ, թուխ յեր-
հար յերեսով:

— Քաղաքացիք շուտ են հոգնում, սարերի ճամ-
բին սովոր չեն,—ասաց վանոն:

Յես դժգոհ նայեցի նրան, եդ գյաղեն, եդ, եդ
գեղացի գյաղեն...

Քիչ հետո Մարոն վեր ե թռչում ու վազում բա-
ցատի յերկայնքն ի վար: Յես հանդարտորեն հետևում
եմ նրանց:

Բացատի մի կողմը բացվում ե անտառածածկ մի
շքեղ հովիտ: Իջնում ենք, շատ խորը չե, մի նիհար

առվակ մեղմիվ խոխոջելով ներքև ե սահում, խոնավ
ու սառն ողը շոշափում ե մեր յերեսները:

— Այստեղ յեկակներ շատ կան,—ասում ե ինձ
վանոն:

Չեմ պատասխանում, վոչինչ նրա համար, թե
բանի տեղ չեմ դնում:

Մեր խումբը ցրվում ե անտառի զանազան կող-
մերը: Յես ու Մարոն միասին ենք: Քաղած յեկակներն
ուտում ե, շատ մասը լցնում մի փոքրիկ զամբյուղի
մեջ: Բոլորն ել մեծ ու փոքր զամբյուղներ ունեն ի-
րենց հետ՝ բացի ինձանից:

Յես ոգնում եմ Մարոյին, վորպեսզի նրա զամ-
բյուղը լիքը լինի:

— Մի քանի զամբյուղ վոր ծախեմ, մի զույգ
զուլպա կզնեմ,—ասում ե Մարոն:

— Մի՞թե այդքան թանկ են զուլպաները:

— Յես ուզում եմ լավ զուլպաներ ունենալ, վիկ-
տորիա տեսակից,—ավելացնում ե նա հպարտ:

— Յես քեզ համար մի զույգ կզնեմ, Մարո...

— Քո գնածը յես չեմ ընդունի, տո՛ւր քո սիրած
աղջկան...

— Յես դեռ վաճ վոքի չեմ սիրում, վոր նվիրեմ,
բայց քեզ համար անպատճառ կզնեմ:

— Ինչո՞ւ ինձ համար, մեր մեջ սար կա, մենք
ուրիշ մարդիկ ենք:

— Դու շատ լավն ես, Մարո, քեզ շատ եմ հա-
վանում...

Մարոն կանգնեց ուղիղ, նայեց շուրջը, ընկեր-
ները բավական հեռու եյին, աչքերը կասկածով լի
կենտրոնացրեց վրաս ե ասաց:

— Ետ խոսք ե, լեզվի խաղ, դու ինձ իսկի չես կարող սիրել:

— Ինչո՞ւ չեմ կարող, քեզ պես սիրուն աղջիկ, հենց սրտովս ես, վոր կաս:

— Խե՛, խե՛...— քրքջաց Մարոն, — լավ ես ձեռք առնում, բա քաղաքում պակաս սիրուն աղջիկ կա:

— Ե՛հ, նրանց սիրունությունը կեղծ ե, Մարո՛.

մինչ դու բնականից սիրուն ես, անաղարտ սիրուն...
— Ելի գլուխս յեղում ես, իսկ յես հարմար եմ քեզ, մտածիր քիչ, — պատասխանեց Մարոն լուրջ կերպով:

— Ինչո՞ւ հարմար չես:

— Ա՛յ, տես՜, վոր ճիշտ չես ասում, յես գյուղում մեծացած տղետ, գռեհիկ աղջիկ, բա քեզ հարմար եմ...

— Ե՛հ, Մարո, եդ չի հարցը, տգիտությունը կարելի չե վերացնել, թող մի Վանոն չլիներ, վոնց կը սիրեյիր...

— Վանո՞ն, — տաքացավ նա, — բաս Վանոն ավելի հարմար չի՞, նա ել ինձ նման անուսում, գեղացի մարդ. .

— Հենց եդ ե, դու նրան շատ ես սիրում, յեթե նա չլիներ, ինձ կսիրեյիր, Մարո՛...

Նա գլուխը թափահարեց, դեմքի գծերն ամփոփվեցին, լրջացած աչքերը խոնարհեց և մնաց լուռ:

Այլևս առաջվա թափն ու աշխուժությունը չուներ Մարոն: Յերբ արևն իջավ լեռան կռնակը և մենք քայլերն ուղղեցինք տուն, ամբողջ ճանապարհին վոչ վոքի հետ չխոսեց, կարծես թե մտքերը գրկել տարել էյին նրան ուրիշ տեղ:

Մենք բաժանվեցինք իրարից և սենյակս գալով՝ հոգնած մարմինս ձգեցի անկողնիս վրա:

«Մի՞թե ալիպես պետք ե խոսելի նրա հետ...»

Մտածում էյի ու չէյի իմանում, թե ինչո՞ւ ալ դու պես խոսեցի...

* *

Այսոր տոնական ուր ե և գյուղացիների մեծ մասը զանազան ուտելիղեններով բեռնված գնացել ե բաղար: Մարոյենց տանեցիքն ել են գնացել:

Արևը դեռ նոր եր վստեղեցած գլուխը դուրս հանել լեռների արանքից և իր վարդագույն շողերը ցանցնել անտառների վրա, յերբ վեր յեկա:

Յեղանակը հիանալի յե: Ամբողջ բնությունը ցնծում ե իր հրաշալիքներով: Ապակու պես ջինջ ոգն այնքան թարմ ե ու զով, վոր լիուլի շնչելով չես կըշտանում:

Իջա ներքևի աղբյուրը լվացվելու, սառնորակ ջուրը թարմացրեց ինձ և յես ինձ զգացի հզոր ու կայտառ:

Զարմանալի կերպով փոխվել են գյուղացիք, մեծ սասը լավ հագնված, աղջիկներն ու հարսները մանավանդ թանգարժեք շորերով զուգված:

«Արդյոք յե՞րբ կվերադառնա բազարից արևոտ աղջիկը, տեսնես նա ել այսպես զուգվել ե...»

Մտածում եմ և առանձին կարոտ գգում դեպի նա:

Արդյոք սիրո՞ւմ եմ նրան, յես ինչ գիտեմ:

Յեթե այդ պահին կողքիս լինեյին իմ ընկերներն ու մոտիկ ծանոթները, դարձյալ նրա կարոտը պիտի քաշեյի, արևոտ աղջկա կարոտը:

Վերադառնում եմ սենյակս, թեյում եմ ու ձրգովում թախտիս, ձգվում եմ թախտի վրա ու մտորում։
Արդյոք նրա մասին չեմ մտորում...

Արևը բարձրացավ ու նստեց բլուրի ծերին հրեղին ջահի պես շողշողալով, մի ինչ վոր թռչուն մոտակա ծառի վրա ճռվողում եր շարունակ, հյուսելով մի անուշ դալալ և յես լսում եյի նրան, հետևում արևի հաղթական վերելքին ու մտորում։

Լուսամուտիս մոտ զրնգաց արև ալջկա ձայնը և յես վեր թռա։

— Ինչ ես մեն-մենակ նստել փիքը անում, յեկ գնանք գյուղամեջը ման գանք, — առաջարկում ե Մարոն զվարթերես։

— Ե՛հ Մարո, յեկ նստիր կողքիս, քիչ խոսենք։

Չարմանալի կերպով փոխվել եր Մարոն։ Սպիտակ շրջագետ ուներ հագին, վոր համաչափորեն նստել եր նրա մարմնին, փոսներին լավ գուլպաներ, մազերը հարդարած գլխին, յերեսին պուդրա քսած... Յերբեք չեյիր կարծի, վոր դա գյուղի աղջիկ ե։

— Այսոր շատ գեղեցիկ ես հագնվել, Մարո, — առաջի վտարից գլուխ չափելով նրան։

Նա մի նազանի շարժում գործեց և նայեց վտաններին, կարծես, ուզում եր ցույց տալ, թե վորքան սաղում են նոր գուլպաները։

— Ես նոր շրջագետն ու գուլպաներն այնպիսի են սաղում քեզ, — կրկնեցի գովքս։

— Լավ, շատ մի գովի, թե չե աչքով կտաս, — պատասխանեց Մարոն ու նստեց կողքիս։

Յես մեղմիվ գրկեցի նրա իրանը և փորձեցի համարուրել, բայց նա արագությամբ դուրս թռավ գրկիցս, կանգնեց դռան մոտ և լուսափայլ աչքերը հառեց վրաս։
— Զուր տեղ մի գովի ինձ համար, միևնույն ե, կգնաս քաղաք կմոռանաս։

— Ե՛խ, Մարո, լավ չես ճանաչում ինձ։

— Քաղաքացիք միշտ եղպես են, մի որ սրան են սիրում, մյուս որը նրան։ Եղպես են քաղաքացիք...

— Ե՛, Մարո ջան, լավ չես ճանաչում ինձ, — կրկնեցի յես ու փորձեցի նորից գրկել նրան։

Բայց փախավ ինձնից և ճերմակ թռչունի պես թևեց դեպի տուն։

Արդյոք ի՞նչպես պիտի վերջանա այս հրաշալի հովվերգությունը...

Գնում եմ գյուղամեջ մի ծանոթ ընտանիքի մոտ ճաշելու։ Ծառից հետո գալիս եմ տուն։ Տանտիրոջս դուռը փակ ե, նստում եմ դեպի սենյակս տանող ճամբի յեզերքին ընկած հաստ գերանի վրա։ Այդ ճանապարհը մի գեղեցիկ ծառուղի յե, այնտեղից յերևում ե ամբողջ հովիտը։

Որվա պայծառությունը կամաց-կամաց մարում ե, լույսերն ու գույները սկսում են աղտոնալ։ Վերջալույսի շողերը մարմրում են, բեկբեկվում, յերկնքի յերեսին վարդագույն կամարներ կերտում։ Ծառերի արանքում ստվերներ են հավաքվում ու կամաց-կամաց կուտակվում։

Գյուղի կենտրոնից թնդացին ցնծության ձայներ, նվագում եյին, շվի ածում։

Ճերմակ թռչունը հայտնվեց ծառերի արանքում, յեկավ ու նստեց կողքիս։

— Եղ ինչ յերգ ու պար ե գյուղամիջու՛մ, Մա-
րոյ բա դու թողեցիր յեկա՛ր:

— Գիտե՛յի, վոր մենակ ես, դրա համար ել յեկա
քեզ մոտ, — պատասխանեց Մարոն քնքշորեն:

Ինձ շատ գյուր յեկավ այդ և չգիտե՛յի ինչպե՛ս
շնորհակալություն հայտնեմ:

Այնուհետև մենք խոսեցինք շատ ու շատ բանե-
րի մասին: Նա հարցեր եր տալիս քաղաքի, իմ գոր-
ծերի ու կյանքի մասին, և առանձին հետաքրքրու-
թյամբ ու հաճությամբ լսում եր:

Իրիկունն իջավ և մութ վարագույրով ծածկեց
ամեն բան: Գյուղամիջի յերգն ու նվագն ավելի ու
ավելի աշխուժացան:

Ծառերի արանքում պատկերվեց մի մութ ստվեր:

— Հը՛, Վանո, եդ դ՞հե յես, ինչ ես ուզում, —
հարցրեց Մարոն առանց տեղից շարժվելու:

— Յեկել եմ, վոր գնանք գեղամեջ:

— Յես չեմ գա, դու կարող ես գնալ, — կտրուկ
հայտարարեց աղջիկը:

Մութ ստվերը մի պահ կանգնած մնաց և ինձ
վրա դգացի նրա աչքերի թունոտ փայլը: Հետո անհե-
տացավ խալարի մեջ:

— Ինչո՞ւ չգնացիր Վանոյի հետ, հիմի ճա կնե-
ղանա, — հարցրի յես յերիտասարդի հեռանալուց հետո:

— Ինչո՞ւ պիտի գնամ վոր, հրամանատարս ե,
ինչ ե:

— Բա, դու ել չե՞ս սիրում Վանոյին:

Մարոն չարացավ:

— Յե՛րբ եմ սիրել, վոր հիմի սիրեմ, թող գնա
իր բանին:

Ապա աչքերի չարությունն անցավ և մի հրայր-
քոտ ճառագայթ շողաց այնտեղ:

— Իսկ դու խոսք կտաս, վոր չես դավաճանի
նրան՝ ում սիրում ես... շնջաց Մարոն մեղմիվ և սրդմ-
վեց ինձ՝ հաղորդելով մի ախորժելի ջերմություն:

Փորձեցի համբուրել նրան, բայց սիրտ չարի,
վախենում էյի, վոր ծնողները վորտեղից վոր ե կվե-
րադառնան:

Իսկ գիշերը սահում եր, սուլելերով ու շշուկներով
լի գիշերը:

*
*
*

Թեև դով և հիանալի գիշեր եր, բայց յես չկա-
րողացա կարգին քնել: Հաղարավոր մտքեր գալիս խա-
չածեում էյին իրար, չարչարում ուղեղս ու մնում ան-
լուծելի:

Առավոտ վաղ վեր յեկա, գնացի գյուղից դուրս
ու շրջագայեցի աննպատակ: Իրիկնապահին, յերբ վե-
կում հանդիպեցի Վանոյին, վոր մի քանի ընկերների
հետ կանգնած խոսում եր: Նա մոլեղին հայացքով ինձ
եր նայում և չպատասխանեց բարևիս: Ինչ վոր փըս-
փսաց ընկերների աղանջին ու բոլորն ել հետաքրքրու-
թյամբ դարձան դեպի ինձ, կարծես քայլերս էյին
հաշվում և նույնիսկ նրանցից մեկը սուլեց յետևիցս,
յերբ բավական հեռացա:

Տանտերերս տանն էյին ու սիրալիր բարևեցին
ինձ: Մարոն տանը չեր, ու չգիտես ինչու, դո՛ւ մնացի,
վոր բացակայում ե...

Սենյակիս դուռը փակեցի ու պառկեցի քնելու։ Գիշերը չեյի քնել, ամբողջ ուրն ել թափառել էյի, գլուխս ծանրացել եր ու քուռը միանգամից վրա տալով հաղթահարեց ինձ։ Յեւ յիս սչքերս բացի միայն այն ժամանակ, յերբ արեւը մոտենում եր լեռան գագաթին։

Մարոն կաթ ու ձու բերեց։ Հալել եր ամենորյա կապտավուն շրջազգեստը։

— Յերեկ ուր եյիր, ամբողջ ուրը չկայիր տանը, — հարցրեց նա խոսքի բռնովելով հետս։

— Հէ՛չ, գնացել էյի գյուղի շրջակայքը գիտե՞լու։

— Մենա՞կ էյիր գնացել։

— Բա՛, ու՛մ հետ, — պատասխանեցի յիս շեշտակի նայելով նրան։

Մարոն կարծես փոշմանեց իր տված հարցից, ընկավ յերկմտանքի մեջ ու չեր իմանում ինչ ասի։

Յես նրան չհրավիրեցի նստել, բայց նա նստեց։

— Ձերոնք տանը չէ՞ն, ինչ ե։

— Հայրս ու յեղբայրս գնացին արտ, իսկ մայրիկս բանջարանոցն ե ջրում։

— Բեզ թողել են տնալո՞ն։

Մարոն ժպտաց միայն և վռչինչ չասաց։ Հետո վեր յելավ, կաթը տաքացրեց և ինձ համար նախաճաշիկ պատրաստեց, բայց նա չմասնակցեց իմ սեղանին, առարկելով, վոր կուշտ ե։

Այն ուրը յես ինձ լուրջ պահեցի և այլևս խոսք չբացի սիրտ մասին, այդ յերևի նրան գյուր չիկավ, վորովհետև մի տեսակ չարացած եր յերևում։

*
* *

Գյուղում ընդհանուր հետաքրքրության առարկա

էյի դառել։ Կանայքն առանձին ուշադրությամբ էյին նայում ինձ, մատով ցույց տալիս, փսփսում։

Մի անգամ ճաշելու տեղն ինձ հարցրին, թե արդյոք ճիշտ ե, վոր նշանվել եմ տանտիրոջս աղջկա հետ. յերբ ժխտեցի այդ լուրը, հարց տվողները դարմացած իրար յերեսին նայեցին ու չեյին իմանում ինչ ասել։

Գյուղում բերնե-բերան խոսում էյին, վոր յիս նշանվել եմ Մարոյի հետ...

Գյուղը փոքրիկ եր, ամեն ինչ ափաշկաբա, տեղին անգամ շարժվի, բոլորը կիմանան։

Մարոյի ծնողներն ել ավելի հորգանքով էյին վարվում հետս, վռչինչ չեյին խնայում ինձ հաճոյանալու համար։ Ձլինի, հիրավի, ինձ փեսացուի տեղ են գնում։ Առանձնատեւ հետաքրքրվում էյին իմ անցյալով ու ներկայով, բնակարանիս, ոռճիկիս մասին տեղեկություններ էյին հավաքում...

Այդ բոլորն ազդում եր ինձ վրա, փոխանակ կազդուրվելու՝ սկսում էյի նիհարել։ Ու մի կարեւոր, ճակատագրական հարց վճռող մարդու նման աշխատում էյի մենակ մնալ, հեռու տեղեր գնալ, վերապահի կարողանամ լուծել ուղեգումս խռնված հարցերը։

Լավ որերին, նախաճաշից հետո գնում էյի լեռնային վտակում լողանալու։ Վորքան հաճույքով էյի կատարում լողանքն այդ դուլար, դով ջրում։ Լողանալուց հետո պառկում էյի կանաչոտ ափին հանգստանալու։

Մի անգամ այդպես պառկել էյի ու ընկել մըտքերի մեջ, մեկ ել վերևից, լեռան լանջից մի մեծ քար

յեկավ ու շրվաց հենց գլխիս մօտ, քիչ մնաց գլուխս ջախջախվեր...

Իսկույն վեր թռա, նայեցի շուրջս, լիռն անտառածածկ լանջը, վոչ վոք չկար. ասենք, յեթե մարդ ել լիներ, ծառերի, խոտերի արանքում կարելի՞ յեր նկատել: Գյուղը բավական հեռու յեր, բլուրի յետեր: Ահա և յերկրորդ քարը, վոր սուրաց կողքիցս և ընկավ շուրը:

Պարզ եր, վոր ծառերի արանքում պահված մի չար ձեռք ուզում էր վոչնչացնել ինձ... Վերահաս վրտանգից խուսափող մարդու վճռականությամբ արագորեն շարժվեցի դեպի գյուղը:

Յերեկոյան, յերբ գյուղի կոռպերատիվից կենսամթերք էյի գնում, կոռպերատիվի մօտ Վանոյին տեսա մի քանի ջահել գյուղացիների հետ: Նա այնպէս նայեց ինձ, վոր կարծես ուզում եր հարձակվել վրաս և տեղնուտեղը խեղդել... Հեռանալիս լսեցի նրա և ընկերների լալրը հոհոցը:

Ճանապարհին, մի պառավ գյուղացի կին, վորից մի քանի անգամ ճուտ և ուրիշ ուտելիղեն էյի գնել, կանգնեցրեց ինձ և մի կողմ տանելով՝ խորհրդավոր դադանիք հայտնող մարդու գոչումով յայտարարեց.

— Զգուշ յեղիր բալա ջան, ետեղ քո գլուխը կուտեն...

Հետո ավելացրեց, վոր իբր Վանոն և իր ընկերները հարմար առիթ են փնտռում ինձ ֆնասիլու, իբր Վանոն միտք ե ունեցել Մարոյին առնելու, նրանց ծնողները նույնիսկ յերկուստեք հավանություն են տվել, իսկ հիմի աղջիկն ևլ Վանոյին յերես չի տալիս, աչքը քեզ ե գցել, իբր դու նրան խոսք ես տվել առնելու, խելքահան արել...

Վերջում խորհուրդ տվեց, վորքան կարելի յե շուտ հեռանալ ես կողմերից:

«Ով գիտե, գուցե փորձում ե ինձ, խոսք քաշում քերանիցս և տանում սրան-նրան». մտածեցի, ու դրա համար ել բարվոք համարեցի վոչինչ չասել:

Բայց նրա խոսքերն իզուր չեյին: Յես ինքս նախազգում էյի, վոր մի բան պիտի պատահի: Դրա համար ել զգուշ էյի մնում, գյուղից դուրս չեյի գալիս, այլ ես չեյի լողանում, իսկ իրիկունը շուտ էյի պառկում քնելու:

Բայց գիշերները հանգիստ չեյի քնում, ինչ վոր օտվերներ էյին շարժվում գուրսը, վոտնաձայնի, փրփուցի ձեն եր գալիս: Ծները շարունակ անհանգիստ վազվզում էյին դես ու գեն, հաջում էյին, աղմկում:

Մարոյի հայրը փոխադրվեց իմ պատշգամբը և գիշերներն այնտեղ եր քնում: Թեև մենք այդ մասին վոչինչ չխոսեցինք, բայց ինձ համար պարզ եր, վոր նրանք գիտեյին ամեն բան և ուզում էյին վտանգի առաջն առնել:

Մարոն ավելի ու ավելի ուշադիր եր դեպի ինձ, ճամբաս եր պահում, ամեն կերպ աշխատում եր հաճելի լինել: Վերջերս նրանց տանը շարունակ վիճում էյին, բայց չեյի կարողանում վորոշել, թե բանն ինչու՞ն է: Յերբ գալիս եր մօտս, ինձ թվում եր, թե նա լաց ե յեղել, այնպես խաշմուռված եր դեմքը և խոնավ էյին աչքերը:

«Ինչու՞ ե լաց լինում այդ արե աղջիկը, արդյոք ինձ համար ե լաց լինում»... Մտածում էյի ու միաժամանակ խուսափում հարցնել նրան: Ինչու՞ էյի խուսափում, յես ինքս ել չգիտեյի:

Այդ բոլորը, սակայն, ստիպում էին ինձ կատարել պառավ կնոջ խորհուրդը, վրչափ կարելի չե-
շուս հեռանալ այգտեղից:

Յեւ վնասում էի մի հարմար առիթ:

Առիթը ներկայացավ: Մի որ նամակ ստացա,
վոր մայրս հիվանդ է ու շտապ կանչում է ինձ Թիֆ-
լիս: Այդ լուրը տհաճելի տպավորութուն գործեց տան-
տերերիս վրա:

Իսկ Մարոն գույնը դցել, չեր իմանում ինչանի...

Իրերս կապելիս յես նրան շարունակ խրախու-
սում ու նախապատրաստում էի այն մտքով, վոր կը-
գնամ քաղաք ու նորից կվերադառնամ նրան տա-
նելու...

Նրա լուսավթաթախ աչքերից կախվեց արտասու-
քի յերկու կաթիլ և մարդարիտների պես պսպղաց:

— Ե՛հ, յես գիտեմ, կգնաս եւ չես գա, մինչև
անգամ կմոռանաս մեր գեղի անունը,—ասում եր նա-
արցունքները սրբելով:

Մինչ յես հավատացնում էի նրան, վոր այդպես
չի լինի...

Մեկնելուս պահին, յերբ մնաս բարե ասի Մարոյի
մօրը և լի ու լի վարձատրելով շնորհակալութուն
հայտնեցի նրանց սիրալիր վերաբերմունքի համար,
նա համառորեն նայում եր ինձ ու սպասում, վոր
վորեք բան պիտի ասեմ և նա խիստ դժգոհ մնաց, վոր
այդ բանը չասվեց...

Իսկ Մարոն գիտամբ, թե ինչպես, բացակայում
եր տնից և յես չկարողացա վերջին մնաս բարե ասել
իմ արև աղջկան...

Քաղաքը կրկին կլանեց ինձ իր առարյա հոգսե-
րով և աշխատանքով: Յես ապերախտ գտնվեցի ու չը-
կատարեցի իմ խոստումը...

Բայց ինչո՞ւ միանգամից տարվեցի ու խոսք տվի
ամուսնանալ նրա հետ... Մեղավորը Մարոն եր, ինչո՞ւ
այդպես դալար ու պայծառ եր Մարոն, մեկ եւ իմ ջա-
հելութունն ու անփորձութունն էին մեղավոր:

Այդպես էի պատճառարանում իրերի դրութունը:

Բայց նա իմ հոգում գրավել եր մի լուսավոր եջ
և ինձ շարունակ տանջում եր այն միտքը, թե ի՞նչ
յեղավ արև աղջիկը, ո՞վ քաղեց այդ վայրի կակաչը...

Այս բոլորը յես պատմեցի իմ մոտիկ ընկերոջը,
վորի հետաքրքրութունն առանձնապես վառվեց և
մենք վորոշեցինք մի անգամ այցելել այդ գյուղը:

Մեր վորոշումն ի կատար ածվեց մի քանի տարի
հետո միայն և մենք միասին ուղևորվեցինք այնտեղ:

Գյուղը շատ եր փոխվել ու ընդարձակվել, նորա-
նոր շենքեր էին կառուցվել, չորս կողմ լավ մշակված
փոքրիկ այգիներ ու բանջարանոցներ կային, խրճիթ-
ընթերցարան կար, աղումբ...

Գյուղի շքեղ բնութայունը անջնջելի տպավորու-
թյուն թողեց ընկերոջս վրա:

Գյուղացի կանանցից իմացա, վոր Մարոն ա-
մուսնացել է, բայց վոչ Վանոյի հետ, վորին զինվոր
էին տարել ու չեր վերադարձել:

Մարոյին տեսա, յերեխան գրկած կանգնել եր
աղբյուրի մոտ: Իսկույն ճանաչեց ինձ և հակառակ իմ
սպասածին՝ ուրախացավ...

— Յես գիտեյի, վոր կգնաս քաղաք և կմոռա-
նաս ինձ, այդպես եւ յեղավ,—ասաց նա ժպտալով:

— Ե՛հ, Մարո, բայց յես քեզ չեմ մոռացել...

Իմ խոսքերը Մարոն ծիծաղով ընդունեց, վորովհետև նա չհավատաց նրանց անկեղծությանը:

Այն հարցիս, թե ում հետ ե ամուսնացել և զո՞հ ե իր կյանքից, նա այսպես պատասխանեց.

— Քո գնալուց հետո, շարունակ քո մասին եյի մտածում, ուղեկ-խմելս մոռացել եյի, գիշերներն ել վատ քնում, այնպես եյի նիհաճել ու մաշվել, վոր դառել եյի անճանաչելի: Ծնողներս ել շարունակ հանդիմանում ու խրատում եյին, վոր մոռանամ քեզ: Յերկար սպասեցի, վոչ գալիս եյիր, վոչ ել լուր կամ նամակ ուղարկում և սիրտս միանգամից կտրվեց... Հետո ամուսնացա մեր գեղի տղաներից մեկի հետ, վոր յերկար տարիներ քաղաքումն եր ապրում ու սովորում, իսկ այժմ մեր գյուղխորհրդի նախագահն ե և շատ գոհ եմ, շատ...

Յերեկ գիտմամբ շեշտեց «շատ գոհ եմ» խոսքը, վոր ինձ չարացնի:

— Իսկ Վանո՞ն, ինչո՞ւ Վանոյին չառար:

— Ե՛հ, դա յերկար պատմութիւնն ե, չարժե գրաւ մասին խոսել,—ասաց Մարոն խուսափելով հարցիս պատասխանելուց:

Այժմ Մարոն ավելի յեր փարթամացել ու պայծառացել, ընութիւնը չեր խնայել վոչ մի գիծ կամ ներկ նրան ավելի շքեղ դարձնելու համար... Այդ գըլխապառույտ գեղեցկութիւնն ազահորեն դիտում եր քիչ հեռու կանգնած ընկերս:

— Իսկ դու պակվեցի՞ր, թե դեռ փնտռում ես...

Ժխտական պատասխանս առանձին հաճույքով ընդունեց Մարոն: Ինչո՞ւ ուրախացավ Մարոն, մնաց ինձ համար գաղտնիք:

Ապա մնաս բարե ասավ և ջերմորեն համբուրելով իր թմբիկ, կապուտաչուի մանչուկը՝ հեռացավ սիլվանեմ մարմինն որորելով նազելիորին:

Մի պահ տեղն ու տեղը քարացած՝ հիացմունքով նայում եյինք նրան:

— Վորքան հիմարն ես յեղել, վոր ձեռիցդ բաց ես թողել այդ հրաշալիքը. ինչպես յիրեում ե մեղչանալանութիւնդ են ժամանակ բարձր աստիճան ե ունեցիլ...—ասաց ընկերս, յերբ գյուղից վերադառնում եյինք:

Յեւ նրա հանդիմանութիւնը շատ տեղին եր...

1928 թ.

Յ Ա Ն Կ

1. — Սովկար Մինասը
 2. — Միլիտոնի դախլը
 3. — Կայարանում
 4. — Ամենահարմարը
 5. — Բիրժևիկը
 6. — Աշխատանքի բորսայում
 7. — Յենթաբաժնի վարիչը
 8. — Մասնագետը
 9. — Աթոռը
 10. — Հնից նորը
 11. — Սոնա
 12. — Արև աղջիկը
-

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0342033

31669